

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

RUBENS IN HET KADER VAN DE EUROPESE EN VAN DE ANTWERPSE RECHTSGESCHIEDENIS*

Tijdens 1977 werden zeer talrijke facetten en aspecten van de veelzijdige Pieter Pauwel Rubens uitvoerig belicht. Alleen het juridisch aspect nog niet.

Nu zullen wij zeker niet beweren dat Rubens een jurist was of dat er veel juridische elementen in zijn kunst zijn terug te vinden.

Het is een feit dat Rubens geboren werd en leefde in een periode waarin «la Métropole de l'Occident» haar politiek/economisch hoogtepunt voorbij was en haar verval tegemoet ging¹. Nochtans betekende de val van Antwerpen in 1585 geen breuk, en dit niet alleen op cultuurhistorisch en kunstgebied, want ook op het juridisch vlak werd precies deze periode de vruchtbaarste en de belangrijkste uit de Antwerpse rechtsgeschiedenis.

Het leven van Rubens speelde zich af, niet alleen in een kring van vorsten en hovelingen, kunstenaars en magistraten, maar ook in een kring van humanisten, numismaten, musici, geneesheren en juristen. En dit op een Europees niveau : want hij bewoog zich — en dit werd in dit Rubensjaar al voldoende herhaald — even gemakkelijk te Rome, Parijs, Madrid, Londen en Den Haag als te Antwerpen.

Rubens leefde tijdens de belangrijkste bloei- en uitstralingsperiode van het Antwerps rechtsleven, hij was de tijdgenoot van de grootste Antwerpse juristen van nationale en internationale faam : zowel magistraten, zoals Pieter Roose en Jacob Boonen, als ju-

risten-auteurs, zoals Franciscus Zypaeus, Antonius Anselmo en Pieter Stockmans, en hij leefde familiaal te midden van een belangrijk juridisch milieu : jurist waren o.a. zijn vader Jan Rubens, die te Rome en te Padua Romeins en kanoniek recht had gestudeerd ; zijn oudere broer, Filips Rubens, die eveneens te Padua en te Rome tot doctor utriusque juris promoveerde ; zijn zoon Albrecht ; zijn eerste schoonvader, Jan Brant, die te Bourges bij Cujas promoveerde ; zijn neef Filips, de zoon van zijn broer Filips. Maar vooral de grootvader van zijn eerste vrouw Hendrik de Moy, die te Leuven zijn diploma in de beide rechten behaalde, was niet alleen een groot stadsambtenaar, maar ook een belangrijk jurist. Ook zijn goede vrienden, Nicolaas Rockox en Fabri de Peiresc waren juristen².

Niemand zal dus loochenen dat de juristen *de* groep vormden uit de wereld, waarin hij zich bewoog, waar hij, naast de kunstenaars, gedurende heel zijn bestaan, dagelijks mee geconfronteerd werd. Hij kon moeilijk buiten de juridische sfeer leven, aangezien zijn naaste familieleden en zijn beste vrienden juristen waren. En bij het bedingen van opdrachten en het sluiten van contracten, moest hij toch een minimum van juridische principes kennen of aan zijn familieleden of vrienden-juristen raad vragen. En daar hij een rol als diplomaat heeft gespeeld, moest hij toch de grote juridische principes van het internationaal recht kennen, die trouwens in zijn tijd door Hugo De Groot zijn vastgelegd.

Het is duidelijk dat Rubens geconditioneerd werd door de politiek-economisch-cultureel-juridische situatie van zijn tijd en van zijn milieu. Hartstochtelijk

* Rede uitgesproken op 15 oktober 1977 ter gelegenheid van het eeuwfeest van het gerechtsgebouw te Antwerpen en van de opening van de in het kader van het Rubensjaar ingerichte tentoonstelling gewijd aan : «Juristen en rechtsleven ten tijde van Rubens».

¹ Een der laatst verschenen werken daarover is : R. BAETENS, *De nazomer van Antwerpens welvaart. De diaspora en het handelshuis De Grootte tijdens de eerste helft der 17de eeuw*, Pro Civitate, Brussel, 1976.

² Fr. BAUDHUIN, *Nicolaas Rockox «vriendt ende patroon» van P.P. Rubens*, Kredietbank, Brussel, 1977.

geïnteresseerd voor het probleem van de vrede in de internationale politiek was hij ongetwijfeld beïnvloed door de Tachtigjarige Oorlog, door de op gang komende aftakeling van het Spaanse Rijk, waarmee hij samenwerkte, en door de opkomst van Engeland en van Frankrijk als grootmachten, respectievelijk op zee en op het vasteland en, vanzelfsprekend, door de blijvende culturele aantrekkingskracht van Italië, door de triomfalistische Contrareformatie en door de fascinerende barokkunst.

In het licht van deze inleidende beschouwingen zullen wij nu pogen het leven en het wereldbeeld van Rubens in het kader van de Antwerpse, de nationale en de Europese rechtsgeschiedenis te plaatsen.

Het bestaan van Rubens spreidt zich over 63 jaar tijdens het grootste deel van de Tachtigjarige Oorlog. Deze 63 jaren beginnen ongeveer negen maanden vóór zijn geboorte te Siegen, een klein stadje in de huidige deelstaat Westfalen in het toenmalige Heilig Roomse Rijk, op het ogenblik dat de Antwerpen de Spaanse Furie en te Gent de beroemde Pacificatie plaatsvonden, en de grootste jurist uit de 16e eeuw, Jean Bodin, die de brug vormt tussen Macchiavelli en Montesquieu en die enkele jaren later met de hertog van Anjou naar Antwerpen zou komen, zijn *Six Livres de la République* publiceerde.

Hij overleed in 1640, dit is acht jaar vóór het einde van de Tachtigjarige Oorlog, op een ogenblik dat het Antwerpse recht — vooral het wisselrecht, het verzekerings- en zeeverzekeringsrecht, het notariaatsrecht en het faillissementsrecht — een ruime uitstraling kende, en dat de Antwerpse rechtswereld bloeide met grote juristen als Zypaeus, Anselmo en Stockmans.

Daar Rubens — zoals iedereen — echter geconditioneerd werd door zijn ouders en door gebeurtenissen, die ongeveer een decennium vóór zijn geboorte plaats hadden, dienen wij ons chronologisch Rubensbeeld in 1568, het beginjaar van de Tachtigjarige Oorlog, aan te vangen.

Immers in dat jaar verliet zijn vader, jurist en schepen Jan Rubens, als vogelvrijverklarde, met zijn echtgenote en kinderen, wegens zijn sympathie voor de Hervorming, tijdens Alva's schrikbewind, Antwerpen, om zich in het Heilig Roomse Rijk te vestigen. Weldra zou hij er, dank zij een Mechelse beschermheer, Jan Bets, raadgever van Anna van Saksen, de tweede echtgenote van Willem van Oranje, haar juridisch adviseur worden. Zijn vriend, burgemeester Van Straelen was minder gelukkig: hij werd om dezelfde redenen in het hetzelfde jaar te Vilvoorde onthoofd. De latere «vriendt ende patroon» van Pieter-Pauwel, de jurist en burgemeester Nicolaas Rockox was op dat ogenblik acht jaar oud.

In het volgende jaar overleed Pieter Breugel, de Oude, die andere reus van de Vlaamse Schilderkunst, maakte Mercator zijn wereldkaart en publiceerde de jurist en latere burgemeester, Marnix van St.-Al-

degonde zijn *Bijenkorf der Roomsche Kerke*.

Maar precies deze bewogen periode was uiterst belangrijk voor de rechtsgeschiedenis der Nederlanden. Op 5 en 9 juli 1570 liet de hertog van Alva bij Plantin zijn twee belangrijke «Criminele Ordonnantiën» verschijnen, een strafrechtsregeling, waarin voor de eerste maal in Europa de procedure van het eigenlijke strafrecht gescheiden werd en die samen met de «Carolina» van Keizer Karel en het «Edict van Villers-Cotterêts» van Frans I de drie grote strafrechtswetgevingen van de 16e eeuw uitmaakt³. In dat zelfde jaar kwam de tweede redactie van de Antwerpse Costuimen, de «Antiquae» tot stand. En terwijl de hertog van Alva met zijn drie op het Antwerps recht gevestigde ordonnantiën in 1569, 1570 en 1571 het zeeverzekeringsrecht regelde, werd in 1571 vader Jan Rubens, die niet alleen juridisch adviseur van Anna van Saksen was gebleven, maar ook, ingevolge zijn «amoureuze perikelen» bij haar een kind had verwekt, voor twee jaar in de kerker te Dillenburg, in Nassau, op bevel van Oranje, gevangen gezet. In 1573 werd hij, dank zij het volhardend aandringen van zijn echtgenote, Maria Pijpelincx, in vrijheid gesteld met verplichte verblijfplaats te Siegen, ongeveer 200 km ten oosten van Keulen. Terwijl Oranje de Universiteit van Leiden oprichtte werd in 1574 de oudere broer van Pieter-Pauwel, de jurist Filips Rubens, te Siegen geboren en hetzelfde jaar te Antwerpen de jurist Jacob Boonen, de latere kardinaal⁴. Willem van Oranje speelde in het leven van de familie Rubens een rol die fataal had kunnen worden. Maar dank zij de amnestie van Oranje voor de zware belediging, die Pieter Pauwels vader de Zwijger had aangedaan, is het evenwel mogelijk geworden dat de schilder geboren kon worden op 28 juni 1577 te Siegen, op het ogenblik dat Anna Van Saksen overleed, dat de opstandige Nederlanden met koningin Elisabeth van Engeland een alliantie sloten en Hendrik III koning van Frankrijk werd, dat de grootste civilist der Nederlanden, Viglius ab Aytta, overleed en dat Cujas, de leermeester van Jan Brant, zijn derde doceerperiode in de humanistische school van het Romeinse recht te Bourges aanvatte. Voor Antwerpen ligt zijn geboorte tussen het wegtrekken van de Spanjaarden uit de stad (einde maart) enerzijds en de afbraak van de citadel (10 augustus) en de intrede van Oranje (18 september) anderzijds. Zo kruisten de wegen van Rubens en van Oranje elkaar een derde maal. Vader Rubens werd weldra te Keulen juridisch adviseur van prins Charles de Croy. Het volgend jaar werd Alexander Farnèse landvoogd

³ L. Th. MAES, «Die drei groszen europäischen Strafgesetzbücher des 16. Jahrhunderts. Eine vergleichende Studie», *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte-Germanistische Abteilung*, 1977, 207-217.

⁴ L. CEYSSENS, «Jacob Boonen», in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, II, kol. 75; J. REUSENS, «Jacques Boonen», in *Biographie Nationale*, II, kol. 700.

der Nederlanden en overleed de groot-Antwerpse jurist en lid van de Raad der Beroerten, Lodewijk del Rio. En terwijl de sterk door du Moulin beïnvloedde «Nouvelle Coutume de Paris» gepubliceerd werd, Jean Bodin zijn «Démonomanie des Sorciers» uitgaf, Bernard d'Argentré zijn «Coutume de Bretagne» optekende, werd te Antwerpen de eerste grote jurist uit de periode van Rubens, de kanonist Frans van den Zijpe of Franciscus Zypaeus geboren en publiceerde de te Antwerpen geboren Balthasar Ayala te Douai zijn zeer belangrijk werk over het militair recht: *De jure et officiis bellicis ac militari disciplina libri III*, dat nog in 1922 te Washington herdrukt werd⁵.

Het volgende jaar, 1581, overleed in de Scheldestad de grootste criminalist der Nederlandse rechtsgeschiedenis, Joost de Damhoudere, die trouwens zijn voornaamste werken te Antwerpen had uitgegeven. Intussen beleefde Rubens te Siegen en te Keulen tijdens zijn prille kinderjaren het begin van de «Kölnischer Krieg», waarin de katholieken de secularisatie van het Aartsbisdom Keulen wisten te verhinderen door Beierse troepen in Keulen en Westfalen te laten binnenrukken, die Ernest van Beieren als aartsbisschop aanstelden. In dat jaar voerde de Paus de noodzakelijk geworden kalenderhervorming door. Toen overleed de eerste voorzitter van het «Parlement de Paris» Christophe de Thou, die aan de hervorming van verschillende Franse coutumes had deelgenomen, en werd te Antwerpen de derde redactie der Costuimen, de calvinistisch getinte *Impressae*, bij Plantin gepubliceerd. Aan het opstellen ervan heeft, naast de advocaten Karel Gabry en Filips van Mallery, de grootvader van Rubens' eerste vrouw Isabella Brant, stadssecretaris Hendrik de Moy, een zeer groot aandeel gehad. Tijdens de belegering van de stad door Farnèse, was Marnix van St.-Aldegonde van 1583 tot 1585 burgemeester, en werd Oranje te Delft vermoord. Na de val van de stad overleden in het buitenland de Antwerpse juristen Antonio del Rio en Mattheus van Wesembeke. Deze laatste was, met Gabriël van der Muyden of Mudaeus, de belangrijkste en de laatste Antwerpse vertegenwoordiger van een groep juristen, die René Dekkers de «humanistische juristen» heeft genoemd⁶. Ook publiceerde de Antwerpse jurist Jacob Thuys zijn *Ars Notariatus*, waarvan in 1590 te Antwerpen in het Nederlands een derde druk verscheen onder de titel: *Dat is de conste ende stijl van Notarisschap: begrepen in Theorycke ende Practycke*.

In 1587 overleed vader Jan Rubens te Keulen en werd te Antwerpen de jurist en latere voorzitter van de Geheime Raad, Pieter Roose, geboren.

En in het jaar dat de «Invincibile Armada» verslagen werd — wat voor Spanje het begin van het einde betekende — in 1588, kwam Rubens op elfjarige leeftijd met zijn opnieuw katholiek geworden moeder en zijn broer uit Keulen te Antwerpen aan, waar zij op de Meir gingen wonen. Dit viel ongeveer samen met de geboorte van de tweede grote Antwerpse jurist Antoon Anselmo.

Vier jaar later, in 1592, toen Filips II de eerste van de drie ordonnantiën over de bestrijding van de hekserij publiceerde, gaf de op de Meir geboren jurist en jezuïet Martin-Antonio del Rio zijn *Disquisitiones Magicae libri VI* uit, waarover de Oxforder hoogleraar Trevor-Roper schreef dat dit boek de «heksenprocessen in Vlaanderen heeft ingevoerd»⁷. Vier jaar later overleed te Laon de grootste Franse jurist en demonoloog der 16^e eeuw, Jean Bodin.

1598 was een belangrijke datum niet alleen voor Europa, maar ook voor Rubens: Filips II, Marnix van St.-Aldegonde en Abraham Ortelius zijn toen overleden. De Vrede van Vervins werd tussen Spanje en Frankrijk getekend, Hendrik IV kondigde in Frankrijk het Verdraagzaamheidsdict van Nantes af, Albrecht en Isabella begonnen te regeren en Rubens werd, op 21-jarige leeftijd, gepromoveerd tot meester in de St.-Lucasgilde. Zijn broer Filips werd secretaris van Jean Richardot, de chef-president van de Geheime Raad, in feite de eerste minister van de aarts-hertogen. De thesis dat Filips via Richardot bijgedragen heeft tot de diplomatieke carrière van Pieter-Pauwel is i.o. niet zo maar te verwerpen.

Tijdens het verblijf van Rubens in Italië, eerst bij de hertog van Mantua, daarna te Rome, van 1600 tot 1608, overleed te Antwerpen Luiz Perez, een grote figuur in de Antwerpse zakenwereld en schoonvader van Nicolaas Rockox, werd te Amsterdam de Oostindische Compagnie gesticht en te Oxford de Boleian Library geopend, werd Rembrandt geboren en publiceerde de vertegenwoordiger van de natuurrechtelijke school, Althusius, zijn *Politica methodice digesta*, waarin hij het afzetten van vorsten verdedigde, terwijl Guy Coquille en Antoine Loisel respectievelijk hun *Institution au droit des Français* en de *Institutes Coutumières* schreven.

1608 was én voor de rechtsgeschiedenis én voor Rubens weer een belangrijk jaar. De ziekte en de dood van zijn moeder, Maria Pypelincx, in 1608 was de reden van Rubens' terugkeer uit Italië naar Antwerpen op 31-jarige leeftijd, precies rond de tijd dat de 3e grote Antwerpse figuur uit Rubens' periode, Pieter Stockmans, geboren werd, de jurist-jezuïet Martin-Antonio del Rio overleed, terwijl de stadssecretaris Hendrik de Moy de belangrijke vierde redactie voltooide der Antwerpse Costuimen, de *Com-*

⁵ L. TH. MAES, «Balthasar Ayala», R.W., 1948-49, 606.

⁶ R. DEKKERS, *Het Humanisme en de rechtswetenschap in de Nederlanden*, (Vlaamse Rechtskundige Bibliotheek), Antwerpen, 1938.

⁷ A.R. TREVOR-ROPER, *The European Witch-Craze of the 16th and 17th centuries*, Londen, 1969.

pilatae, in 7 titels en 3556 artikelen, wat merkelijk meer is dan de Code Napoléon.

Een belangrijker datum voor Rubens was 1609, het jaar van de afkondiging van het twaalfjarig Bestand en het verschijnen van het *Mare Liberum* van Hugo de Groot. Filips Rubens werd tot stadssecretaris benoemd en huwde Maria de Moy, terwijl Pieter Pauwel zelf op 32-jarige leeftijd met Isabella Brant trouwde, de dochter van de jurist en stadsgriffier Jan Brant en van Clara de Moy, de zuster van de echtgenote van zijn broer Filips, zodat deze tevens zijn oom werd. In datzelfde jaar werd Rubens hofschilder van de Aartshertogen en schilderde hij belangrijke altaarstukken voor de St.-Walburgis- en de O.L.Vrouwkerk en voor zijn vriend Nicolaas Rockox het bekende «*Samson en Dalila*».

In 1610, het jaar dat Hendrik IV vermoord werd, waardoor het regentschap van de beschermvrouwe van Rubens, Maria de Medicis, de schoonzuster van de hertog van Mantua, zijn eerste mecenas, begon, stierf de grootvader van zijn eerste echtgenote, Hendrik de Moy. In dat jaar begon Rubens zijn samenwerking met Balthasar Moretus voor de boekillustratie en schilderde hij zijn «*Aanbidding der Koningen*».

Ook 1611 was weer zeer belangrijk én voor de nationale rechtsgeschiedenis én voor Rubens. Terwijl het Eeuwig Edict⁸, ons eerste en enig burgerlijk wetboek van het Ancien Regime door de Aartshertogen werd afgekondigd, kocht Pieter Pauwel in de Wappersstraat zijn beroemd geworden huis, maar verloor hij zijn broer en vriend Filips die op 37-jarige leeftijd overleed. Het volgende jaar schilderde hij de *Vier filosofen*: Woverius, Justus Lipsius, zijn broer Filips en hijzelf.

En in 1616, het jaar van de dood van Shakespeare, leerde Rubens de Franse humanist en numismaat, de jurist Fabri de Peiresc, kennen waarmee hij, samen met Nicolaas Rockox, zeer bevriend zou worden en verschillende projecten zou realiseren. Vier jaar later decreteerden de Antwerpse stadsmagistraten de oprichting van het *Collegium Medicum*, wat een merkelijk gunstige invloed zou hebben op de geneeskundige verzorging in de metropool⁹.

Na de dood van Albrecht en het einde van het Twaalfjarig Bestand en terwijl Hugo de Groot zijn *De jure belli ac pacis* publiceerde, begon Rubens in 1622, door tussenkomst van baron de Vicq, bijzonder gezant van de Infante Isabella bij het Franse hof, het «*Leven van Maria de Medicis*» in de thans beroemde Galerie Médicis in het Louvre te schilderen, te Parijs, waar in 1624 kardinaal Richelieu, die Rubens niet gunstig gezind was, het bewind overnam.

⁸ A. RAPORT, «Het Eeuwig Edict van 1611», R.W., 1955-56, 667-684.

⁹ Catalogus Tentoonstelling *Geneeskunde rond Rubens*, Antwerpen, 1977.

Nadat in 1626 zijn eerste vrouw op 34-jarige leeftijd aan de pest was overleden, ondernam Rubens onder de regering van Karel I in de tijd van de «*Petition of Rights*» diplomatieke opdrachten, met afwisselend succes, naar Madrid, waar hij Velasquez leerde kennen, en naar Londen, waar hij voor Buckingham schilderde.

In 1630 huwde hij op 53-jarige leeftijd een nicht van zijn eerste vrouw, de zestienjarige Helena Fourment, die de leeftijd had van zijn oudste zoon en die hij had zien opgroeien, daar in 1619 Helena's tweede oudste broer, Daniël Fourment gehuwd was met Rubens' schoonzuster Clara Brant, de jongere zuster van Rubens' eerste echtgenote. Na de dood van de Aartshertogin en van de stadspensionaris en latere voorzitter van de Geheime Raad, Engelbert Maes, de stichter in 1581 van de stadsbibliotheek¹⁰ en na de geboorte van de filosoof Benedictus de Spinoza en van Antonie van Leeuwenhoek, de grondlegger van de microbiologie, was 1635 het laatste belangrijk jaar voor Rubens. Terwijl Zypaeus toen te Antwerpen zijn *Notitia juris belgici* publiceerde, de eerste poging tot systematisatie van het Belgisch recht, geordend naar het schema van de Codex van Justinianus leidde Rubens bij de Blijde Intrede, de *Pompa Introitus*, te Antwerpen van de nieuwe landvoogd, de Kardinaal-Infant Ferdinand, met een legertje medewerkers, waaronder zijn vriend, de jurist-humanist Jan Gevartius, de feestelijke stadsversiering, die in de kunstgeschiedenis uniek mag worden genoemd. Hetzelfde jaar kocht hij zijn buitenverblijf, het Steen, te Elewijt.

En in 1637, het jaar van de geboorte van Lodewijk XIV en van de publikatie door René Descartes van zijn *Discours de la Méthode*, ontwierp Rubens zijn laatste groot werk: de decoratieschilderijen voor de «*Torre de la Parada*» van Filips IV, en schilderde hij zijn «*Liefdestuin*».

En in 1640, het jaar van het «Long Parlement», en op de vooravond van de «Civil War», overleed Pieter Pauwel, en zes maanden later zijn «vriendt ende patroon» Nicolaas Rockox¹¹, terwijl Antoon Anselmo zijn beroemde verzameling publiceerde: *Placcaeten, Ordonnantiën, Landcharters, Blijde Inkomsten, Privilegiën ende Instructiën* over de jaren 1220 tot 1640, later voortgezet door J.B. Cristyn en Wouters, en Zypaeus zijn *Consultationes* in druk gaf.

¹⁰ L. TIERENTYN, «Englebert Maes», in *Biographie Nationale*, XIII.

¹¹ H. (Houtman)-DE SMEDT, *Nicolaas Rockox, politicus, kunstminnaar, weldoener ... ook nog in de twintigste eeuw?*, 1971 (niet gepubliceerd), M. ROOSES, «Rockox (Nicolas)», in *Biographie Nationale*, XIX, Brussel, 1907, kol. 566-570; Ch. RUELENS, «Les Amis de Rubens. I. Nicolas Rockox», in *Rubens Bulletin*, II, 1885, blz. 24-47 en blz. 89-124; R.W. SCHELLER, *Nicolaas Rockox als oudheidkundige*, 1976 (zal eerlang worden gepubliceerd); H. VAN CUYCK, «Levensschets van Nicolaas Rockox den Jongere, Burgemeester van Antwerpen in de XVIIe eeuw», Antwerpen, 1882, *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique*, XXXVII, 3de reeks, 1881, blz. 330-541.

Het volgend jaar schreef de stadspensionaris Jaak Edelheer zijn bekende *Rémonstrance à Son Altesse Sér. de la part de la ville d'Anvers contre les prélats des Etats de Brabant, l'an 1641*, waarop Pieter Stockmans, namens de Staten van Brabant, een antwoord schreef¹².

Drie jaar later werd in het Rubenshuis een andere grote «oomis de l'Etat» geboren, als zoon van Jan Baptist van Broeckhoven en van Rubens' nog jonge hertrouwde weduwe, Helena Fourment, nl. Jan Van Broeckhoven, heer van Bergeyck die «le Colbert belge» werd genoemd¹³.

Weer vier jaar later besloot het Verdrag van Westfalen of van Munster — dat zo ongunstig was voor de Schelde en voor Antwerpen — de Tachtigjarige Oorlog. Daarmee was het leven van Rubens voorbij. Maar de juridische uitstraling van Antwerpen was niet ten einde. Zypaeus, Anselmo en Stockmans moesten hun voornaamste werken nog schrijven en uitgeven. Zo publiceerde Zypaeus in 1649 zijn *De jurisdictione ecclesiastica et civili libri IV*, waarin hij de grenzen bepaalde tussen de wereldlijke en kerkelijke jurisdictie¹⁴. Ook Antoon Anselmo moest zijn voornaamste werken nog uitgeven; naast zijn *Codex Belgicus*, publiceerde hij in 1652 zijn *Commentaria ad Edictum Perpetuum*, waarin hij het Eeuwig Edict artikel per artikel uitvoerig commentarierde. En in 1662 verscheen zijn commentaar op het edictaal recht, de *Tribonianus Belgicus*, terwijl in 1671 posthuum zijn *Consultationes sive Resolutiones* verschenen, in feite zijn conclusies ten behoeve van zijn cliënten in een bepaald geding, met een overvloed aan gegevens over het Antwerps gewoonterecht¹⁵.

Pieter Stockmans tenslotte nam in 1650-53 de verdediging waar van de te Madrid in ongenade gevallen Antwerpse voorzitter van de Geheime Raad, Pieter Roose¹⁶, evenals die van de Gentse bisschop Jacob Triëst, alsook van de aartsbisschop van Mechelen, de Antwerpse jurist Jacob Boonen, die te Rome in ongenade was gevallen wegens zijn jan-

senistische sympathieën. Stockmans nam zijn verdediging waar — en met succes —, steunende op het nationaal voorrecht «de non evocando», volgens hetwelk geen Brabander in eerste aanleg in het buitenland — in casu te Rome — mocht terechtaan. Stockmans publiceerde toen ook zijn *Decisiones Curiae Brabantiae*, een gecommentarieerde selectie uit de voornaamste sententies gedurende zijn lange praktijk in de Soevereine Raad van Brabant.

De kroon op de Antwerpse juridische literatuur uit de 17e eeuw is evenwel Stockmans' *Tractatus de Jure Devolutionis*, in 1667 in het Nederlands verschenen onder de titel *Verhandeling van Versterfrecht*. Toen de nakende troonopvolging in Spanje Lodewijk XIV ertoe bracht erf- of devolutierechten op de Nederlanden te doen gelden, schreef Stockmans hier tegen eerst een anoniem werkje, maar in de polemiek verzeild, gaf hij vervolgens zijn groter werk uit, vergezeld van twee delen als antwoord op de uitgebrachte kritiek. Het devolutierecht of versterfrecht dat in bepaalde streken in gebruik was en waarbij de kinderen uit het eerste huwelijk van iemand, die tweemaal gehuwd was, de onroerende goederen erfden, werd door Lodewijk XIV en zijn aanhangers, o.a. door Bossuet en Le Bret ingeroepen, ten voordele van zijn vrouw, Maria-Theresia, de dochter van de Spaanse koning Filips IV, die hertrouwd was en een zoon uit zijn tweede huwelijk had (Karel II). Omdat Lodewijk XIV op het devolutierecht ten onrechte steunde om de Zuidelijke Nederlanden op te eisen, schreef Stockmans zijn boek, dat juridisch bewees dat dit versterfrecht in de meerderheid der Costuimen van de Zuidelijke Nederlanden niet teruggevonden kon worden, en dat de aanspraken van Lodewijk XIV op een «rechtsverkrachting» steunden¹⁷. Met Pieter Stockmans wordt de lijst van de voornaamste Antwerpse juristen uit de eeuw van Rubens afgesloten. Hierrond vindt men dan een aantal *dei minores*, als de advocaten Elen, Jean-Charles, Georges Virennius, Philips Swertius, Jan Baptist Gramaye, Antoine Le Muet, Jacob en Antoon Thys, Daniël Lhermite, Schuermans, Jan Gevartius, Godfried Reysheuvens, Jan Karel Roose en vele anderen.

Naast de werken van de drie belangrijkste Antwerpse juristen hebben in feite de twee laatste redacties van de Costuimen, de *Impressae* en de *Compilatae* enorm bijgedragen tot de juridische uitstraling van Antwerpen in de eeuw van Rubens. Vooral in het Noorden, hoofdzakelijk in de provincie Holland was de uitstraling groot. De gedrukte derde redactie der Costuimen, vooral de *Impressae* in 1582 opgetekend, toen het Antwerps openbaar leven door het Calvinisme beheerst werd, had grote invloed op het

¹² J. J. THONISSEN, «Jacques Edelheer», in *Biographie Nationale*, VI, kol. 450-452; Chan. FOPPENS, *Histoire du Grand Conseil*, Hs. Stadsarchief Mechelen, fol. 141.

¹³ Y. SCHMITZ, *Bergeyck. Le Colbert belge*, Brussel, 1961.

¹⁴ L. VERBEEK, «Fr. Zypaeus», in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, III, 1968, kol. 989-996; L. VERBEEK, «François Zypaeus (1580-1650), juriste belge», *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, XXXVII, 1968, afl. 3, blz. 267-311; L. VERBEEK, «Franciscus Zypaeus (Bibliotheca Belgica)», in *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, XLVII, nr. 3-4, blz. 545-605. Brussel, 1976; R. DEKKERS, «Fr. Zypaeus», in *Biographie Nationale*, XXVII, kol. 475.

¹⁵ J. VAN ROMPAEY, «J. Anselmo», in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, I, kol. 27-36; J. DELECOURT, «J. Anselmo», in *Biographie Nationale*, I, kol. 330-334; R. DEKKERS, *Bibliotheca Belgica Juridica*, p. 4-5, Brussel, 1951; J. NAUWELAERS, *Histoire des Avocats au Souverain Conseil du Brabant I*, blz. 546-548, Brussel, 1947.

¹⁶ J. CUVELIER, «Petrus Roose», in *Biographie Nationale*, XX, kol. 49; L. Th. MAES, *Catalogue de l'Exposition internationale en souvenir du 475me anniversaire de l'établissement à Malines (1473/1474) du Grand Conseil*, Brussel, 1949, blz. 125.

¹⁷ V. BRANTS, «P. Stockmans», in *Biographie Nationale*, XXIV, kol. 57-66; R. DEKKERS, *Bibliotheca Belgica Juridica*, Brussel, 1951; L. SCHEPENS, «P. Stockmans», in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, IV, kol. 789-798.

Noorden, wat bewezen wordt door het feit dat van dit werk ten minste vier uitgaven te Amsterdam, in 1600, 1607, 1613 en 1639, verschenen.

Men mag beweren dat in zekere zin de *Impressae* aldaar als het gemene recht golden en wij kunnen de voorzitter van de Hoge Raad te Den Haag van 1725 tot 1743, Cornelis van Bynckershoek, beamen, toen hij over de «Magna Iuris Antverpiensis Auctoritas» schreef.

Niet alleen hechtte Hugo de Groot zelf veel belang aan de Antwerpse *Impressae*, maar ook de commentatoren van de *Inleydinge* van De Groot: Groenewegen, Schorer en Austen, alsook Pieter Bort, Simon Van Leeuwen, Lieven Kersteman en Duysendaelders verwijzen naar de Antwerpse Costuimen. Deze laatste en ook Decker in 1780 verleenden aan de *Impressae* hetzelfde gezag als aan het Romeins recht. In een consultatie over de wisselbrieven van 1663 stond men op hetzelfde standpunt. Boel heeft in 1702 hetzelfde verklaard over het opzeggen van onderlinge testamenten, en Barels nam in 1781 hetzelfde standpunt in voor het hele handelsrecht. In de andere provincies deden de auteurs regelmatig een beroep op de *Impressae*, o.a. Goris (1635), Mattheus (1653), Van Wesel (1666), Van Hasselt (1774), Arntzenius (1783), Chalmot (1782) en Strubberg (1785). De beroemde Van der Keesel, die zelden bronnen uit de Zuidelijke Nederlanden citeert, heeft in zijn *Theses Selectae* acht maal de Antwerpse Costuimen aangehaald. De *Impressae* ontbraken in geen enkele bibliotheek, zelfs niet in die van de Kaap der Goede Hoop¹⁸.

Langs een andere weg drong het Antwerpse gewoonterecht het recht van het Noorden binnen: de meer katholiek getinte codificatie van 1608, de *Compilatae* had een overwegende invloed op de codificatie van het Land van Roermond in 1619 en dank zij deze codificatie vond het Antwerpse recht ingang in het Land van Nijmegen.

De derde en vooral de vierde redactie van de Costuimen waren hoofdzakelijk het werk van de grootvader van Rubens' eerste vrouw, de stadssecretaris Hendrik de Moy, ongetwijfeld de voornaamste jurist uit Rubens' uitgebreide kring van juridische bloed- en aanverwanten.

Wat de uitzonderlijke plaats betreft, die Hendrik de Moy in de Antwerpse rechtsgeschiedenis inneemt, kunnen wij ons volledig aansluiten bij de opvatting van collega dr. M. Gotzen, de beste kenner van de geschiedenis van de redactie der Costuimen, wanneer hij schrijft dat

De Moy zich door zijn wetenschappelijke bedrijvigheid ver boven het gewone peil zijner ambtsgenoten heeft verheven.

¹⁸ J. W. BOSCH, «Remarques sur quelques influences exercées en matière de droit par les Provinces Méridionales sur les Provinces Septentrionales des Pays-Bas jusqu'en 1795», *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, XIX, afl. II-III, blz. 133-157.

Een duidelijk teken van zijn waarde voor de stad was reeds het feit dat hij, hoewel uitgesproken katholiek, toch enkele jaren kon aanblijven onder het Calvinistisch bewind. Men kon hem moeilijk missen en meer speciaal bij het opstel der *Impressae* werd zijn raad noodzakelijk geacht.

Was hij immers niet de enige, die zijn weg vinden kon in de warboel, die er van de Archieven overgebleven was na de brand van het stadhuis, bij de Spaanse Furie in 1576? ... Nog voor de voleinding der redactie, in 1581, veroorzaakten de revolutionaire toestanden zijn ontslag, samen met dat van zijn collega's Neesen en Kieffelt. Farnèse herstelde hem echter onmiddellijk terug in zijn functie in 1585, en hij zou dan ononderbroken aanblijven tot aan zijn overlijden op 75-jarige leeftijd, in 1610.

De Moy heeft geheel de opbouw der *Compilatae* meegemaakt, en we menen zijn rol daarin juist te kunnen karakteriseren als die van een grondlegger. Hij is het die de omvangrijke studie heeft gemaakt van de basissen waarop de gegevens der redactie berusten. We vermeldden reeds zijn arbeid betreffende het schikken der documenten gered uit de stadhuisbrand: dit nam niet minder dan 25 jaren in beslag. Het resultaat van die vorsingen legde hij neder in twee uitgebreide inventarissen, die nu nog tot de meest gewaardeerde werken van het Antwerps stadsarchief behoren. Verder bezit men nog van zijn hand een hele reeks tractaten over de Blijde Inkomsten, de Privilegiën, de Costuymen, de Domeinen, de Officieren, de Rentmeesterskamer, de Tollen, en eindelijk ook nog over de Beden en Dagvaarten.

Meer onmiddellijk in verband met de redactie der costuimen stond in de eerste plaats zijn verhandeling over de *Impressae*: «Consuetudinum partes tres». De collegiale akten van 1586 en 1592 hadden beslist dat de herziening moest plaatsgrijpen op basis der *Impressae*; welnu, het is de Moy geweest die ten gerieve der opstellers een gedetailleerde studie van de bronnen en van de waarde van die redactie, artikel per artikel, heeft ondernomen. De stijl pleit voor het talent van de auteur: sober en klaar, objectief ook, wordt aangetoond waar Gabri en Mallery hun gegevens gingen putten, waar ze buiten het costumier gareel uitliepen, waar ze zich door protestantse overwegingen lieten leiden. De hoofdhoedanigheden die men voor een juridisch werk vereisen moet: duidelijkheid en onpartijdigheid, zijn hier ten volle aanwezig. Spijtig dat de speciale schrijfwijze voor de hedendaagse lezer eerder zwaar is.

Eveneens van belang was zijn «Tafel oft index van alle de costuymen soo oude als nieuwe», waarin een vergelijkend overzicht werd gegeven van de onderwerpen behandeld in de costumiere verzamelingen van de 16de eeuw.

Op dien onderbouw opgetrokken door de Moy, groeide dan die zeer uitgebreide verzameling van het Antwerps gewoonterecht, die voortaan zou worden aangehaald bij de schrijvers als de *Novae of Novissimae* (want *Novae* werd ook een tijdje gebezigd om de *Impressae* aan te duiden), als de *Transscriptae* en meest nog als de *Compilatae* waardoor misschien nog het best het karakter van de inhoud wordt weergegeven¹⁹.

Naast de twee laatste redacties van de Costuimen in hun geheel hadden bepaalde titels van het Antwerps gewoonterecht een bijzondere uitstralingskracht. Zo heeft Hugo de Groot in zijn *Inleydinge* een aanzienlijk deel van het recht der wisselbrieven

¹⁹ M. GOTZEN, «De costumiere bronnen voor de studie van het Oud-Antwerps burgerlijk recht», *Rechtskundig Tijdschrift*, 1949, 3, 105 en 191.

aan de Antwerpse Costuimen uit Rubens' tijd ontleend.

Ook het faillissementsrecht van Antwerpen is in het Hollandse recht overgegaan en werd expliciet erkend als het geldende recht in 1638 door de Hoge Raad van Holland.

Het Antwerpse notariaatsrecht heeft eveneens, via het geciteerde boek van de notaris Jacob Thuys *Ars Notariatus*, verschenen in 1585, grote invloed in Holland gehad. Dit bewijzen de tien herdrukken in 1596 en in 1616 te Delft, in 1602 en in 1610 te Den Haag, in 1620, in 1621, in 1632 en in 1636 te Rotterdam, en in 1640 en in 1675 te Amsterdam.

Tenslotte straalde het Antwerpse verzekerings- en zeeverzekeringsrecht uit de eeuw van Rubens tot ver buiten de grenzen uit. De Ordonnantien op de zeeverzekeringen van Filips II in 1563 en van Alya in 1569, 1570 en 1571 hadden als basis het gewoonterecht van de Antwerpse Beurs, dat zelf beïnvloed was door het Spaanse recht. Op haar beurt gingen deze ordonnantiën voor het grootste deel over naar Middelburg en Rotterdam en in de beroemde Ordonnantie van Amsterdam in 1598, en beïnvloedden zij het verzekeringsrecht van de *Ordonnance de la Marine* van Colbert in 1681.

Het valt evenmin te loochenen dat Hamburg zeer lang het Antwerpse zeeverzekeringsrecht trouw is gebleven en de 17e-eeuwse Hamburgse polissen op de leest geschoeid waren van de modelpolis van 1571, zoals ook vaststaat dat Keulen en andere Duitse steden de Antwerpse invloed ondergaan hebben. Ongetwijfeld is Antwerpen, ten aanzien van een deel van Noord-Europa de verdeler geweest van de verzekeringsstechniek, die het uit Zuid-Europa had ingevoerd en verfijnd, om ze door toedoen van haar uitgeweken handelaars op het einde van Antwerpens Gouden Eeuw over heel West- en Noord-Europa te ver-

spreiden. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk dat én de Franse Ordonnantie van 1681 en de wet van 1808 evenals ons huidige recht sporen inhouden van de Antwerpse bijdrage tot de ontwikkeling van de thans algemene verspreide verzekeringstechniek.

Voor deze belangrijke materie verwijzen wij naar het recente werk van Henry de Grootte²⁰ en naar de eerlang te verschijnen studie van lic. iuris Xavier Mullens²¹.

Als artistiek ambassadeur heeft Rubens ongetwijfeld over heel Europa en de wereld Antwerpen alle eer aangedaan. Maar ook het Antwerpse recht uit de 17e eeuw, vooral via de twee laatste redacties van de invloedrijke Antwerpse Costuimen, via het Antwerpse bank- en wisselrecht, het verzekerings- en vooral het zeeverzekeringsrecht, het faillissements- en het notariaatsrecht, gepaard gaande met de merkwaardige bloei van een zeer belangrijke Antwerpse juristengroep — magistraten en advocaten, waaronder opvallend veel verwanten van Rubens — heeft machtig bijgedragen tot de uitstraling en de reputatie van Antwerpen.

Dit leek het Inrichtend Comité een meer dan voldoende reden om, in het kader van de Rubensviering 1977, het meer dan gewoon juridisch facet van «de eeuw van Rubens» te onderstrepen en dit door een Tentoonstelling, de laatste in de indrukwekkende reeks, te illustreren.

Prof. dr. L. Th. MAES
Dept. Rechten U.I.A.

²⁰ H.L.V. DE GROOTE, *De zeeassurantie te Antwerpen en te Brugge in de zestiende eeuw*, Antwerpen, 1975.

²¹ X. MULLENS, *Het verzekeringsrecht te Antwerpen ten tijde van P.P. Rubens (1540-1640)*, Antwerpen, 1977 (ter perse).

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 26 JANUARI 1977

Voorzitter : de h. Pollet

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Ballet

Advocaat : mr. Dassesse

Arbeidsongeval—Weg van en naar het werk—Begrip—Effect van het gedrag van de getroffene op recht op vergoeding—Verschil met vorige wetgeving.

Art. 8 van de Arbeidsongevallenwet 1971 verstaat onder weg naar en van het werk het normale traject dat de

werknemer moet afleggen om zich van zijn verblijfplaats te begeven naar de plaats waar hij werkt, en omgekeerd. Het begrip normaal traject wordt bepaald in tijd en ruimte.

Uit de nieuwe wet vloeit voort dat, buiten het geval dat het ongeval opzettelijk door de getroffene is veroorzaakt, het gedrag van laatstgenoemde de vergoeding niet uitsluit wanneer het traject naar tijd en ruimte normaal is

N.V. A. t/ B. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 22 december 1975 door het Arbeidshof te Brussel gewezen ;

(...)

Overwegende dat, naar luid van artikel 8 van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, onder de weg naar

en van het werk wordt verstaan het normale traject dat de werknemer moet afleggen om zich van zijn verblijfplaats te begeven naar de plaats waar hij werkt, en omgekeerd ;

Overwegende dat het begrip normaal traject wordt bepaald naar tijd en ruimte ; dat artikel 1 van de besluitwet van 13 december 1945 betreffende de vergoeding van de schade voortspuitende uit ongevallen die zich op de weg naar of van het werk voordoen, eraan toevoegde dat de vergoeding van de schade voortspuitende uit het ongeval dat zich op de normale weg had voorgedaan slechts ten laste van het bedrijfshoofd viel als het slachtoffer of zijn rechtverkrijgenden bewezen dat het ongeval aan een met die weg onafscheidelijk verbonden risico te wijten was ; dat die besluitwet werd opgeheven bij de wet van 10 april 1971 welke die beperking niet heeft overgenomen ;

Overwegende dat, derhalve, buiten het geval dat het ongeval opzettelijk door de getroffen is veroorzaakt, het gedrag van de getroffen de vergoeding niet uitsluit wanneer het traject naar tijd en ruimte normaal is ;

Dat dit onderdeel naar recht faalt ;

(...)

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening en de oproeping tot bindendverklaring van het arrest ;

Veroordeelt eiseres in de kosten.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 28 FEBRUARI 1977

Voorzitter : de h. Trousse

Raadsheer-rapporteur : de h. Legros

Advocaat-generaal : de h. Colard

Advocaat : mr. Amores y Martinez

Stedebouw en ruimtelijke ordening—Loods.

Artikel 2 van het Koninklijk Besluit van 16 december 1971 tot bepaling van de werken en handelingen die vrijgesteld zijn ofwel van de bemoeiing van een architect, ofwel van de bouwvergunning ofwel van het eensluidend advies van de gemachtigde ambtenaar, dat o.m. spreekt van kleine serres die niet voor handels- of beroepsdoeleinden worden gebouwd, kan niet, bij analogie, worden toegepast op loodsen.

L. t/ D. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 3 november 1976 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

1. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de tegen eiser ingestelde strafvordering ;

Over het middel afgeleid uit de schending van artikel 2 van het koninklijk besluit van 16 december 1971, tot bepaling van de werken en handelingen die vrijgesteld zijn ofwel van de bemoeiing van de architect, ofwel van de bouwvergunning ofwel van het eensluidend advies van de gemachtigde ambtenaar, dat is vastgesteld overeenkomstig artikel 44, paragraaf 2, tweede lid, van de wet van 29 maart 1962 houdende organisatie van de ruimtelijke or-

dening en van de stedebouw, 1, 44, paragraaf 1, 64, 65 en 68 van deze wet,

doordat het bestreden arrest eiser tot een enkele straf veroordeelt om zonder vergunning, loodsen te hebben gebouwd, een afsluiting in bamboe te hebben aangebracht en sommige van die werken in stand gehouden te hebben, terwijl artikel 2 van voormeld koninklijk besluit bepaalt dat geen bouwvergunning en geen bemoeiing van de architect vereist is, noch voor kleine serres die niet voor handels- of beroepsdoeleinden worden gebouwd, noch voor afsluitingen van lichte constructie, zoals die welke bestaan uit betonpalen en draad, uit betonplaten met een maximumhoogte van 30 cm en draad of draadgaas ;

Overwegende dat het arrest eiser tot een enkele straf veroordeelt om, met overtreding van de wet van 29 maart 1962 houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedebouw, loodsen te hebben gebouwd, een afsluiting in bamboe te hebben aangebracht en sommige van die werken in stand gehouden te hebben ;

Overwegende dat, aangezien voor de rechters in hoger beroep geen conclusies werden genomen, zij hun beslissing regelmatig met redenen hebben omkleed door te verklaren dat de feiten door het onderzoek op de terechtzitting bewezen zijn ;

Overwegende dat artikel 2 van het koninklijk besluit van 16 december 1971, dat onder meer spreekt van kleine serres die niet voor handels- of beroepsdoeleinden worden gebouwd, niet, bij analogie, kan worden toegepast op loodsen en dat trouwens die door eiser voorgestelde gelijkstelling het Hof zou verplichten feiten te beoordelen, hetgeen buiten zijn bevoegdheid valt ;

Dat het middel in dit opzicht niet kan worden aangenomen ;

Overwegende dat de enkele straf wettelijk verantwoord wordt door de veroordeling wegens het bouwen van de loodsen, zodat het middel, in zoverre het betrekking heeft op de andere feiten, wegens het ontbreken van belang niet ontvankelijk is ;

En overwegende dat de substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven rechtsvormen in acht genomen zijn en de beslissing overeenkomstig de wet is gewezen ;

2. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissingen op de tegen eiser ingestelde civielrechtelijke vorderingen ;

Overwegende dat eiser geen enkel speciaal middel aanvoert ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt eiser in de kosten.

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

3e KAMER — 16 NOVEMBER 1976

Voorzitter : de h. Marcelis

Raadsheren in sociale zaken : de hh. Van Rompaey en Jacobs

Advocaten : mr. Rotty en Leclief

Arbeidsongeval—Bewijs—Oorzakelijk verband tussen een plotse gebeurtenis en een letsel—Bewijslast—Aanrijding van een muur—Overlijden te wijten aan een inwendige fysiologische oorzaak.

De aanrijding van een muur vormt de plotse gebeurtenis en het vastgesteld overlijden van de getroffen het letsel bedoeld bij art. 9 A.O.W. Derhalve behoort de verzekeraar te bewijzen dat er geen oorzakelijk verband bestaat tussen de aanrijding en het overlijden van het slachtoffer.

In concreto wordt het ontbreken van dit verband bewezen door de verrichte medische vaststellingen.

D. t/ N.V. J.

Overwegende dat een arbeidsongeval slechts mogelijk is wanneer er een oorzakelijk verband bestaat tussen een plotselinge gebeurtenis en een letsel ;

Overwegende dat artikel 9 van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 bepaalt welke de geldende bewijsregels zijn betreffende dit oorzakelijk verband ;

Overwegende dat wanneer, volgens dit artikel 9, de getroffen of zijn rechthebbenden benevens het bestaan van een letsel, een plotselinge gebeurtenis aanwijzen, het letsel, behoudens tegenbewijs, vermoed wordt door een ongeval te zijn veroorzaakt ;

Overwegende dat er zich ter zake tijdens de dienst een plotselinge gebeurtenis heeft voorgedaan, namelijk de aanrijding ;

Overwegende dat, gelet anderzijds op het overlijden van het slachtoffer, het vermoeden van artikel 9 ter zake ten goede komt aan appellante ;

Overwegende dat dus de verzekeraar behoort te bewijzen dat er geen oorzakelijk verband bestaat tussen de aanrijding en het overlijden van het slachtoffer ;

Overwegende dat geïntimeerde in dit verband terecht de verslagen van dokter Hänsch en dokter Bonnivair laat gelden evenals het licht karakter van de aanrijding ;

Overwegende dat dokter Bonnivair werd opgevorderd door de politie van Brussel na de aanrijding, ten einde over te gaan tot het medisch onderzoek van het lichaam van wijlen V. ;

Overwegende dat het feit dat dokter Bonnivair enkel werd opgevorderd om vaststellingen te doen in verband met het afleveren van de toestemming tot begraven, niets afdoet aan de waarde van deze vaststellingen ;

Overwegende dat door dokter Bonnivair werd geconstateerd dat :

1° het uitwendig onderzoek van het lijk geen enkel verdacht spoor vertoonde van slagen, kwetsuren, gewelddaden of gevecht ;

2° geen enkel teken van een traumatisme, zelfs het lichtste, voorhanden was dat toegeschreven zou kunnen worden aan een verkeersongeval ;

3° het slachtoffer alle symptomen vertoonde van een acute cardiovasculaire aanval ;

Overwegende dat dokter Bonnivair dientengevolge tot het besluit komt dat het overlijden te wijten is aan een natuurlijke medische oorzaak ;

Overwegende dat dokter Hänsch bij beschikking van 10 juli 1974 werd aangesteld door de heer Voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg in kort geding, om tot de lijkschouwing over te gaan en zijn advies te geven nopens de doodsoorzaak ;

Overwegende dat de deskundige, na vaststellingen die door geen van beide partijen worden betwist, tot de conclusie komt dat :

1° voorbehoud gemaakt voor de hersenen die volledig ontbonden waren, geen traumatische letsels werden vastgesteld die de dood zouden kunnen verklaren ;

2° de overledene vaatletsels vertoonde van het type atheromatose en arteriosclerose ;

3° het niet mogelijk was, gelet op de sterke ontbindingstoestand, de juiste doodsoorzaak te bepalen maar dat het overlijden mogelijk te wijten is aan een plotselinge acute hartinsufficiëntie van cardiovasculaire oorsprong ;

Overwegende dat zowel de uitwendige lijkschouwing van dokter Bonnivair als de autopsie verricht door dokter Hänsch geen twijfel laten over de werkelijke doodsoorzaak ;

Overwegende dat het woordje «mogelijk», gebruikt door dokter Hänsch, hieraan niets afdoet ; dat de bewering van appellante als zouden mogelijk de hersenen geraakt geweest zijn een loutere veronderstelling is zonder enige medische verantwoording ; dat tenslotte de onderhuidse bloeding die aan beide zijden ter hoogte van de thorax ventro-lateraal door dokter Hänsch werd vastgesteld, te wijten is aan reanimatiepogingen zoals de deskundige het uitdrukkelijk vermeldt in zijn verslag op bladzijde 2 ;

Overwegende dat, voor zover als nodig, het licht karakter van de aanrijding met de muur erop wijst dat wijlen V. overleden was of in bezwijning gevallen alvorens de aanrijding gebeurde ; dat dit trouwens ook reeds de mening was van de verbalisanten ;

Overwegende dat, gelet op het voorgaande, de verzekeraar het bewijs levert dat het overlijden te wijten is aan een inwendige fysiologische aandoening en niet aan enige oorzaak die buiten het organisme van het slachtoffer ligt ; dat er dan ook geen oorzakelijk verband bestaat tussen de aanrijding en het overlijden ; dat de aanrijding ook geen medeoorzaak van het overlijden is geweest ;

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE GENT

3e KAMER — 10 MEI 1977

Voorzitter : de h. Van Waerebeek

Openbaar ministerie : de h. Van Houdenhove

Advocaten : mrs. Vyaene, Van Hoorebeke en Kluyskens.

Onrechtmatige daad—Aansprakelijkheid—Ouders—Aan jeugdtehuis toevertrouwde minderjarige—Inwoning.

De minderjarige die door de jeugdrechtsbank is toevertrouwd aan een tehuis waar hij zijn woon- en verblijfplaats heeft, kan in de zin van art. 1384 B.W. niet als bij zijn ouders inwonend beschouwd worden, wanneer hij met verlof bij zijn ouders is.

N. t/ Van den N.

De vordering sub I strekt hoofdzakelijk ertoe de vorderster, als moeder aansprakelijk voor haar minderjarige zoon Antoine N., te doen veroordelen om aan de eiser, als gesubrogeerde verplicht ziekte- en invaliditeitsverzekeraar,

onverminderd een vergoedende, de gerechtelijk interest en de kosten, de som van 34.916 frank te betalen als vergoeding van de sommen die de eiser aan zijn lid Linda De R. heeft uitgekeerd wegens een ongeval dat zich op 18 mei 1974 te Gent heeft voorgedaan, waarbij Linda De R. vernoemd aan het oog is getroffen door een afgetetst projectiel uit een windbuks gehanteerd door Antoine M.

De vordering sub II strekt ertoe de verweerster tot tussenkomst als aansprakelijkheidsverzekeraar «familiale» te doen veroordelen om tussen te komen in de zaak sub I en Suzanne Van den N. als verzekerde te vrijwaren voor de veroordelingen die tegen haar in de voormelde zaak zouden worden uitgesproken.

Derhalve behoren de zaken ingeschreven op de algemene rol onder nr. 1435/75, respectievelijk onder nr. 2787/75, als verknocht te worden gevoegd.

I. Over de vordering

De verweerster betwist de aansprakelijkheid, in de eerste plaats steunend op het feit dat Antoine M., geboren op 15 mei 1958, op het ogenblik van de feiten niet bij haar inwoonde, zoals vereist door art. 1384, tweede lid, B.W.

Uit een overgelegd afschrift van het vonnis op 22 januari 1975 door de Jeugdrechtbank, 14e kamer, van dit arrondissement gewezen naar aanleiding van het gezegd ongeval, blijkt inderdaad dat de minderjarige dader door de Jeugdrechtbank toevertrouwd was aan het Tehuis Prins Filip te Gent, Jubileumlaan 217, waar de minderjarige zijn woon- en verblijfplaats had.

Op 18 mei 1974 was Antoine M. slechts met verlof bij zijn moeder. De feiten hebben zich trouwens afgespeeld ten huize van de vrienden van de zestienjarige jongen, waar hij zich blijkbaar normaal, zonder verbod van wie ook, mocht bevinden.

Onder die omstandigheden kan de minderjarige geenszins als inwonend bij zijn moeder worden beschouwd.

Er anders over oordelen ware de wet, niet enkel naar de letter, doch ook naar de geest miskennen.

Er wordt immers nagenoeg algemeen aanvaard dat wanneer de bij zijn vader of moeder inwonende minderjarige door die vader of moeder voor een kort verblijf aan een derde wordt toevertrouwd, de minderjarige niettemin steeds onder de bewaking van de ouder blijft, met de aansprakelijkheid van die ouder tot gevolg (Hof Brussel, 4 december 1970, *J.T.*, 1971, 236).

Er is derhalve geen reden om het tegenovergesteld principe te huldigen wanneer de aan een derde toevertrouwde minderjarige, die inwoont bij die derde en onder het gezag en het toezicht van wie hij gewoonlijk staat, een dag «met verlof» verblijft bij zijn ouder.

Bovendien wordt insgelijks nagenoeg algemeen aanvaard dat de onderscheiden vormen van aansprakelijkheid voor een ander, in zover zij aanleiding geven tot het vermoeden van fout, ten aanzien van de schade die aan derden is veroorzaakt, nooit cumulatief toepassing kunnen vinden (H. De Page, *Traité*, II, 1964, nr. 971, nr. 973 — B, noot 2 blz. 993, en nr. 980 — B). Ten deze was Antoine M. toevertrouwd aan de bewaking van de directeur en de opvoeders van de instelling waar hij was geplaatst, die derhalve overeenkomstig het art. 1384, vierde lid, B.W. voor hem aansprakelijk zijn. Het «met verlof» laten vertrekken van de zestienjarige jongen, derhalve hem een zekere bewegingsvrijheid gunnen, die overigens normaal is

voor die leeftijd, kan bezwaarlijk de bewakingsplicht op de moeder hebben overgedragen.

De wettelijke voorwaarde van de inwoning ten deze niet vervuld zijnde, kan de verweerster, als moeder na het overlijden van de man, geen aansprakelijkheid voor haar minderjarig kind oplopen.

Derhalve mist de vordering de nodige grond.

II. Over de tussenvordering

Nu toch de hoofdzakelijke vordering niet gegrond voorkomt is de tussenvordering zonder voorwerp.

(...)

ARBEIDSRECHTBANK TE GENT

3e KAMER — 29 OKTOBER 1976

Voorzitter : mevr. Claeys-Leboucq

Rechters in sociale zaken : de hh. Carpentier en Cassaer

Advocaat : mr. Van Hoecke loco Rychaert

Arbeidsduur—Wegvervoer—E.E.G.-verordening nr. 543/69—Gebrek aan controleboekje—Vermeldingen op eigen rittenboekje van de werknemer—Bewijskracht.

Indien de werkgever geen controleboekje aan de werknemer overhandigd heeft kan, gezien de vigerende regelingen, aan de persoonlijke aantekeningen van de werknemer dezelfde bewijskracht worden verleend als aan de gegevens van het controleboekje.

V. t/ V.

Verweerder heeft de door de rechtbank bij tussenvonnis gevorderde documenten niet neergelegd.

De dagelijkse arbeidsprestaties van vrachtwagenbestuurders die geen geregelde vervoerdiensten onderhouden, is steeds moeilijk vast te stellen. Daarom werden regelingen ingesteld waarin wordt bepaald dat de werkgever aan de werknemer een controleboekje dient te overhandigen waarop deze laatste o.m. de arbeidstijden optekent.

Dergelijke regelingen zijn in het bijzonder de verordening nr. 543/69 van de Raad der Economische Gemeenschappen van 25 maart 1969 tot harmonisatie van bepaalde voorschriften van sociale aard voor het wegvervoer, uitgevoerd bij K.B. van 23 maart 1970 (*Staatsbl.* 1 april 1970), het arbeidsreglement voor werklieden uitgewerkt door de Nationale Belgische Federatie van Baanvervoerders en de C.A.O.'s van 14 mei en 25 juli 1968, gesloten in het N.P.C. voor het vervoer betreffende de arbeidsvoorwaarden van sommige werknemers, sector wegvervoer, algemeen verbindend verklaard bij K.B. van 16 september 1969. (*Staatsbl.*, 11 november 1969). In art. 14 van voornoemde E.E.G.-verordening wordt o.m. bepaald dat de bemanningsleden van een voertuig dat geen geregelde vervoerdienst onderhoudt, een persoonlijk controleboekje bij zich moeten hebben dat conform is aan het model.

De bemanningsleden moeten in de dagelijkse werkbladen van hun persoonlijk controleboekje gegevens o.m. betreffende de arbeidstijd, noteren, gegevens die in deze wettekst

nader bepaald zijn ; iedere onderneming moet een register van de persoonlijke controleboekjes bijhouden.

Overeenkomstig art. 4 van voornoemde C.A.O.'s van 14 mei en 25 juli 1968 (K.B. van 16 september 1969) moet de werkgever een individueel document ter beschikking stellen van de werknemers, waarop deze laatste de tijden doorgebracht voor o.m. rust, eetmalen, wachtperiodes, vermeldt.

In art. 59 van voornoemd arbeidsreglement wordt aan de aanduidingen van de werknemers een vermoeden van waarheid gehecht, behoudens het tegenbewijs door de werkgever te leveren, en in de bijlagen van het K.B. van 23 maart 1970 houdende uitvoering van art. 14 van voornoemde E.E.G.-verordening wordt vermeld dat de werkgever de dagelijkse werkbladen van het controleboekje controleert en de werkstaten ondertekent.

De bepalingen van dit arbeidsreglement hebben slechts een aanwijzend karakter maar niettemin dienen zij hier te worden vermeld.

Aangezien de werkgever geen controleboekje aan eiser overhandigd heeft, hetgeen hij volgens bovenvermelde bepalingen wel diende te doen, kan aan de persoonlijke aantekeningen van eiser die in zijn eigen rittenboekje vermeld zijn, dezelfde bewijskracht worden gegeven als aan de aantekeningen vermeld in een controleboekje (zie in dezelfde zin, Arbrb. Hasselt, 18 december 1975, A.R. 751383 ; wat de noodzakelijke geloofwaardigheid van de eigen «boekhouding» van de werknemers betreft, zie Arbh. Antwerpen, afd. Hasselt 2 juli 1975, A.R. 67/75).

De opmerking van verweerster dat het door eiser opgegeven aantal arbeidsuren niet geloofwaardig is, is niet gegrond. Immers, in art. 17 van voornoemd K.B. van 16 september 1969 wordt het uurloon bepaald dat betrekking heeft op de uren die de werknemer presteert wanneer de grens van 70 uren per week overschreden wordt.

Rekening houdend met dit geheel van wettelijke bepalingen is de vordering van eiser gegrond.

Om die redenen,

Verklaart de vordering gegrond ;

Veroordeelt verweerder om aan eiser het bedrag te betalen van 9.131 fr. als achterstallig loon voor de periode van 13 tot en met 24 augustus 1973, met de wettelijke interesten vanaf de dag der eisbaarheid tot de dag der dagvaarding, en de gerechtelijke interesten vanaf de dag der dagvaarding.

VREDEGERECHT TE IEPER

1e KANTON — 9 JUNI 1977

Vrederechter : de h. Van Moerbeke

Advocaten : mrs. Platteau loco de Grave en Delobel

Pacht—Onderpacht—Schade—Ontbinding.

De zonder toestemming van de verpachter toegestane onderpacht van een weide aan een voetbalclub en de schade veroorzaakt aan de grasmat, wettigt de ontbinding van het pachtcontract en het toekennen van een schadevergoeding.

De M. t/ D.

De vordering strekt ertoe de pachtovereenkomst tussen partijen te doen verbreken, betreffende een perceel weide, groot één ha 28 a 05 ca, en verweerders solidair te doen veroordelen tot een schadevergoeding van 100.000 fr., alsmede de schade en kosten veroorzaakt door de voetbalclub «The Rangers» ten nadele van eiseres door de schuld van verweerders.

Verweerders betwisten niet dat zij de weide die zij in pacht houden van eiseres, hebben onderverhuurd toch minstens en op zijn zachtst uitgedrukt, hebben laten gebruiken door de voetbalclub «The Rangers». Niemand zal betwisten dat een voetbalveld het jaar door gebruikt wordt en bespeeld : tijdens het seizoen om aldaar de wedstrijden te spelen en tijdens de zomer om te oefenen ; dit is des te meer zo in casu, daar op het terrein cabines en installaties werden opgericht die aldaar blijvend waren.

In de gegeven omstandigheden konden verweerders deze weide niet meer benutten, noch aldaar dieren laten grazen, én omdat geen gras voorhanden was, én ook omdat de weide dienend tot voetbalveld niet bevuild mocht worden.

In casu mag aangenomen worden dat het gaat om een voortdurende onderverpachting, zonder toestemming van de eigenares.

Verweerders hebben door hun daad kosten veroorzaakt aan eiseres, die zij moeten vergoeden en die belopen : 3.428 fr.

Daarenboven werd door de inrichting van de weide tot voetbalveld schade berokkend aan de weide en het gras en graszode, uit hoofde van gebrek aan bemesting en het bespelen van het terrein, welke schade geraamd mag worden op 25.000 fr.

(...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (3e Kamer), 13 oktober 1976

Pensioen Werknemers — Mijnwerker — Loopbaan — Met arbeidsperioden gelijkgestelde perioden—Periode met invaliditeitspensioen—Cumulatierregels m.b.t. beroepsziektevergoeding—Genot van invaliditeitspensioen—Begrip—Invaliditeitspensioen op nul gebracht.

Het Arbeidshof te Brussel, afd. Bergen, besliste op 8 november 1974 dat, op grond van art. 35, § 1, B, 2e, van het Algemeen Reglement inzake het rust- en overlevingspensioen voor werknemers, met een arbeidsperiode gelijkgesteld moet worden de periode waarin een mijnwerker die een erkend recht op invaliditeitspensioen bezat, dit pensioen tot nul frank verminderd zag wegens de toepassing van de regels inzake het samengenieten van het invaliditeitspensioen en de vergoedingen voor een beroepsziekte.

In cassatie voerde de Rijksdienst voor Werknemerspensioenen aan dat enkel kan gelijkgesteld worden de periode waarin de mijnwerker een invaliditeitspensioen «geniet» en dat dit woord, overeenkomstig zijn gangbare betekenis, het werkelijk genieten van dit pensioen veronderstelt en niet enkel het toekennen van het recht daarop. Dit middel wordt verworpen :

«Overwegende dat artikel 35, § 1, B, 2e, van het koninklijk besluit van 21 december 1967 voor de berekening van het pensioen overeenkomstig de bijzondere regels voor de mijnwerkers, met arbeidsperioden gelijkstelt de perioden van arbeidsongeschiktheid wegens ziekte of invaliditeit tijdens welke de mijnwerker een invaliditeitspensioen geniet krachtens de invaliditeitspensioenregeling voor mijnwerkers en ermede gelijkgesteld;»

«Dat het bestreden arrest vaststelt dat de rechtsvoorganger van de verweerders vanaf 1 juli 1961 een invaliditeitspensioen heeft genoten als mijnwerker in de ondergrond en dat dit pensioen 'tot nul herleid werd van 1 januari tot 30 juni 1971 ingevolge de uitkering van het Fonds voor Beroepsziekten';»

«Overwegend dat uit het arrest blijkt dat, van 1 januari 1971 tot 30 juni 1971, het invaliditeitspensioen van de betrokkene niet werd afgeschaft omdat hij niet meer geschikt was om ondergrondse mijnarbeid te verrichten, doch tot nul herleid werd ingevolge de regels betreffende het samen genieten van het invaliditeitspensioen van de mijnwerkers en de voordelen bepaald bij de wetgeving inzake beroepsziekten en dat de betaling van het invaliditeitspensioen tegen een verminderd tarief werd hernomen na 1 juli 1971 omdat zulks ingevolge de regels betreffende het samen genieten opnieuw mogelijk was;»

«Overwegende dat tijdens de litigieuze periode de rechtsvoorganger van de eisers, wiens recht op een invaliditeitspensioen sinds 1961 zonder te zijn afgeschaft erkend was geworden, een invaliditeitspensioen genoot in de zin van artikel 35, § 1, B, 2e, zelfs indien de regels betreffende het samen genieten die toen van kracht waren tot gevolg hadden dat het invaliditeitspensioen hem gedurende deze periode niet werd uitbetaald.»

(Voorzitter : de h. Polet—Raadsheer-rapporteur : de h. Capelle—Advocaat-generaal : de h. Duchatelet—Advocaten : mrs. Dassesse en Bützler—In de zaak : Rijksdienst voor Werknemerspensioenen t/ A. en J.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 9 december 1976

Toeval en overmacht—Bevoorradersverplichting bij de exploitatie van een café—Gedwongen verkoop van het huis waarin de handel gevestigd is—Voorwaarden voor overmacht—Fout van schuldenaar niet aangevoerd.

In de overeenkomst waarbij eiseres, een brouwerij, aan verweerders voor hun café een lening toestond, werd aan verweerders een bevoorradersverplichting opgelegd; zij ontzegden zich het recht hun handel zonder voorafgaande toestemming van eiseres af te staan, en verbonden zich ertoe de exploitatie van het café voor de volledige duur van de bevoorradersverplichting te verzekeren en aan hun eventuele opvolgers alle uit het contract voortvloeiende verbintenissen ten voordele van eiseres op te leggen, in welk geval zij solidair aansprakelijk zouden blijven. Ten gevolge van onroerend beslag ten verzoeken van een schuldeiser van verweerders werd het huis waarin zij hun handel dreven, openbaar verkocht; in de verkoopvoorwaarden werd vermeld, voor het geval dat de koper een café zou houden, dat er een bevoorradersverplichting ten gunste van eiseres bestond, maar de koper vestigde een meubelzaak in het huis. Tegen de beslissing van het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 24 juni 1975), dat de gedwongen verkoop voor verweerders een geval van overmacht uitmaakte dat hen ontsloeg van elke fout in de niet-naleving van bepaalde clausules van de overeenkomst, voert eiseres een

middel aan, afgeleid uit de schending van de artt. 1147 en 1148 B.W. en van art. 97 Grondwet.

«Overwegende dat, in zaken van uitvoering van overeenkomsten, de overmacht die de schuldenaar van de verplichting tot schadevergoeding bevrijdt, de gebeurtenis is die een onoverkomelijk beletsel uitmaakt tot de nakoming van zijn verbintenissen en die, wat haar totstandkoming betreft, aan geen fout van de schuldenaar te wijten is;»

«Overwegende dat de feitenrechter soeverein oordeelt over het bestaan van overmacht en, bij ontstentenis van een conclusie waarin voormelde twee elementen worden betwist, niet nader hoeft te preciseren dat beide voorwaarden vervuld zijn en om welke redenen hij de bepaalde gebeurtenis die hij in aanmerking neemt, als overmacht beschouwt;»

«Overwegende dat eiseres weliswaar in conclusie beweerde dat de eerste rechter terecht oordeelde dat de door de verweerders ingeroepen reden, met name de stopzetting van het bedrijf om financiële redenen, geen overmacht is en tevens beweerde dat de gedwongen verkoop niets veranderde aan de verplichting de bevoorradersplicht integraal en onvoorwaardelijk aan hun opvolgers op te leggen;»

«Overwegende dat het arrest in dit verband zegt dat de eerste rechter geen rekening gehouden heeft met het feit dat de verkoop van het huis waarin de verweerders hun handel exploiteerden, gebeurde ingevolge uitvoerend beslag op verzoek van een hunner schuldeisers, dat zij zich hier tegen niet konden verzetten, doch er toch voor zorgden in het lastenkohier te doen vermelden, voor het geval dat de kopers in het verkochte pand een dranksluiterij zouden exploiteren, dat er ten gunste van eiseres een bevoorradersverplichting bestond; dat het arrest verder constateert dat het niet waar is dat de verweerders, zoals eiseres het stelde, hun handelshuis verkochten zonder aan hun opvolgers de bevoorradersplicht op te leggen nu zij zich tegen de verkoop niet konden verzetten en het mogelijke hebben gedaan om voormelde clausule in te laten; dat het arrest uit wat voorafgaat afleidt dat de verweerders niet kunnen instaan voor de beslissing die de koper van het goed genomen heeft, met name, zoals blijkt uit de conclusie van eiseres, om er een meubelzaak in te exploiteren, en dat de gedwongen verkoop overmacht oplevert die ze ontslaat van elke fout in de niet-naleving van bepaalde clausules uit de overeenkomst;»

«Overwegende dat het arrest aldus vaststelt dat de gedwongen verkoop voor de verweerders een onoverkomelijk beletsel vormde om de bevoorradersverplichting aan de koper op te leggen, dat, nu de hierboven weergegeven conclusie niet aanvoerde dat de gedwongen verkoop in enige fout van de verweerders zijn oorzaak vond, het arrest met bovenvermelde motivering kon volstaan om, zonder schending van de artikelen 1147 en 1148 van het Burgerlijk Wetboek, tot overmacht te beslissen; dat het, voor het overige, tevens de loutere bewering van eiseres dat er ten deze geen overmacht bestond, beantwoordt door ze tegen te spreken;»

«Dat het middel niet kan worden aangenomen.»

(Eerste voorzitter : ridder Rutsaert—Raadsheer-rapporteur : de h. Châtel—Advocaat-generaal : de h. Declercq—Advocaat : mr. De Gryse—In de zaak : N.V. Brouwerij V. t/ H. en S.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 17 december 1976

Hoven en rechtbanken—Overlegging van stuk in taal die niet de taal van de procedure is—Rechten van de partijen—Taak van de rechter.

Tegen een middel waarbij eiseres tot cassatie aanvoert dat het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 20 juni 1975) de bewijskracht van een stuk miskend heeft, werpt verweerster als grond van niet-ontvankelijkheid op dat het Hof van Cassatie geen acht mag slaan op dit bij het cassatieberoep gevoegde stuk, omdat het in het Italiaans is gesteld en daarenboven niet volkomen leesbaar is.

«Overwegende dat de partijen zich in de loop van het geding mogen beroepen op stukken waarvan het gebruik niet wordt verboden, en deze stukken mogen bespreken en vertalen of niet vertalen zo ze in een vreemde taal zijn gesteld, onverminderd het recht van de tegenpartij om de vertaling ervan te bekritisieren of om een vertaling te verzoeken, en onverminderd ook het recht voor de rechter om, zo hiertoe aanleiding bestaat, de vertaling te gelasten ;

«Overwegende dat geen wettelijke bepaling het Hof belet de overgelegde middelen te beoordelen op grond van bedoelde stukken die voor de feitenrechter werden ingeroepen ;

«Overwegende dat verweerster niet om een officiële vertaling verzoekt ;

«Overwegende tenslotte dat de passage, waarvan, naar eiseres beweert, de bewijskracht zou zijn miskend, in het proces-verbaal en de daaraan toegevoegde vertaling volkomen leesbaar is ;

«Dat de grond van niet-ontvankelijkheid van het middel mitsdien moet worden verworpen.»

(Eerste voorzitter : ridder Rutsaert—Raadsheer-rapporteur : de h. Châtel—Eerste advocaat-generaal : de h. Dumon—Advocaten : mrs. Van Ryn en De Baeck—In de zaak : N.M.B.S. t/ Vennootschap naar Italiaans recht S.)

NOOT—Zie Cass., 24 augustus 1961, *Pas.*, 1961, I, 1219 (Strafzaak ; het principe geldt ook voor het openbaar ministerie) ; 15 juni 1964, *Pas.*, 1964, I, 1108 (strafzaak) ; 25 september 1969, *R.W.*, 1969-70, 751, en 7 januari 1971, *R.W.*, 1970-71, 1701 (echtscheidingszaken). Het principe raakt de rechten van de verdediging. Zie niettemin Cass., 29 april 1968, *Arr. Cass.*, 1968, 1085, *Pas.*, 1968, I, 1020.

Hof van Cassatie (2e Kamer), 28 februari 1977

Verkeer—Voetganger die op een oversteekplaats gaat oversteken—Verplichtingen.

Het bestreden vonnis (Corr. Brussel, 25 mei 1976) heeft ten laste van eiser tot cassatie bewezen verklaard de telastlegging de voorschriften van art. 48.3.4° Wegverkeersreglement te hebben overtreden, op grond dat hij de rijbaan slechts mocht opgaan na zich ervan vergewist te hebben dat hij het kon doen zonder gevaar en zonder het verkeer te hinderen. Eiser voert daartegen aan dat het vonnis de voetganger die zich op een oversteekplaats begeeft, een verplichting oplegt die in 5°, maar niet in 4° van art. 48.3 voorkomt. Het middel is gegrond :

«Overwegende dat aan eiser ten laste was gelegd artikel 48.3.4° van het Wegverkeersreglement van 14 maart 1968 te hebben overtreden dat luidt : 'Op de plaatsen waar het verkeer noch door een bevoegd persoon noch door verkeerslichten geregeld wordt, maar waar een oversteekplaats voor voetgangers bestaat, mogen de voetgangers zich slechts voorzichtig op de oversteekplaats begeven en met inachtneming van de afstand waarop de naderende voertuigen zich bevinden . . . ' ;

«Overwegende dat, om eiser wegens die telastlegging te veroordelen, het vonnis, na te hebben vastgesteld 'dat er

verkeer was op de plaats van het ongeval' en dat 'het voertuig van De B. tamelijk dichtbij was', overweegt 'dat, gelet op die toestand, L. (thans eiser) de rijbaan slechts mocht opgaan na er zich van vergewist te hebben dat hij het kon doen zonder gevaar en zonder het verkeer te hinderen' ;

«Dat het vonnis eiser aldus verwijt geen rekening te hebben gehouden met een verplichting die artikel 48.3.4° niet voorschrijft aan de voetgangers die op een oversteekplaats voor voetgangers gaan oversteken.»

(Voorzitter : baron Richard—Raadsheer-rapporteur : mevr. Raymond-Decharneux—Advocaat-generaal : de h. Colard—Advocaten : mrs. Lambrechts en Simont—In de zaak : L. t/ De B.)

Hof Antwerpen (9e Kamer), 10 juni 1976

Misbruik van vertrouwen—Opdracht om geld te beleggen niet uitgevoerd—Geld teruggegeven toen het gevraagd werd—Winstderving—Geen misbruik van vertrouwen.

Op de hierna vermelde gronden bekrachtigt het hof het vonnis (Corr. Mechelen, 10 januari 1974) dat de verdachte vrijspreekt van de telastlegging van misbruik van vertrouwen :

«Overwegende dat beklaagde B. de gelden hem door de echtgenoten P.-G. door tussenkomst van Willy D. toevertrouwd om ze als spaarcenten te beleggen, niet alle heeft belegd bij de firma A. ; dat echter niet bewezen is dat hij ze heeft verduisterd en verspild ; dat het inderdaad niet eens uitgemaakt is of de belegging moest gebeuren bij de firma A. ; dat het geld ter beschikking is gebleven van de spaarders, de echtgenoten P.-G., en aan hen is teruggegeven toen ze dit vroegen ; dat er evenmin sprake kan zijn van misbruik van vertrouwen wat interesten betreft, daar deze nooit werden uitgekeerd en bijgevolg niet in het bezit zijn gekomen van beklaagde ; dat de winstderving die de echtgenoten P.-G. mochten hebben geleden omdat hun spaargeld geen interesten heeft opgebracht, slechts aanleiding kan geven tot een burgerlijke vordering.»

(Voorzitter-rapporteur : de h. Paternostre—Raadsheren : mevr. de Man en de h. Claessens—Advocaat-generaal : de h. Van Eckhout—Advocaat : mr. Vandenberg loco Schuermans—In de zaak : B.)

NOOT—De onmiddellijke teruggave, op eerste verzoek, van de toevertrouwde gelden kan beschouwd worden als een aanwijzing dat er geen verspilling of verduistering, laat staan bedrieglijk opzet, in het spel waren (Cass. zwits., 22 juni 1965, *J.T.*, (Lausanne), 1965, IV, 136 ; Trib. gr.inst.Seine, 30 juni 1966, *Rec. dr. pénal*, 1967, 358).

De vertraging in de teruggave is nochtans op zichzelf geen voldoende bewijs van het misbruik van vertrouwen (Cass., 17 februari 1857, *Pas.*, 1857, I, 86 ; Cass.fr., 8 mei 1919, *D.*, 1920, I, 76 ; Cass. fr., 30 oktober 1941, *D.C.*, 1942, 82, met noot van Mimin ; Cass.fr. 8 april 1967, *D.*, 1967, 432).

Inmorastelling is niet eens vereist om het misbruik van vertrouwen te bewijzen (Cass.fr., 27 april 1922, *D.P.*, 1922, I, 208 ; Cass. fr., 21 februari 1936, *D.H.*, 1936, 197 ; Cass. fr., 9 december 1965, *D.*, 1966, 145).

Over het verschil tussen de contractuele fout en het misbruik van vertrouwen, raadplege men : Cass.fr., 19 mei 1969, *Gaz.Pal.*, 1969, 2, 78 ; Cass.fr., 23 maart 1971, *Gaz.Pal.*, 1971, I, somm. 58.

A. Vandeplass

Arrond. Oudenaarde, 21 september 1977

Bevoegdheid—Voor vrederechter gebrachte vordering betreffende recht van voorkoop van pachter—Vordering tot tussenkomst en vrijwaring, door gedaagde ingesteld tegen instrumenterende notaris—Bevoegdheid van de vrederechter.

Op eensluidend advies van het openbaar ministerie be-
slist de rechtbank :

«De hoofdvordering ingeleid door de oorspronkelijke aanleggers bij gerechtsdeurwaardersexploot van 20 mei 1976 voor de vrederechter van het kanton Brakel is gebaseerd op de miskenning van hun recht van voorkoop voor een perceel landbouwgrond waarvan zij beweren pachters te zijn. Bij gerechtsdeurwaardersexploot van 10 juni 1977 heeft de eerste gedaagde de notaris R. tot tussenkomst en vrijwaring opgeroepen. De vrederechter heeft bij vonnis van 26 augustus 1977 de zaak naar de arrondissementsrechtbank verwezen omdat hij meent dat de vraag rijst of die vordering tot tussenkomst en vrijwaring niet neerkomt op een vordering tot schadeloosstelling wegens verzuim of nalatigheid vanwege de notaris in de uitoefening van zijn ambt en derhalve met toepassing van art. 571 Ger.W. tot de uitsluitende bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg zou behoren.

«De vordering tot tussenkomst en vrijwaring, zoals zij tegen een notaris ingeleid werd, heeft zeker geen tucht-rechtelijk karakter, zodat deze vordering zeker niet onder de uitsluitende bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg valt.

«Bij toepassing van art. 564 Ger. W. is de rechtbank waarvoor de vordering aanhangig is gemaakt, bevoegd om kennis te nemen van de vordering tot tussenkomst.

«De vrederechter is dus wel bevoegd om kennis te nemen van de vordering tot tussenkomst en vrijwaring.»

(Voorzitter : de h. Van den Berghe—Rechters : de hh. Janssens de Varebeke en Heyvaert—Openbaar ministerie : de h. De Koekelaere—Advocaat : mr. De Croo-Desguin—In de zaak : Van H. e.a. t/ De P., en in de zaak : De P. t/ R.)

NOOT—Anders : Arrond. Antwerpen, 13 mei 1975, R.W., 1975-76, 174, met noot van J. LAENENS.

Rb. Brussel (14e Kamer), 13 oktober 1976

Bezoekrecht—Grootouders—Aard van het recht—Kind van overleden dochter—Eventueel gevaar ten deze niet bewezen.

Eisers vorderen een bezoekrecht m.b.t. het in 1972 geboren kind van hun overleden dochter.

«Overwegende dat verweerder, vader van het kind, wiens moeder overleed op 15 februari 1974, zich tegen het gevraagde bezoekrecht verzet, bewegend dat eisers het kind tegen hem ophitsen en hem in een slecht daglicht stellen ; dat dit niet bewezen is ;

«Overwegende dat het bezoekrecht van de grootouders een natuurlijk recht is, gebaseerd op banden van genegenheid, eerbied en toewijding ten gevolge van de bloedgemeenschap (Cass., 28 december 1950, *Pas.*, 1951, I, 257 ; Cass., 22 september 1966, R.W., 1966-67, 851, en de noot van J. Dabin bij dit arrest, «Le droit de visite des grands parents de l'enfant naturel», nr. 10, R.C.J.B., 1966, 384 ; Cass., 4 maart 1976, R.W., 1976-77, 288) ;

«Overwegende dat het kind van augustus 1973 tot aan het overlijden van zijn moeder op 15 februari 1974 samen met zijn ouders bij eisers heeft ingewoond ;

«Overwegende bovendien dat sinds het overlijden van hun dochter, eisers een levende herinnering en nagedachtenis aan hun dochter zouden bewaren, mochten zij regelmatig het bezoek van hun kleinkind ontvangen (A.P.R., W. De Groot, *Bezoekrecht*, blz. 38, nr. 38) ;

«Overwegende trouwens dat eisers zeven kleinkinderen hebben die elke woensdag van de week en een deel van de schoolvakantie samen bij eisers bij elkaar komen, en men niet inziet waarom hun kleinkind niet tijdens deze periodes op bezoek bij eisers zou mogen gaan om er met haar neefjes en nichtjes te spelen ;

«Overwegende dat uit een recent onderzoek van de rijkswacht blijkt dat er geen gevaar bestaat aangaande het gevraagde bezoekrecht en geen elementen voorhanden zijn van dien aard dat aan de beweringen van verweerder enige geloofwaardigheid kan worden gehecht ;

«Overwegende dat verweerder dan ook door zich tegen het bezoekrecht te verzetten op grond van ongegronde motieven misbruik maakt van zijn ouderlijk gezag, hetgeen niet geduld mag worden (De Groot, *o.c.*, blz. 20).»

(Voorzitter : de h. Van Malderen—Rechters : mevr. Viérin en Vaes—Openbaar ministerie : de h. Peytier—Advocaten : mrs. Van Varenbergh en Brewaeys loco Vasteravendts—In de zaak : De P. en Van R. t/ Van G.)

EUROPEES RECHT

Overzicht van rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

(24 - 29 september 1977)

Zaak 77/77 — Compagnie CARGILL/Office National Interprofessionnel des céréales (O.N.I.C.) — prejudiciële zaak — 29-9-1977 — *monetaire compenserende bedragen*

Deze zaak betreft de geldigheid van verordening (EEG) nr. 2042/73 van de Commissie van 27 juli 1973 houdende overgangsmaatregelen voor de toepassing van het op 4 juni 1973 ingevoerde nieuwe stelsel van monetaire compenserende bedragen.

Bij verordening van 30 april 1973 vereenvoudigde de Raad het vroegere stelsel van compenserende bedragen, onder meer door uitsluiting van iedere band met de munteenheid van derde landen, met name de Amerikaanse dollar. Deze verordening werd eerst op 4 juni 1973 van kracht. Daar het nieuwe stelsel tot gevolg heeft dat de handelaren zich moeten dekken tegen het wisselrisico, terwijl zij in het oude stelsel konden rekenen op een compenserend bedrag, besloot de Commissie ter compensatie van dit nadeel bij de litigieuze verordening nr. 2042/73 te bepalen dat het oude stelsel van toepassing bleef op transacties ten aanzien waarvan de handelaren vóór juni 1973 exportcertificaten hadden verkregen, met dien verstande dat het op 3 juni 1973 geldende monetaire compenserende bedrag zou worden toegepast.

Op 5 april 1973 verzocht Cargill om voorfixatie van graanexporten naar verschillende landen. De exporten vonden plaats tussen 4 juni en 31 juli.

Cargill verzocht het Office National Interprofessionnel des céréales om betaling van compenserende bedragen ter hoogte van FF 1.244.407, doch het Office bracht het aan verzoekster in het hoofdgeding toekomstige bedrag terug tot FF 467.583.

Gevraagd wordt of verordening nr. 2042/73 onwettig is wegens discriminatie tussen exporteurs, met als gevolg dat de handelaren die vóór 4 juni 1973 voorfixatie van restituties hebben verzocht, in een andere situatie komen te verkeren al naar gelang de export heeft plaatsgevonden vóór of na 4 juni 1973, daar eerstbedoelde handelaren de compenserende bedragen ten volle hebben ontvangen en de overigen zich tegen het wisselrisico moesten dekken en de gevolgen van de devaluatie van de dollar moesten ondergaan. Voorts werd gevraagd of deze verordening onwettig is voor zover daarin terugwerkende kracht wordt toegekend aan de verordening van de Raad van 30 april 1973, en of daarvoor inbreuk op verworven rechten wordt gemaakt.

Het Hof overwoog dat verordening nr. 2042/73 niet van toepassing is op exporten van vóór 4 juni, die uiteraard

blijven vallen onder de tot die datum geldende regeling, doch een overgangsregeling vormt ten gunste van de handelaren die op of na 4 juni hebben geëxporteerd, doch voordien voorfixatie hebben verkregen, waar hun desgevraagd de monetaire compenserende bedragen worden toegekend die golden op 3 juni. In verband daarmee kan deze overgangsmaatregel niet worden beschouwd als een begunstiging van exporteurs die vóór juni 1974 hun contracten zijn nagekomen en als discriminatie, zoals verzoekster in het hoofdgeding stelt. Bovendien heeft verzoekster zich beroepen op deze regeling en niet op de bepalingen van verordening nr. 837/72, waarin de mogelijkheid wordt geopend om bij wijziging van de methode van berekening van de monetaire compenserende bedragen vernietiging van de voorfixatie te verzoeken, met als gevolg dat het monetaire bedrag en de restitutie na de dag van uitvoer worden vastgesteld.

Het Hof besliste dat bij onderzoek van de door het Tribunaal administratief te Parijs voorgelegde vragen niet gebleken is van bezwaren tegen de geldigheid van verordening nr. 2042/73.

WETGEVING

Wegwijs in de onderwijswetgeving

De tijd dat de onderwijswetgeving met een kort résumé in de handboeken van administratief recht afgehandeld kon worden, is beslist sinds lang voorbij. Zover zelfs dat de meeste recente handboeken van administratief recht het onderwijs helemaal onbesproken laten¹, wat meteen zo'n leemte laat, dat alleen nog specialisten in het onderwijsbos hun weg vinden. Deze bijdrage wil, zonder op volledigheid aanspraak te maken² of op discussiepunten in te gaan, een oriënterend overzicht geven van de bestaande onderwijswetgeving³. Vooreerst worden de grondwettelijke principes en hun evolutie besproken, het schoolpact en de schoolpactwetten worden gesitueerd, de algemene organisatie van het onderwijs in verschillende takken wordt kort aangegeven, waarbij tot slot de wetgeving op het universitair onderwijs iets meer aandacht krijgt.

¹ Alleen nog C. CAMBIER, *Droit administratif*, (Précis de la Faculté de Droit de l'Université catholique de Louvain), Brussel, 1968, blz. 43-46, situeert het onderwijs in het ruime kader van het administratief recht.

² Men houde daar ook rekening mee wanneer in het vervolg wetten en wijzigende wetten aangegeven worden. Wij meenden dat een hier of daar onvolledige vermelding toch beter zou zijn dan helemaal niets; een volledig sluitende inventaris zou langduriger opzoekingen vragen, die het kader van dit overzicht te buiten gaan.

³ Voor de verschillende takken van het onderwijs zie men de bijdragen van A. VANDER STICHELE in het *Administratief Lexicon* over het *Lager Onderwijs* (1968), *Middelbaar Onderwijs* (1968), *Normaal Onderwijs* (1969), *Technisch Onderwijs* (1969), *Kunst- en muziekonderwijs* (1969), *Universitair Onderwijs* (1969) en over de *Taalwetgeving in het Onderwijs* (1967). Uiteraard is de wetgeving sinds het verschijnen van die bijdragen sterk gewijzigd. Zij blijven niettemin erg nuttig.

I. Grondwettelijke principes

Uitgangspunt voor de hele onderwijswetgeving is het grondwetsartikel 17: «Het onderwijs is vrij; elke preventieve maatregel is verboden; de bestraffing van de misdrijven wordt alleen door de wet geregeld. — Het openbaar onderwijs is een staatskosten gegeven, wordt eveneens door de wet geregeld»⁴.

1. Art. 17 van de Grondwet historisch gesitueerd

Het is bekend dat het huidige artikel 17 in grote mate geredigeerd is als een directe reactie op de etatistische onderwijspolitiek van Willem I die met grote ijver de opdracht van de toenmalige Grondwet: «Het openbaar onderwijs is een aanhoudend voorwerp van de zorg van de regering» (art. 226), wist na te komen⁵.

De grondwetgever heeft allereerst met nadruk voor een ieder de principiële vrijheid gegarandeerd om onderwijs te organiseren. De vrijheid is niet alleen aan preventieve maatregelen, maar in principe ook aan het toezicht van de overheid onttrokken: «Sous prétexte de surveillance on

⁴ Zie hierover, naast de verschillende handboeken van grondwettelijk recht, ook P. DE VISSCHER, «Les principes constitutionnels en matière d'enseignement», *Revue Politique*, 1955, 101-115; A. MAST, *Vrijheid van Onderwijs*, (Administratief Lexicon), Brugge, 1956.

⁵ Zie TH. LUYCKX, *Politieke geschiedenis van België*, 1973, passim; ook G. DEPPEZ, «La guerre scolaire et sa pacification», *Recherches Sociologiques*, 1970-71, 170-208.

gène la liberté et c'est aussi ce que nous ne voulons pas»⁶. Wat G. Beltjens nog in 1894 kritisch doet schrijven: «La liberté de l'enseignement que la Constitution accorde aux particuliers est si grande, qu'il est permis au premier charlatan venu, à tout individu, dans un but de spéculation, alors qu'il n'offre aucune garantie de capacité, de savoir, de connaissances quelconques, d'enseigner en Belgique sans contrôle du gouvernement»⁷. In deze zeer «liberale» opvatting van de onderwijsvrijheid wordt logischerwijze ook weinig aandacht besteed aan de vraag of en in welke mate de overheid privé-initiatief in deze mag of moet steunen. Anderzijds wordt bepaald dat het onderwijs dat door de Staat georganiseerd is — «openbaar onderwijs op staatskosten» — door *de wet* geregeld wordt, wat als een nieuwe dam tegen willekeur van de uitvoerende macht te zien is.

2. Evolutielijnen

A. VAN ONDERWIJZEN NAAR ONDERWEZEN WORDEN

De grondwetgever hechtte het grootste belang aan het recht van een ieder om onderwijs te verstrekken. Daarbij kwam ook, o.m. naar aanleiding van de discussies over de leerplicht (cf. W. 19 mei 1914), grote aandacht voor het recht van de familievader, om vrij een school te kiezen of om zelf door huisonderricht voor de vorming van zijn kinderen in te staan⁸. Zo gezien sluit de vrijheid van onderwijs aan bij de vrijheid van mening, van godsdienst en van meningsuiting.

Sinds de tweede wereldoorlog is nu, vooral op internationaal niveau, ook sprake van waarborgen voor een recht op tot op zekere hoogte kosteloze opvoeding en onderricht als een aanspraak van ieder individu⁹. Bij de recente wijziging van de Grondwet was er sprake van om ook onze Grondwet in die zin aan te passen, maar deze pogingen konden niet tijdig doorgevoerd worden¹⁰.

B. TAAK VAN DE WETGEVER

Onderwijs op staatskosten dient door de wetgevende macht geregeld te worden.

De organisatie van technisch onderwijs door het rijk, op

⁶ Aldus congreslid Van Meenen, geciteerd bij A. MAST, *Overzicht van het Belgisch Grondwettelijk Recht*, 3e uitg. Gent-Leuven 1972, blz. 418, nr. 457.

⁷ G. BELTJENS, *La Constitution belge révisée*, (Encyclopédie du droit civil belge, II), Luik 1894, 289-290.

⁸ Deze mogelijkheid voor een niet-gesubsidieerd zuiver privé-onderwijs blijft ook nu bestaan; cf. de bij K.B. van 20 augustus 1957 gecoördineerde wetten op het lager onderwijs, art. 1, gew. door de wet van 6 juli 1970, art. 22, § 1: «De gezinshoofden zijn verplicht aan hun kinderen een voldoende lager onderwijs te doen verstrekken of te verstrekken volgens de bepalingen dezer wet. Deze verplichting leven zij na: 1. door hun kinderen te doen onderwijzen in een openbare of private school voor lager, middelbaar of buitengewoon onderwijs; 2. door hun huisonderwijs te verstrekken»; zie nog, verder onder I, D, vooral noot 22.

⁹ Zie o.m. het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens, Eerste Protocol, art. 2; de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (art. 26); het Internationaal Verdrag betreffende economische, sociale en culturele rechten (art. 13) enz.; zie daarover J.J. MASQUELIN, *Le droit aux subsides de l'enseignement libre*, (Interuniversitair Centrum voor Staatsrecht), Brussel, 1975, blz. 45-82.

¹⁰ Cf. P. WIGNY, *La troisième révision de la Constitution*, Brussel, 1972, blz. 412-415.

basis van koninklijke besluiten, was een belangrijke inbreuk op deze regel en is dan ook op verzet van het Rekenhof gestoten¹¹. Sinds de oprichting van de Raad van State ziet de afdeling wetgeving in de haar voorgelegde ontwerpen of voorstellen nauwlettend toe op de naleving van de prerogatieven van de wetgever¹² en de afdeling administratie heeft bv. de oprichting door de Koning van een openbare dienst voor schriftelijk onderwijs zonder dat de wetgever zich daarover had uitgesproken, onwettig verklaard¹³.

De spanning tussen de dynamiek van het onderwijsgebeuren en het toch eerder trage en logge wetgevend werk wordt wel steeds scherper gevoeld.

De wetten op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens (gecoörd. Rgb. 31 dec. 1949) hebben hierin een originele oplossing gevonden: sinds de wet van 21 maart 1964 kunnen de *in de wet* ingeschreven programma's door *de Koning* gewijzigd worden op advies van de in diezelfde wet opgerichte Vaste Commissie der Rectoren¹⁴.

De wetten op het buitengewoon onderwijs van 6 juli 1970 en op het vernieuwd secundair onderwijs van 19 juli 1971 zijn voor zover wij zien, in de onderwijsmaterie de eerste belangrijke kaderwetten, met uitgebreide volmachten voor verdere uitbouw door de Koning¹⁵.

Het meest recente maar ook meest problematische aspect van genoemde spanning tussen onderwijsdynamiek en rigiede traagheid van het wetgevend werk en van het recht in het algemeen komt tot uiting in de steeds sterkere neiging om allerlei vragen, waarvan sommige tot de bevoegdheid van de wetgever behoren, bij *ministeriële omzendbrieven* te regelen¹⁶.

¹¹ Cf. Rekenhof, 29 december 1948, *R.J.D.A.*, 1949, 30, met noot van MATTON, «Enseignement technique aux frais de l'Etat, loi organique», 30-32. Ondertussen heeft de Koning de wettelijke opdracht bekomen om voor alle takken van het onderwijs (met uitzondering van het universitair onderwijs) scholen of afdelingen in te richten «waar daaraan behoefte bestaat» (art. 3 van de wet van 29 mei 1959, gew. art. 21, § 3, W. 6 juli 1970); deze bepaling gaat terug op de wetten van 29 juli 1953 (Harmel) en 27 juli 1955 (Collard).

¹² Zo bv. naar aanleiding van de oprichting van de Universitaire Instelling Antwerpen, *Advies R.v.State, P.D.K.*, 1970-71, nrs. 763-1, blz. 11, 14, 24.

¹³ Zie *R.v.St.*, 30 mei 1963, nr. 10.056, Horne en P.V.B.A. Instituut de Toekomst, *A.A.R.v.St.*, 1963, 459-463. Ondertussen heeft de wetgever retroactief aan dit optreden van de Koning een wettelijke grondslag gegeven in de wet van 5 maart 1965. De bepalingen van deze wet die subsidiëring van andere organismen welke schriftelijk onderwijs geven, mogelijk moeten maken, werden evenwel nog steeds niet uitgevoerd; zie nog *R.v.St.*, 12 juni 1975, nr. 17.071, L'Institut L'Avenir, *R.C.J.B.*, 1975, 267-281, met verslag van de adj.-auditeur Mercenier en advies van de eerste auditeur Ch. Huberlant). Een begrotingswet werd beschouwd als een voldoende rechtsgrond voor de organisatie van rijkslager onderwijs: *R.v.St.*, 14 juli 1954, nr. 3593, Gemeente Edingen, *A.A.R.v.St.*, 1954, 784-787.

¹⁴ Zie verder onder IV, 1.

¹⁵ Zie verder onder III, 2 en 3.

¹⁶ Zie bv. inzake cumulatie in het onderwijs, de omzendbrieven van 9 augustus en 7 september 1976 en de programmawet van 24 december 1976, art. 76-78; i.v.m. *numerus clausus* in het pedagogisch hoger onderwijs, de omzendbrief van 9 augustus 1976 en het K.B. van 23 augustus 1976, *B.S.*, 31 augustus 1976.

Enkele beschouwingen aansluitend bij deze problematiek vindt men bij W. GIELEN, «Wet en onderwijsverandering. Een oriëntatie», *Pedagogische studiën*, 1973, 142-155; *idem*, «De flexibiliteit van het onderwijsrecht», *Pedagogisch Tijdschrift/Forum voor Opvoedkunde*, 1976, 46-52 en 164-174.

Anderzijds moet, sinds het doorvoeren van de culturele autonomie, het nationaal Parlement zijn grondwettelijke bevoegdheden inzake onderwijs delen met de beide cultuurparlementen. Het nieuwe art. 59bis, § 2, 2°, van de Grondwet maakt de cultuurraden bevoegd voor «het onderwijs, met uitsluiting van wat betrekking heeft op de schoolvrede, de leerplicht, de onderwijsstructuren, de diploma's, de toelagen, de wedden, de schoolbevolkingsnormen.» Men kan erover akkoord gaan : duidelijk is anders ; de interpretatie van deze bevoegdheidsverdeling wordt (vooral inzake schoolvrede) beslist een van de cruciale vragen in de onderwijswetgeving van de komende jaren¹⁷.

C. SUBSIDIAIRE TAAK VAN DE OVERHEID ?

De aanvankelijke hoop van de katholieke Kerk om over het hele onderwijs zeggenschap te behouden bleek niet haalbaar en maakte al vlug plaats voor een meer realistische visie waarin het recht van de overheid om eigen scholen op te richten erkend werd, maar waar met alle nadruk het subsidiaire karakter van de taak van de overheid inzake onderwijs beklemtoond werd¹⁸.

Daarnaast en daartegenover heeft zich de liberale opvatting ontwikkeld en doorgezet waarin aan de Staat een algemeen verantwoordelijkheid met bijhorend initiatiefrecht voor de hele «nationale opvoeding» wordt toegeschreven.

De botsing tussen deze twee grote gedachtenstromingen heeft, vooral vanwege de levensbeschouwelijke achtergronden, aanleiding gegeven tot een telkens weer oplaaierende schoolstrijd.

In feite is daaruit een groot net van katholieke onderwijsinstellingen gegroeid, stevig gevestigd op alle niveau's van lager tot universitair onderwijs. Het rijksonderwijs heeft zijn vroegste basis op het niveau van de universiteit (W. 27 september 1835) en van het middelbaar onderwijs (W. 1 juni 1850), terwijl het lager en vooral het technisch onderwijs¹⁹ hier van recente datum is. De plaatselijke gemeenteverheiden hebben het eerst een officieel lager onderwijs uitgebouwd (o.a. W. 23 september 1842), terwijl ook het technisch onderwijs meer aandacht heeft gekregen van gemeente- en provinciebesturen (Wetsbesluit 10 juli 1933).

D. SUBSIDIES EN TOEZICHT

De financiële last van de enorme uitbreiding van het katholieke onderwijsnet is met de jaren steeds zwaarder gaan drukken en is uiteindelijk ondraaglijk geworden : zonder massale subsidiëring kan het vrij onderwijs niet overleven. Men is het er in België in brede kring over eens dat «deze subsidiëring thans een bestaansvoorwaarde is geworden van de bij art. 17 van de Grondwet erkende

vrijheid. Als zij niet werden gesubsidieerd, zouden de vrije onderwijsinrichtingen niet leefbaar zijn en zou de vrijheid van onderwijs een zinledig begrip worden. De wetgever heeft deze zienswijze bekrachtigd»²⁰.

Op het niveau van het universitair onderwijs staan we voor een geheel van *limitatief erkende* instellingen die voor staatssteun in aanmerking komen en alleen universitaire diploma's mogen verlenen²¹.

Voor al wat niet-universitair gesubsidieerd onderwijs is bestaat een stelsel van *abstracte voorwaarden* voor subsidiëring en anderzijds marginaal nog een totale vrijheid voor inrichting van onderwijs zonder subsidies²². Dit is grotendeels het resultaat van het schoolpact en de schoolpactwetgeving.

Het stelsel van subsidiëring dat in de schoolpactwet is uitgewerkt is, zoals verder nog wordt toegelicht (cf. II, 2), niet alleen van toepassing op de vrije scholen, maar ook op het onderwijs dat door de lokale besturen, provincies en gemeenten, wordt georganiseerd.

Als laatste stap in deze evolutie moet rekening gehouden worden met een dringende vraag naar *rationalisatie en programmatie* van de sinds het schoolpact nogal uitgebreid uitgegroeide onderwijswetten. Bouwkredieten of bouwleningen, voorzien in wet van 11 juli 1973, kunnen alleen verleend worden aan scholen die opgenomen worden in een rationalisatie- en programmatieplan²³, terwijl de scholen voor technisch ingenieurs, zij het na overleg tussen de wetten, ook numeriek beperkt zullen worden²⁴. In afwachting van de uitwerking van deze rationalisatie- en programmatieplannen voor alle takken van het onderwijs, is een leningen- en bouwstop ingegaan²⁵.

De rationalisatie van de onderwijswetten is thans één van de grote, maar moeizaam te bereiken objectieven van de wetgever en de regering.

²⁰ A. MAST, *Overzicht van het Belgisch Grondwettelijk Recht*, 3e ed., Gent-Leuven 1972, 421.

²¹ Zie de lijst in art. 37 van de gecoörd. wetten op het toekennen van de academische graden en art. 25 van de financieringswet van 27 juli 1971.

²² Zie voor het lager onderwijs supra noot 8 ; voor het middelbaar onderwijs, de gecoörd. wetten acad. graden, 31 december 1949, art. 10, zoals gewijzigd door de wet van 31 juli 1975, art. 4, waaruit blijkt dat de diploma's gehomologeerd kunnen worden wanneer het leerplan van het rijksonderwijs gevolgd werd, of een door de minister goedgekeurd leerplan, of «een gelijkwaardig leerplan», waardoor ook de jaren gevolgd in het zuiver privaat onderwijs in aanmerking genomen kunnen worden (cf. R.v.St., 10 juli 1952, Daumerie, nr. 1.749, A.A.R.v.St., 1952, 796) ; voor het universitair onderwijs bestaat evenwel het systeem van het preceptorat niet (cf. artt. 37 en 44 gecoörd. wetten acad. graden).

²³ Art. 13, § 4, van de wet van 29 mei 1959, zoals vervangen door de wet van 11 juli 1973, art. 5.

²⁴ *Parl. Besch., Senaat*, 1975-76, nr. 926/1 (ontwerp overgezonden door de Kamer, art. 4) en ook *Parl. Besch., Kamer*, 1974-75, nr. 595/2 ; gelijkaardige bepalingen voor het architectuuronderwijs, *Parl. Besch. Kamer*, 1975-76, nr. 960/1 (ontwerp overgezonden door de Senaat, art. 4) ; zie verder III, 5.

²⁵ Wet van 11 juli 1973, art. 24, achtereenvolgens gewijzigd door de wetten van 17 januari 1974 en 10 december 1974. Alleen voor het lager onderwijs is een voorlopig (tot 1977) rationalisatieplan uitgewerkt in de wet van 14 juli 1975, art. 9, en het K.B. van 8 oktober 1975 (B.S., 5 november 1975). Zie ook verder II, 3.

Zie voor een ruimer overzicht R. VERSTEGEN, *Statuut van de Vrije Onderwijsinstellingen* (Administratief Lexicon), Brugge 1976, blz. 35-38. Terwijl de vrijheid van onderwijs als initiatiefrecht door rationalisatieplannen gedisciplineerd wordt, groeien ook plannen om de vrijheid van onderwijs als meer recent erkend recht op opvoeding en vorming volgens vrije keuze, door het invoeren van een *numerus clausus* te stroomlijnen.

¹⁷ Zo was er bij de regeringsvorming in 1972 reeds een politiek akkoord tussen B.S.P. en C.V.P.-P.S.C. vereist om tot een betere afgrenzing van de materies (cf. schoolvrede) te komen ; zie de tekst van het akkoord bij P. DE STEXHE, *La révision de la constitution belge*, 1968-71, (Société d'études morales, sociales et juridiques, Travaux de la faculté de droit de Namur, nr. 8), Namen-Brussel, 1972, blz. 86-91, nrs. 113-116.

¹⁸ Zie o.m. A. SIMON, *La liberté d'enseignement en Belgique, Essai historique*, (Société d'études morales, sociales et juridiques, 679), Luik-Parijs, 1951 ; J.J. MASQUELIN, *Le droit aux subsides*, blz. 27-33, en supra noot 4.

¹⁹ Zie hierboven I, B.

Naast het gesubsidieerd onderwijs was ook de centrale overheid in de subsidiëringpolitiek geïnteresseerd: een schoolnet dat de grote helft van de schoolbevolking opneemt kon niet buiten het toezicht van de overheid blijven. Vandaar dat andere belangrijke kenmerk van de Belgische onderwijswetgeving: de wettelijke inrichting en de algemene organisatie van het onderwijs op de verschillende niveau's gebeurt in wetten en reglementen die rechtstreeks alleen op het onderwijs van het Rijk toepasselijk zijn. De andere onderwijswetten moeten evenwel om subsidies te ontvangen — waarzonder ze niet kunnen overleven — «zich gedragen naar de wettelijke en reglementaire bepalingen betreffende de inrichting der studiën» en o.m. ook «een structuur aannemen die in het Rijksonderwijs bestaat of die goedgekeurd is door de Minister van Openbaar Onderwijs», «zich aan de door de Koning ingerichte controle en inspectie onderwerpen», personeelsleden aanwerpen die o.a. in het bezit zijn van de nodige bekwaamheidsbewijzen, enz.²⁶ Een wetgeving voor het rijksonderwijs dus, die als *subsidiëringvoorwaarde* ook aan de andere netten wordt opgelegd²⁷.

Men heeft er niettemin voor gewaakt dat niettegenstaande alle financiële en reglementaire afhankelijkheid, meer bepaald het vrij gesubsidieerd onderwijs zijn onafhankelijkheid kan bewaren: hoewel een dienst in het algemeen belang wordt het technisch-juridisch toch niet als een «openbare dienst» beschouwd²⁸.

Naast het vrij onderwijs en de overheid was ook het rijksonderwijs als apart schoolnet vragende partij.

In de concurrentiële opstelling tussen vrij en rijksonderwijs speelt de politieke meerderheid van het ogenblik een beslissende rol. Daarom wilden de verdedigers van het rijksonderwijs naast garanties voor subsidiëring van de andere onderwijsnetten ook waarborgen dat de expansiemiddelen van het rijksonderwijs niet al te zeer door wisselende politieke meerderheden zouden kunnen worden beknot. Het schoolpact en de schoolpactwet van 29 mei 1959 hebben daarvoor speciaal in beschermde kredieten voorzien.

Daarmee zijn de hoofdingrediënten van het in 1959, na de laatste acute fase van de schoolstrijd gesloten schoolpact aangegeven: het bestaansrecht en de eigenheid van elk net wordt erkend en gewaarborgd, voor het rijksonderwijs worden ruime expansiemiddelen gegarandeerd, aan de andere netten worden belangrijke subsidies toegekend voor weddekosten, werkingsmiddelen en uitrustingsmiddelen, met daaraan verbonden de wettelijke voorwaarden die een sluitend overheidstoezicht mogelijk maken.

E. DE VRIJE KEUZESCHOOL

De wetgever heeft niet alleen het bestaansrecht van de diverse onderwijsnetten in feite willen garanderen, door ze voldoende bestaansmiddelen te verlenen. Hij heeft ook de levensbeschouwelijke achtergronden van de schoolnetten erkend en de vrijheid van onderwijs in die zin geconcretiseerd. Aan de ouders wordt een principieel keuzerecht tus-

sen confessioneel en niet-confessioneel onderwijs toegelaten. Wanneer ouders binnen redelijke afstand, bij koninklijk besluit te bepalen²⁹, geen niet-confessionele school vinden is de Staat verplicht daarin te voorzien, hetzij door het inrichten van rijksonderwijs, hetzij door het organiseren van vervoer naar een niet-confessionele school, hetzij door een bestaande niet-gesubsidieerde (bv. te kleine) niet-confessionele school in de subsidiëring op te nemen. Aan de vraag naar confessioneel onderwijs moet de Staat tegemoet komen door het subsidiëren van een bestaande confessionele school, ook al voldoet deze niet aan de subsidiëringnormen, of sinds 1975 ook door het vervoer naar een gesubsidieerde confessionele school te organiseren³⁰.

Deze principiële bevestiging van het vrije keuzerecht is te zien als een van de hoekstenen van de huidige onderwijswetgeving, die in het licht van genoemde rationalisatie- en programmatieplannen van het grootste belang blijkt³¹.

II. Het schoolpact en de schoolpactwetten

Hierna worden het schoolpact en de schoolpactwetten nader gesitueerd, de daarin gehanteerde classificaties toegelicht, de voornaamste inhoudelijke bepalingen vermeld en het werkingsveld omschreven³².

1. Schoolpact — Schoolpactwet — Schoolpactcommissie

Na de laatste acute episode in de schoolstrijd (1950-1958) hebben de partijen ingezien dat geen van hen sterk genoeg stond om aan de andere blijvend haar wil op te leggen. Daaruit is een soort godsvrede gegroeid, waarvan de voornaamste bepalingen in een overeenkomst tussen de drie belangrijkste partijen van toen (C.V.P., B.S.P. en Lib.) werden vastgelegd³³. Dit «schoolpact» wordt betiteld als

²⁹ Zie K.B. van 14 maart 1960 houdende toepassing van art. 4 van de wet van 29 mei 1959, B.S., 7 mei 1960.

³⁰ Schoolpactwet van 29 mei 1959, art. 4, zoals gewijzigd door de wet van de 11 juli 1973, art. 2, en de wet van 15 juli 1973, art. 2; zie over de betekenis bij de vrije schoolkeuze van de pluralistische school en het geplande leerlingenvervoer, R. VERSTEGEN, *Statuut van de vrije onderwijsinstellingen*, blz. 90-93.

³¹ Zie R. HOUBEN, *Het schoolpact en zijn toepassing*, (Cepess-Dokumenten) 2e uitg., Brussel, 1962, blz. 138-141; J. BILLIET, «De ouders en de 'vrije keuze' van een school», *Politica*, 1975, 463-487 en «De vrije keuze tussen katholiek en officieel onderwijs», *De nieuwe Maand*, 1976, nr. 1, 44-60.

³² De tekst van het schoolpact gaat in het *Staatsblad* van 19 juni 1959 de eerste schoolpactwet van 29 mei 1959 vooraf en werd bv. ook overgenomen in de *Omnilegie*, 1959, nr. 341, blz. 504-510. De wet van 29 mei 1959 werd gewijzigd door de wetten van 29 juli 1961 (B.S., 31 augustus 1961), 27 juni 1962 (B.S., 27 juni 1962), 17 maart 1965 (B.S., 9 april 1965), 18 januari 1966 (B.S., 10 maart 1966), 2 juni 1970 (B.S., 9 januari 1971), 6 juli 1970 (B.S., 25 augustus 1970), 25 mei 1971 (B.S., 10 juli 1971), 26 mei 1972 (B.S., 12 augustus 1972), 11 juli 1973 (B.S., 3 augustus 1973), 17 januari 1974 (B.S., 11 april 1974), 10 december 1974 (B.S., 14 januari 1975), 14 juli 1975 (B.S., 13 augustus 1975) en twee wetten van 8 juli 1976 (B.S., 12 augustus 1976).

Een gecoördineerde tekst en een commentaar op de belangrijke wijzigende wetten van 11 juli 1973 en 14 juli 1975 vindt men bij F. INGHAM, *Het vernieuwde Schoolpact, Toelichting — Gecoördineerde teksten*, Cepess, Brussel, 1974 en *Wijzigingen en aanvullingen (aangebracht door de wetten van 10 december 1974 en 14 juli 1975)*, Cepess, Brussel, 1975, (ook vooraf verschenen in *Cepess-Dokumenten* en *Cepess-Bladen* 1973). Ook blijft de commentaar op de oorspronkelijke wet zeer belangrijk: R. HOUBEN en F. INGHAM, *Het schoolpact en zijn toepassing*, (Cepessdocumenten), 2e uitg. Brussel 1962, en *Supplement*, 1964.

³³ Zie over het ontstaan o.a. «Le pacte scolaire», in *La décision*

²⁶ Schoolpactwet van 29 mei 1959, art. 24, § 2, en art. 28.

²⁷ Ook hier weer neemt het universitair onderwijs een aparte plaats in: de wetten op het toekennen van de academische graden zijn rechtstreeks van toepassing zowel op vrije als op rijksinstellingen.

²⁸ Zie over deze problematiek onze bijdrage *Het statuut van de vrije onderwijsinstellingen*, (Administratief Lexicon), Brugge, 1976.

«een akkoord in feite», waardoor de nationale partijen zich gebonden achten³⁴.

In de mate van het mogelijke moeten de resoluties in wetteksten omgezet worden, terwijl de Nationale Schoolpactcommissie of in haar plaats de specialisten van de Vaste Commissie op dit hele wetgevingsproces zullen toezien. De eerste belangrijke wet die aldus tot stand kwam is de wet van 29 mei 1959, die de basisprincipes van het schoolakkoord wettelijk heeft vastgelegd. Sindsdien wordt, soms na veel getwist, afhankelijk van de politieke meerderheden in de regering, de Schoolpactcommissie stevast geraadpleegd voordat een wet die de schoolvrede kan raken aan het parlement wordt voorgelegd of er goedgekeurd wordt^{34a}. Veelal zelfs worden de compromissen daar uitgedokterd en als dusdanig door het parlement geloodsd. De grote macht van zo'n politieke commissie, die nergens in de wetteksten bekend is, is wel een schoolvoorbeeld van wat L. Huyse de typisch Belgische extraparlamentaire pacificatiepolitiek heeft genoemd³⁵.

Niettegenstaande heel wat, soms zeer gerechtvaardigde kritiek³⁶, wordt het schoolpactoverleg thans nog als onmisbaar beschouwd.

Toen in het begin van de jaren 1970 het schoolpact herzien moest worden, waren de oorspronkelijke initiatiefnemers in het parlement niet meer sterk genoeg om een echte schoolvrede te garanderen. Het overleg werd verruimd en het nieuwe schoolakkoord werd in 1973 ook mede ondertekend door de regionale partijen (V.U., F.D.F., R.W.), die voortaan ook in de *Verruimde Schoolpactcommissie* zitting hebben³⁷.

Op dezelfde manier als in 1959 worden ook nu de bepalingen van het protocol van 28 februari 1973 in wetteksten omgezet, eerst in de 2e schoolpactwet van 11 juli 1973, daarna in de wet van 14 juli 1975 op het pluralistisch onderwijs en de beginnende rationalisatie in het lager onderwijs³⁸. Veel blijft evenwel nog uit te voeren, o.m. de oprichting van een voor alle wetten gemeenschappelijke dienst voor het leerlingenvoer.

politique en Belgique, o.l.v. J. Meynaud, J. Ladrière, Fr. Périn, Parijs, 1965, blz. 150-176; meer litt. bij H.F. DE CROO en R. HUENENS, *Het parlement aan het werk*, (Interuniversitair Centrum voor Staatsrecht), Brussel, 1965, blz. 121-123.

³⁴ Zie de aanhef en de slotresolutie van het pact (tekst in *Omnilegie*, 1959, nr. 341). De juridische aard van een dergelijk «akkoord in feite» tussen politieke partijen is niet zo duidelijk; zie J. LINDEMANS, «Juridische beschouwingen omtrent het schoolpact», *Het Katholiek Onderwijs*, 1958, 288-294.

^{34a} Cf. H.F. DECROO, *Parlement et Gouvernement*, (Interuniversitair Centrum voor Staatsrecht), Brussel, 1966, blz. 164-166.

³⁵ L. HUYSE, *Passiviteit, pacificatie en verzuiling in de Belgische politiek, Een sociologische studie*, (Kat. Univ. Leuven, Fac. Pol. & Soc. Wet., nr. 80), Antwerpen 1970.

³⁶ Zie bv. F. SWAELLEN, «De permanente schoolpactcommissie», *De Gids op maatschappelijk gebied*, 1970, 826-827.

³⁷ Zie de tekst van het herzieningsprotocol van 28 februari 1973 in *Forum* (Publikatie van het Nationaal Sekretariaat van het Katholiek Onderwijs), 1973, nr. 5, 2-6.

Een goed overzicht van de wordingsgeschiedenis van het protocol vindt men in het doctoraal proefschrift van J. BILLIET, *Secularisering en verzuiling in het Belgisch Onderwijs*, 1, *Conflictsituaties in het onderwijs*, (Fac.Soc.Wet.Kat.Univ.Leuven), 1975; nadere gegevens ook bij J.J. MASQUELIN, *Le droit aux subsides de l'enseignement libre*, blz. 176-208.

³⁸ Beide wetten zijn opgevat als wijzigende wetten van de eerste schoolpactwet van 29 mei 1959.

2. Officieel en vrij, rijks- en gesubsidieerd, confessioneel en neutraal, pluralistisch onderwijs

A. Volgens art. 2 van de wet van 29 mei 1959 zijn *officiële scholen* «die welke opgericht zijn door de Staat, provincies, gemeenten, verenigingen van gemeenten of enig ander publiekrechtelijk persoon», m.a.w. die steunen op overheidsinitiatief. *Vrije scholen* daarentegen zijn volgens het tweede lid van dit art. 2 «scholen die niet officieel zijn». Met deze tegenstelling tussen overheidsinitiatief en privé-initiatief is een eerste indeling gegeven vanuit het criterium van de aard van verantwoordelijke *inrichtende macht*, d.i. volgens het 3e lid van art. 2 «de overheid, de natuurlijke persoon of de rechtspersoon of -personen die er de verantwoordelijkheid voor op zich nemen»³⁹⁻⁴⁰.

B. Een andere indeling steunt op de aard van de werkmiddelen: rechtstreekse financiering in het rijksonderwijs, tegenover subsidies door het rijk toegekend aan de provincie, gemeente en andere overheidsinstanties en aan privé-personen. Dit onderscheid tussen *rijksonderwijs* en *gesubsidieerd onderwijs* is technisch-juridisch nog belangrijker dan het onderscheid officieel/vrij onderwijs: de meeste wetten zijn, zoals reeds gezegd, rechtstreeks op het rijksonderwijs toepasselijk en worden als subsidiëeringsvoorwaarde aan het provinciaal, gemeentelijk en vrij onderwijs opgelegd.

Wie met onderwijswetgeving niet vertrouwd is verliest gemakkelijk uit het oog dat «vrij» en «gesubsidieerd» onderwijs niet samenvallen. Het is voor de verhoudingen tussen de onderwijswetten nochtans van groot belang dat de provinciale en gemeentelijke onderwijsnetten, die officiële netten zijn, tegelijkertijd gesubsidieerd onderwijs zijn en als dusdanig ± op gelijke voet behandeld worden als het vrije onderwijsnet⁴¹.

Het belang van de tussenpositie van het provinciaal en gemeentelijk onderwijs wordt nog duidelijker wanneer men de opdelingen neutrale/niet-neutrale, en confessionele/niet-confessionele scholen onderzoekt. Hiermee komen we evenwel al vlug aan de rand van de technisch-juridische classificaties, in de buurt van politieke en levensbeschouwelijke tegenstellingen. De inhoud van deze begrippen is dan ook voorwerp van heel wat discussie⁴².

C. Het onderscheid *confessioneel/niet-confessioneel* onderwijs wordt gemaakt in art. 4 van de wet, «ten einde de

³⁹ Men lette erop dat *inrichtende macht* (in het vrij onderwijs veelal een V.Z.W.) meestal niet samenvalt met de *directie* die in opdracht van de inrichtende macht een school bestuurt.

⁴⁰ In de voorbereidende teksten worden de Universitaire Instelling Antwerpen en het Limburgs Universitair Centrum eveneens vrije instellingen genoemd. Wat dit mag betekenen voor deze instellingen die bij wet opgericht zijn blijft een open vraag; zie hierover R. VERSTEGEN, *Het statuut van de vrije onderwijsinstellingen*, blz. 65-81.

⁴¹ Twee belangrijke verschillpunten blijven de bouwtoelagen voor het provinciaal en gemeentelijk onderwijs (wet van 29 mei 1959, art. 20, zoals gewijzigd door art. 5 van de wet van 11 juli 1973) en de verplichting van deze scholen om op verzoek van de ouders eventueel godsdienst en niet-confessionele zedenleer te organiseren.

⁴² Het is onmogelijk binnen het kader van deze bijdrage ten gronde in te gaan op de vele problemen die hier rijzen; meer daarover vindt men o.a. bij R. HOUBEN en F. INGHAM, *Het schoolpact en zijn toepassing*, (Cepess-Dokumenten), 2e ed., Brussel, 1962, blz. 110-120 en *Supplement* 1964.

vrije keuze van de ouders te waarborgen». Volgens de memorie van toelichting bleek het «noch opportuun noch noodzakelijk een definitie te geven van het confessioneel onderwijs. Een lange en doorlopende traditie sluit daaromtrent ieder misverstand uit»⁴³.

De polaire alternatieven zijn duidelijk resultaat van de Belgische politieke tegenstellingen. De indeling confessioneel/niet-confessioneel onderwijs moet aangeven tussen welk soort onderwijs de ouders kunnen kiezen: religieus gefundeerd (confessioneel) of niet religieus gefundeerd (niet-confessioneel). In dit laatste geval kan het nog altijd levensbeschouwelijk geëngageerd zijn of levensbeschouwelijk neutraal. Volgens R. Houben, een van de medeondertekenaars van het pact, is het onbetwist en zonder twijfel zo «dat men onder 'confessioneel onderwijs' het onderwijs verstaat dat gebonden is aan een godsdienstige opvatting en onder 'niet-confessioneel onderwijs', tegelijkertijd, datgene dat niet is gebonden en datgene dat gebonden is in de zin van het rationalisme, van het sciëntisme»⁴⁴.

Zo bieden de K.U.Leuven — U.C.L. confessioneel onderwijs, terwijl dat van de V.U.B.—U.L.B. als niet-confessioneel beschouwd moet worden⁴⁵.

Opdat een school niet-confessioneel zou zijn moet drie vierde van het personeel houder zijn van een diploma van het niet-confessioneel onderwijs (art. 4, 1°), afgeleverd door een rijksinstelling, door een vrije instelling met niet-religieuze grondslag of door een provinciale of gemeentelijke gesubsidieerde instelling, voor zover deze zelf onderwijs geven dat niet religieus gebonden is. Het schoolpact zegt op dit punt nog meer dan wat de schoolpactwet kon zeggen. Het voorziet in een voorrang in het rijksonderwijs voor gediplomeerden van het niet-confessioneel onderwijs⁴⁶. Deze voorrang bij benoemingen in een openbare functie moet een tegengewicht bieden voor de feitelijke voorrang van afgestudeerden uit vrije instellingen binnen het vrije onderwijsnet. In de wet ingeschreven zou die bepaling evenwel ingaan tegen de grondwettelijke regel van de gelijkberechtiging in de toegang tot openbare betrekkingen. Het beginsel is daarom nog niet totaal onverdedigbaar. Het past in het kader van een politiek waarbij de pluraliteit van levensbeschouwelijke stromingen door de wetgever en de Regering niet alleen erkend, maar ook in de wetgeving zelf tot uitdrukking gebracht wordt⁴⁷.

⁴³ *Parl. Besch., Kamer*, 1958-59, nr. 199/1, blz. 11.

⁴⁴ R. HOUBEN, *Het schoolpact en zijn toepassing*, blz. 113.

⁴⁵ R. HOUBEN, *ib.*,

⁴⁶ Resolutie nr. 15: «In feite zullen de ambten van bewaarschoolonderwijzeres, van lager onderwijzer en van Regent in het Rijksonderwijs bij voorrang worden toegekend aan de houders van een diploma van het niet-confessioneel onderwijs. Wat de licentiaten betreft, zal voorrang worden verleend aan de houders van een diploma van een niet-confessionele inrichting, onder dit voorbehoud dat ervoor zal gewaakt worden een percentage van gediplomeerden van het confessioneel onderwijs op te nemen, gelijk aan het gemiddelde percentage der laatste twee legislaturen.»

⁴⁷ Deze tendens kwam bij de oprichting van de U.I.A. nog sterker naar voren; zie hierover het advies van de Raad van State, afdeling wetgeving, bij het oprichtingsontwerp, *Parl. Besch., Kamer*, 1970-71, nr. 763/1, blz. 14-17, en de interessante schets van J. DE MEYER, «Levensbeschouwelijk en politiek pluralisme in openbare diensten», in *Miscellanea W.J. Ganshof van der Meersch*, III, 79-94; R. VERSTEGEN, *Het statuut van de vrije onderwijsinstellingen*, blz. 101-104, nr. 100.

D. Deze betrachtting is tegelijkertijd verantwoordelijk voor nog een ander vrij verward begrip in de schoolpactwet, met name dat van de *neutrale* school.

Het neutraliteitsbegrip van de schoolpactwet is erg verwarrend omdat het eigenlijk een dubbel objectief nastreeft, zoals reeds uit de tekst van de wet zelf blijkt: «Neutraal worden geacht die (scholen), welke alle filosofische of godsdienstige opvattingen van de ouders die er hun kinderen aan toevertrouwen, eerbiedigen en waarvan ten minste drie vierde van het onderwijzend personeel houder is van een diploma van het officieel en neutraal onderwijs»⁴⁸.

Twee elementen dus: een levensbeschouwelijk neutrale houding en anderzijds een diplomavereiste. Dit neutraliteitsbegrip, dat tot heel wat moeilijkheden aanleiding geeft, komt verder in de wet niet meer voor. Het heeft er, anders dan het onderscheid confessioneel/niet-confessioneel, dat de vrije keuzemogelijkheden aangeeft, ogenschijnlijk geen eigen functie. Gelezen in combinatie met de opdeling tussen confessionele en niet-confessionele scholen is het niettemin een belangrijk, zij het ongelukkig geformuleerd, begrip⁴⁹.

In zover het neutraliteitsbegrip wijst op de levensbeschouwelijk neutrale houding is het eigenlijk bedoeld als een verplichting van het rijksonderwijs, zonder dat de teksten van het pact of van de wet dit uitdrukkelijk zeggen⁵⁰.

Wat dan de precieze inhoud van een dergelijke *neutraliteit* moet zijn, bleek moeilijk te omlijnen. De Schoolpactcommissie heeft hierover in 1962 een verklaring opgesteld die mede ondertekend werd door de Regering en voor het rijksonderwijs bindend geacht wordt⁵¹. Het is belangrijk te zien dat de neutraliteitsverplichting uiteindelijk niet aan het hele officiële onderwijs is opgelegd, ook al was er bij de onderhandelingen over het schoolpact een duidelijke tendens om ook van het gemeentelijk en provinciaal onderwijs levensbeschouwelijke neutraliteit te vragen⁵².

Het tweede, meer geobjectiveerde element in de definitie van de neutrale school verwijst naar de diploma's van het onderwijzend personeel, en is tevens ± te lezen als een vermoeden van levensbeschouwelijke neutraliteit. Het bevat evenwel zijn eigen definitie (houder van een diploma van het officieel en *neutraal* onderwijs) en is mede daarom bijna niet te hanteren⁵³. In feite wordt dan ook, wat de diplomavereisten en benoemingen betreft, eerder gewerkt

⁴⁸ Art. 2, 4e lid. De wet van 11 juli 1973, art. 2, heeft de oorspronkelijke twee derde hier en in art. 4 i.v.m. niet-confessionele scholen vervangen door drie vierde.

⁴⁹ Zie over de wordingsgeschiedenis, R. HOUBEN, *Het schoolpact en zijn toepassing*, blz. 117-120.

⁵⁰ Zie R. HOUBEN, *Het schoolpact en zijn toepassing*, blz. 120: «Het Rijksonderwijs mag niet gebonden zijn: het moet neutraal zijn. Theoretisch wordt dat door niemand betwist. Tijdens de Pactonderhandelingen werd er bij herhaling en eenparig de nadruk op gelegd.»

⁵¹ Zie de tekst van de verklaring bij R. HOUBEN, *Het schoolpact en zijn toepassing, Supplement*, 1964, blz. 8-11, waar in fine wordt gezegd: «De neutraliteit, in de hierboven uiteengezette resoluties vervat, is speciaal toepasselijk op het door de Staat georganiseerd en in het Schoolpact vermeld onderwijs, voor hetwelk zij een bindend karakter heeft.»

⁵² R. HOUBEN, *Het schoolpact en zijn toepassing*, blz. 114-120.

⁵³ Zie het advies van de Raad van State, *Parl. Besch., Kamer*, 1958-59, nr. 199/1, blz. 16: «De toepassing van deze definitie zal tot onoverkomelijke moeilijkheden leiden.» De Raad wijst er o.m. op dat het diplomavereiste «afkomstig uit het officieel en neutraal onderwijs» moeilijk te houden is voor universitaire diploma's.

met de begrippen confessioneel/niet-confessioneel dan met het begrip neutrale school⁵⁴.

E. In een poging om aan de levensbeschouwelijke opdeling van de onderwijsnetten te ontkomen wordt in de wet van 14 juli 1975 in de mogelijkheid voorzien van het oprichten van *pluralistische* scholen. Deze scholen zouden niet officieel maar vrij zijn, opgericht als instellingen van openbaar nut en zodanig samengesteld dat «geen enkele filosofische of religieuze strekking er over de meerderheid beschikt»⁵⁵, waarbij alweer gedacht wordt aan de tweedeling «katholiek-gelovig» en «vrijzinnig»⁵⁶.

De pluralistische school zou zich onder meer ook hierdoor van de neutrale school onderscheiden dat de leerkracht er, «mits zich te onthouden van elk proselytisme en mits eerbiediging van de ontwikkeling van de persoonlijkheid van de leerlingen», over de vrijheid beschikt «om zijn persoonlijk engagement te laten kennen, in zoverre dit met de hem toegewezen taak in de opleiding in overeenstemming te brengen is»⁵⁷. Volgens de neutraliteitsverklaring van 1962 daarentegen «noopt de neutraliteit de leraar ertoe te weigeren vóór zijn leerlingen getuigenis af te leggen ten gunste van eender welk godsdienstig of wijsgerig systeem»^{57a}. Het is ondertussen wachten op de toepassing van een wet die eerder uit politiek compromis dan uit pedagogische dynamiek geboren is⁵⁸.

3. Inhoud van de schoolpactwet

ALGEMENE BEPALINGEN

De reeds besproken indeling van de onderwijsnetten en het principe van de vrije keuze worden in het eerste hoofdstuk van de schoolpactwet vastgelegd (artt. 2 en 4). Daar wordt ook het toepassingsveld omschreven (art. 1), het recht van de Staat om scholen op te richten «waar daaraan behoefte bestaat», en het recht op subsidies vastgelegd (art. 3). Er is bij de fundamentele hervormingen in verplicht overleg tussen de inrichtende machten voorzien (art. 5). Verder wordt, mits met naleving van een wettelijk minimumleerplan, voor iedere inrichtende macht de vrijheid voor eigen leerplannen en pedagogische methodes gegarandeerd (art. 6). Het godsdienstonderwijs en het onderricht van de niet-confessionele zedenleer in het officieel onderwijs wordt geregeld (artt. 8-11) en de kosteloosheid van het onderwijs omschreven (art. 12). Sinds de wet van 11 juli

⁵⁴ Zie nog R. HOUBEN, *Het schoolpact en zijn toepassing*, blz. 114.

⁵⁵ Wet 29 mei 1959, art. 2, al. 4 b, 3e lid, 1°, ingevoegd door art. 1 van de wet van 14 juli 1975.

⁵⁶ *Parl. Besch., Kamer, rapport, 1974-75, nr. 629/3, blz. 7.*

⁵⁷ Wet van 29 mei 1959, art. 2, al. 4, b, 3e lid, 4°, 3e alinea, zoals ingev. W. 14 juli 1975, art. 1.

^{57a} Zie nog het personeelsstatuut, K.B. van 22 maart 1969, art. 8, waar als verplichting voor het onderwijzend personeel vermeld is: «In de uitoefening van hun ambt de principes in acht nemen betreffende de neutraliteit van het rijksonderwijs.»

⁵⁸ Zie voor een bredere analyse van de wet van 14 juli 1975, R. VERSTEGEN, *Het statuut van de vrije onderwijsinstellingen*, blz. 83-93: «De pluralistische school en de verdere toenadering tussen de onderwijswetten»; i.v.m. het «intern pluralisme» bestudere men ook het statuut van de U.I.A., cf. supra noot 40. Ondertussen wordt ook voor Henegouwen aan een pluralistisch experiment op universitair niveau gewerkt, door het samenvoegen van de diverse universitaire instellingen van Bergen tot één «Université du Hainaut», *Parl. Besch., Senaat, 1975-76, nr. 942/1.*

1973 bepaalt een nieuw art. 12bis ook dat door de Koning eenvormige regels inzake bekwaamheidsbewijzen vastgelegd moeten worden⁵⁹ en een eenvormig personeelsstatuut voor alle gesubsidieerde onderwijsnetten, dat in de mate van het mogelijke identiek zal zijn aan dat van het rijksonderwijs⁶⁰. Hetzelfde artikel waarborgt in een eerste paragraaf in algemene bewoordingen ook «de beveiliging, buiten schoolverband, van het privé-leven tegen willekeurige beslissingen van de inrichtende macht»⁶¹.

SCHOOLGEBOUWEN

De wet van 11 juli 1973 heeft op dit punt in belangrijke mate geïnnoveerd en daarom de tekst van de wet volledig herschreven⁶². Naast een «Gebouwenfonds voor Rijkscholen» (100 % financiering; art. 19) en een «Fonds voor Provinciale en Gemeentelijke Schoolgebouwen» (60 % subsidiëring, art. 20) is er nu ook een «Algemeen Fonds voor Schoolgebouwen», dat voor *alle* onderwijsnetten een infrastructuur ter beschikking wil stellen (artt. 14-18) en een «Nationaal Waarborgfonds voor Schoolgebouwen», dat aan het gesubsidieerd onderwijs leningen met staatswaarborg en grote rentetoeelagen (het verschil tussen 1,25 % en de werkelijke rente) verleent (artt. 21-22ter). Deze nieuwe investeringsmiddelen zijn evenwel afhankelijk gesteld van de publikatie van een rationalisatie- en programmatieplan: alleen de volgens de criteria van dit plan werkelijk verantwoorde scholen kunnen op investeringshulp aanspraak maken. Het uitwerken van deze plannen blijkt een uiterst moeizaam gebeuren te zijn, zodat tot hiertoe alleen een voorlopig rationalisatieplan voor het lager onderwijs is klaargekomen⁶³. Ondertussen is er voor de andere takken van het onderwijs (met uitzondering van het universitair onderwijs) een drastische bouwstop en een leningenstop voor het Waarborgfonds ingegaan⁶⁴.

⁵⁹ Het verschijnen van de vereiste besluiten wordt naar telkens nieuwe data verschoven. Sinds de wet van 8 juli 1976 (*B.S.*, 12 augustus 1976) is nu 1 september 1977 voorlopig de laatste vervaldatum; zie hierover R. VERSTEGEN, «Akademische graden en bekwaamheidsbewijzen. Een onderzoek naar de wettelijke en reglementaire bepalingen omtrent onderwijsbevoegdheid in het hoger secundair onderwijs, toegepast op de rechtsstudies en het onderwijs van het recht», *Jura Falconis*, 1975-76, nr. 2, 167-197, meer bepaald 184-191.

⁶⁰ Ook het uitvaardigen van dit personeelsstatuut is een moeizaam gebeuren. Einde december is een voorlopig ontwerp van K.B. tot stand gekomen en voor discussie aan het personeel en de inrichtende machten voorgelegd; zie de teksten in *Brandpunt*, 1976, decembernummer en speciaal nummer, en *Forum*, 1976, nr. 19-20, met telkens een korte situering.

Iets meer over de problematiek van het personeelsstatuut vindt men ook bij R. VERSTEGEN, *Het statuut van de vrije onderwijsinstellingen*, blz. 60-64; zie ook de volgende noot.

⁶¹ De bescherming van het privé-leven en sommige ontslagen in het onderwijs hebben herhaaldelijk tot betwistingen aanleiding gegeven. Enkele aanduidingen over juridische aspecten van deze discussies, met verwijzingen, in de noten van J. DE JONGHE en M. RIGAUX onder *Arbh. Antwerpen*, 7 mei 1976, *R.W.*, 1976-77, 1254-1264.

⁶² Zie F. INGHAM, *Het vernieuwde schoolpact*, blz. 43-61.

⁶³ K.B. 8 oktober 1975 houdende eerste maatregelen tot rationalisatie van het gewoon lager onderwijs en tot wijziging van het koninklijk besluit van 27 oktober 1966 tot vaststelling van de schoolbevolking in de kleuter- en lagere scholen (*B.S.*, 5 november 1975).

⁶⁴ Zie supra I, D.

HOMOLOGATIE

De homologatie van de diploma's van middelbaar onderwijs is sinds lang geregeld in de wetten op de academische graden, waar de toegangsvoorwaarden tot het universitair onderwijs vastgelegd zijn. Het schoolpact en de schoolpactwet (art. 23) voorzien in een uitbreiding van het homologatiestelsel (o.a. voor het technisch onderwijs, het normaal- en het technisch normaalonderwijs), wat onder tusschen voor het technisch onderwijs is doorgevoerd naar aanleiding van het invoeren van het vernieuwd secundair onderwijs⁶⁵.

SUBSIDIES

Art. 24 legt de voorwaarden vast waaronder de onderwijsinstellingen een recht op subsidies kunnen laten gelden: structuren, leerplan, inspectie, leerlingennormen, hygiëne, didactische uitrusting, taalwetten, enz. Vervolgens worden de voorwaarden en modaliteiten voor het verlenen van weddetoelagen, werkingstoelagen en uitrustingstoelagen vastgesteld. Behalve voor sommige geestelijken zijn de *weddetoelagen* voor het bestuurs- en onderwijzend personeel gelijk aan wat een leerkracht met een gelijkaardig bekwaamheidsbewijs zou ontvangen in het rijksonderwijs (artt. 29 en 30)⁶⁶. De *werkingstoelagen* zijn forfaitair vastgesteld volgens de onderwijstak en in 1973 gevoelig verhoogd⁶⁷. *Uitrustingstoelagen* worden toegekend binnen de perken van een daartoe jaarlijks op de begroting uitgetrokken krediet (art. 34). Dit hoofdstuk van de wet wordt afgesloten met het aangeven van de toezichts- en controlemaatregelen (artt. 36bis en 37).

ANDERE BEPALINGEN

De wet bevat verder nog wijzigingen van de gecoördineerde wetten op het lager onderwijs, een zeer belangrijke pensioenregeling (artt. 40 en 47), een verbod van laakbare praktijken en oneerlijke concurrentie (art. 41-44) en standregelen voor de paritaire comitees voor het officieel en het vrij gesubsidieerd onderwijs (art. 45, zoals gew. W. 11 juli 1973, art. 15).

4. Toepassingsgebied

De schoolpactwet is luidens art. 1 «van toepassing op het bewaarschool-, lager, middelbaar, normaal-, technisch, kunst- en buitengewoon onderwijs. Zij is niet van toepassing op de muziekscholen»⁶⁸. Daarmee valt nagenoeg het hele onderwijs, ook het hoger onderwijs met uitzondering

⁶⁵ Zie art. 9 van de bij Rgb. van 31 december 1949 gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden, zoals vervangen door de wet van 31 juli 1975, art. 3.

⁶⁶ Voor het meesters-, vak- en dienstpersoneel worden geen weddetoelagen uitbetaald; hun bezoldiging valt ten laste van de werkingstoelagen (art. 32, § 5, zoals ingevoegd door de wet van 11 juli 1973, art. 11).

⁶⁷ Ondertussen echter ook al weer besparend ingekrompen; zie art. 32 zoals gewijzigd door de wet van 11 juli 1973, art. 11, en opnieuw gewijzigd door de wet van 8 juli 1976.

⁶⁸ Het buitengewoon onderwijs werd ingevoegd door de wet van 6 juli 1970 op de inrichting van het buitengewoon onderwijs. Sommige muziekscholen, maar niet het volledig muziekonderwijs is hier uitgesloten; cf. R. HOUBEN, *Het schoolpact en zijn toepassing*, blz. 108, en A. VANDER STICHELE, geciteerd in noot 102.

van het universitair onderwijs, binnen het werkingsterrein van deze wet⁶⁹.

Voor al het technisch onderwijs heeft een zeer ruim toepassingsveld⁷⁰. Hieronder zijn ook begrepen takken als zeevaartonderwijs en landbouwonderwijs, die daarenboven nog gedeeltelijk door een specifieke wetgeving beheerst worden⁷¹. Evenwel vallen niet onder het schoolpact of de schoolpactwet, het militair onderwijs⁷², de beroepsopleiding voor de middenstand⁷³. Anderzijds is het toepassingsveld van het schoolpact ruimer dan de schoolpactwet van 29 mei 1959. Zo hebben de basisprincipes van het schoolakkoord ook toepassing gevonden in de wet betreffende de diensten voor studie- en beroepsoriëntering en de psycho-medisch-sociale centra van 1 april 1960⁷⁴.

Ook was «met het oog op de bevordering van de democratisering van de secundaire studiën» overeengekomen dat het stelsel van de studiebeurzen uitgebreid moest worden «om aldus de studiekosten te dekken» (resolutie 3)⁷⁵. Tenslotte werd bij de uitwerking van de wet op het schriftelijk onderwijs van 5 maart 1965 rekening gehouden met de basisprincipes van het schoolpact⁷⁶.

III. Algemene organisatie van het onderwijs

De wet van 7 juli 1970 op het hoger onderwijs (*B.S.*, 12 september 1970) heeft in zijn eerste artikel het algemeen kader vastgelegd waarin het hele onderwijs gevat wordt: «Het onderwijs wordt georganiseerd op vier niveaus: 1° voorschools onderwijs, 2° lager onderwijs, 3° secundair onderwijs, 4° hoger onderwijs» (art. 1, § 1).

Het secundair en het hoger onderwijs worden in de terminologie van de nieuwe wet verstrekt als *onderwijs met volledig leerplan* en als *onderwijs voor sociale promotie* (art. 1, § 2), terwijl vroegere wetgeving sprak van dagonderwijs/avondonderwijs en van volledig leerplan/bepaald leerplan⁷⁷. Het hoger onderwijs wordt volledig herverdeeld en omvat nu: het universitair onderwijs, het technisch hoger onderwijs, het economisch hoger onderwijs, het agrarisch hoger onderwijs, het paramedisch hoger onderwijs, het sociaal hoger onderwijs, het artistiek hoger onderwijs, het pedagogisch hoger onderwijs (art. 1, § 3).

⁶⁹ Terwijl de eerste schoolpactwet van 29 mei 1959 nog als titel draagt «wet tot wijziging van de wetgeving betreffende het bewaarschoolonderwijs, het lager, middelbaar, normaal-, technisch- en kunstonderwijs» spreekt de tweede schoolpactwet van 11 juli 1973 resumerend van een «wet tot wijziging van sommige bepalingen van de *onderwijswetgeving*».

⁷⁰ Zie hierover A. VANDER STICHELE, *Technisch Onderwijs*, (Administratief Lexicon), Brugge, 1969; de wet op het hoger onderwijs van 7 juli 1970 heeft hier evenwel een nieuwe classificatie ingevoerd, waarover meer onder III.

⁷¹ Zie o.m. voor het zeevaartonderwijs, de bij K.B. van 20 september 1960 gecoördineerde wetten, gewijzigd door de wet van 16 juni 1976; voor het landbouwonderwijs, de wetten van 4 april 1890 en 15 november 1919.

⁷² O.m. de Koninklijke Militaire School, de Koninklijke School van de Gezondheidsdienst.

⁷³ Zie hierover J. VAN WATERSCHOOT en P. SABLON, *Permanente opleiding en vorming voor de K.M.O.*, Nationaal Comité voor Beroepsopleiding en Beroepsvervolmaking in de ambachten en Neringen, Brussel, 1975.

⁷⁴ Zie ook het ondertussen herhaaldelijk gewijzigde basisbesluit van 13 augustus 1963 (*B.S.*, 25 augustus 1962).

⁷⁵ Zie de wet van 19 juli 1971 betreffende toekenning van studietoelagen en studieleeningen (*B.S.*, 16 oktober 1971).

⁷⁶ Wet 5 maart 1965 op het schriftelijk onderwijs (*B.S.*, 23 maart 1965).

⁷⁷ Zie A. VANDER STICHELE, *Technisch Onderwijs*, blz. 31-34.

De wet van 7 juli 1970 bevat slechts een aanzet voor een totale vernieuwing van de wetten op de inrichting van de studiën en de organisatie van de verschillende onderwijstakken. Ondertussen staan we voor een hopeloos verbrokkelde wetgeving, met een belangrijke coördinatie voor de meeste takken in 1957. De vele recente wijzigingen maken een nieuwe coördinatie of zelfs een totale vervanging tot een dringende opgave.

1. Het voorschools en lager onderwijs⁷⁸

Het voorschools⁷⁹ en lager onderwijs wordt beheerst door de bij K.B. van 20 augustus 1957 gecoördineerde wetten op het lager onderwijs⁸⁰ en wordt respectievelijk op niveau één en op niveau twee georganiseerd.

2. Het buitengewoon onderwijs

Het buitengewoon onderwijs, georganiseerd als voorschools, lager en secundair onderwijs is bedoeld als remediërend voor «kinderen en adolescenten die, hoewel geschikt voor onderwijs, ongeschikt zijn om in een gewone school onderwijs te volgen»⁸¹. De wet van 6 juli 1970 op het buitengewoon onderwijs⁸² heeft na moeizame onderhandelingen o.m. in de Schoolpactcommissie een kaderwetgeving gebracht voor wat voorheen «speciaal onderwijs» of ook «bijzonder onderwijs» werd genoemd⁸³. De wet vraagt talloze uitvoeringsbesluiten, waarvan een belangrijk deel nog altijd niet verschenen zijn⁸⁴.

De belangrijkste afdelingen voor buitengewoon onderwijs zijn tot hertoe ingericht in het kader van het lager onderwijs en van het beroepsonderwijs.

3. Het vernieuwd secundair onderwijs

De wet van 19 juli 1971 betreffende de algemene structuur en de organisatie van het secundair onderwijs heeft de basis gelegd voor een ingrijpende reorganisatie van het gehele secundair onderwijs⁸⁵. De wet is opgevat als een kaderwet en wordt geleidelijk aan in werking gezet via ministeriële omzendbrieven en ministeriële besluiten, die later bij K.B. worden vastgelegd⁸⁶. Hierin worden het al-

gemeen secundair onderwijs (voorheen het middelbaar onderwijs), het technisch secundair, beroepssecundair en kunstsecundair onderwijs gegroepeerd en deels gemeenschappelijk georganiseerd⁸⁷.

De studies worden gegroepeerd in drie graden van twee jaar i.p.v. voorheen twee graden van drie jaar (L.S.O. en H.S.O.)⁸⁸. Het is onder meer de bedoeling een voortijdige keuze en een vroegtijdige specialisatie te voorkomen en een voortdurende reöriëntatie mogelijk te maken.

Het geïntegreerde secundair onderwijs bevat nu vooral het algemeenvormend en het technisch onderwijs, terwijl het beroepsonderwijs reeds na een eerste gemeenschappelijk jaar grotendeels eigen wegen gaat. Terwijl aanvankelijk gesproken werd van het *vernieuwd secundair onderwijs* wordt nu sinds het K.B. van 31 juli 1975 het onderwijs van type I, dat in het rijksonderwijs algemeen verplicht gesteld is en bestemd is om mettertijd de enige secundaire onderwijsvorm te worden, geplaatst tegenover het traditioneel secundair onderwijs aangeduid als type II. Geleidelijk aan worden ondertussen belangrijke vernieuwde elementen zoals bv. de evaluatie, ook in het traditioneel onderwijs doorgevoerd⁸⁹.

Een schets van de vele aspecten en problemen die met de doorvoering van de vernieuwing in het secundair onderwijs samengaan zou evenwel een bijdrage apart vormen⁹⁰. Zo zou, om maar één voorbeeld te noemen, de gescheiden ontwikkeling van de onderwijsvernieuwing in officieel en vrij onderwijs grote aandacht vragen⁹¹.

4. Het middelbaar onderwijs⁹²

Het traditioneel middelbaar onderwijs (oude en moderne humaniora) is opgevat als algemeen vormend onderwijs. Het komt na de wet van 19 juli 1971 (V.S.O.) en de verdere uitvoering daarvan alleen nog voor in het gesubsidieerd onderwijs, dat met bedachtzaamheid de onderwijsvernieuwing doorvoert.

De wetten op het middelbaar onderwijs (vanaf de wet van 1 juni 1850) werden gecoördineerd bij K.B. van 30 april 1957, maar ondertussen ook weer zo dikwijls gewijzigd dat er van de oorspronkelijke 80 artikelen van de coördinatie nu geen 10 meer overgebleven zijn⁹³.

vangen door het K.B. van 30 juli 1976 betreffende de organisatie van het secundair onderwijs (B.S., 27 augustus 1976). Deze besluiten raken ook ingrijpend de traditionele vormen van secundair onderwijs.

⁷⁸ Wet 19 juli 1971, art. 1; het gaat hier om onderwijs met volledig leerplan; de inrichting van secundair onderwijs voor sociale promotie wordt aan de Koning overgelaten.

⁷⁹ Wet 19 juli 1971, art. 2.

⁸⁰ Zie noot 86.

⁸¹ Men raadplege bv. E. DE CORTE, R. VANDENBERGHE en G. VAN HOREBEEK, *Het Vernieuwd Secundair Onderwijs in België*, Leuven, Acco, 1975, en bv. ook het speciaal nummer van *Nova et Vetera*, 1975-76, nr. 1-2 (wat de wettelijke bepalingen betreft ondertussen erg onvolledig geworden).

⁸² Zie over de discussies daarover bij het tot standkomen van de wet F. INGHAM, «Het vernieuwd secundair onderwijs», *Ceppess-Documenten*, 1970, nr. 6, 1-76.

⁸³ Zie A. VANDER STICHELE, *Middelbaar Onderwijs*, (Administratief Lexicon), 1968.

⁸⁴ K.B. 30 april 1957, (B.S., 12/13 augustus 1957), gewijzigd door de wetten van 10 april 1958, 29 mei 1959, 30 juli 1963, K.B. van 29 augustus 1966 en 20 juli 1967 en de wet van 19 juli 1971 en de belangrijke uitvoeringsbesluiten van deze wet op het V.S.O. van 31 juli 1975 en 30 juli 1976.

⁷⁸ Zie A. VANDER STICHELE, *Lager Onderwijs*, (Adm. Lexicon), 1968.

⁷⁹ Volgens de vroegere benamingen kleuteronderwijs of bevaarschoolonderwijs.

⁸⁰ K.B. van 20 augustus 1957, gewijzigd door de wetten van 3 maart 1958, 17 maart 1958, 29 mei 1959, 3 januari 1961, 30 juli 1963, 21 maart 1964, 22 juni 1964, 1 juli 1964, K.B. van 25 februari 1965, wetten van 17 maart 1965, 8 april 1965, 18 januari 1966, K.B. van 29 augustus 1966, wetten van 31 maart 1967, 20 februari 1970, 16 juni 1970, 6 juli 1970, 7 juli 1971, 19 juli 1971, 26 mei 1972 en 14 juli 1975.

⁸¹ Wet 6 juli 1970, art. 1, 1e lid.

⁸² B.S., 25 augustus 1970; de wet is ondertussen gewijzigd door de wet van 12 juli 1974 (B.S., 9 oktober 1974).

⁸³ De term «bijzonder onderwijs» wordt beter gereserveerd voor het onderwijs dat door privé-personen georganiseerd wordt, het vrij onderwijs dus, dat inderdaad in Nederland bijzonder onderwijs genoemd wordt; zie J.L. PAUWELS, «Universitaire terminologie», in *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Akademie voor Taal en Letterkunde*, N.R., Gent, 1967, blz. 314-315.

⁸⁴ Zie een overzicht in *Parl. Vragen en Antwoorden, Senaat*, 8 oktober 1974.

⁸⁵ B.S., 28 augustus 1971; de wet is ondertussen gewijzigd door de wet van 31 juli 1975 (B.S., 6 september 1975).

⁸⁶ Zie het K.B. van 31 juli 1975, ondertussen grotendeels ver-

5. Het technisch onderwijs⁹⁴

Het technisch onderwijs is wellicht samen met het kunstonderwijs de meest complexe tak van het hele onderwijs. Ook hier is er een coördinatie van 30 april 1957, die ondertussen grondig gewijzigd werd⁹⁵.

Onder het technisch onderwijs ressorteert ook zoals gezegd het zeevaartonderwijs en het landbouwonderwijs en gedeeltelijk ook nog het kunstonderwijs⁹⁶.

Het T.O. is georganiseerd op het niveau van het secundair en van het hoger onderwijs. Het omvat algemeen vormend technisch onderwijs op secundair niveau (A₃-A₂) en op het niveau van het hoger onderwijs (o.a. A₁: techn. ing.), met op elk niveau een handelsafdeling (o.a. A₆A₃ en A₆A₂; A₆A₁: handelsing.), verder ook beroepsonderwijs (A₄) en technisch normaalonderwijs (D). Het T.O. is ook bij uitstek de tak waar het onderwijs voor sociale promotie is uitgebouwd (B)⁹⁷.

Op het secundair niveau wordt het technisch onderwijs grondig hervormd door de doorvoering van een vernieuwd secundair onderwijs (cf. boven). Op het niveau van het hoger onderwijs brengt de wet van 7 juli 1970 op het hoger onderwijs al even ingrijpende hervormingen mee. Vooreerst wordt wat voorheen allemaal hoger technisch onderwijs was, thans opgedeeld in eigenlijk technisch hoger onderwijs (graduaat en techn. ingenieur), economisch hoger onderwijs (secretariaat, boekhouden enz.; handelsingenieurs, lic. bestuurswetenschappen, lic. vertaler/tolk), paramedisch hoger onderwijs (kinesitherapie, verpleegkunde, enz.) sociaal hoger onderwijs (maatschappelijk assistent, e.a.) en agrarisch hoger onderwijs (graduaat en technisch ingenieur). Daarnaast is er nog het artistiek hoger onderwijs (zoals plast. kunsten, architect, cultuurspreidingstechniek, muziek), en het pedagogisch hoger onderwijs (normaalonderwijs) en het universitair onderwijs⁹⁸.

Een tweede belangrijke vernieuwing is de herverdeling van de vroegere drie graden, over onderwijs van het korte type (1 cyclus van 2 jaar) en van het lange type (2 cycli van 2 jaar). Het onderwijs van de vroegere 1e graad wordt krachtens de wet door de Koning als onderwijs van het korte type gerangschikt (art. 4, § 3), terwijl het onderwijs van de derde graad grotendeels door de wet zelf ingedeeld wordt bij het onderwijs van het lange type (art. 4, § 1), dat van «universitair niveau» genoemd wordt (art. 2). Het vroegere onderwijs van de tweede graad diende later door de wetgever opnieuw gerangschikt te worden. Het gaat er vooral om de studies van technisch ingenieur en van architect, die volgens twee recente wetten bij het onderwijs

⁹⁴ Zie A. VANDER STICHELE, *Technisch Onderwijs*, (Administratief Lexicon), 1969.

⁹⁵ K.B. 30 april 1957 (B.S., 7 juli 1957), gewijzigd door de wetten van 1 maart 1958, 29 mei 1959, 30 juli 1963, K.B. 28 augustus 1966, wet van 6 juli 1970, 16 juli 1970 en de wet van 19 juli 1971 met de uitvoeringsbesluiten van 31 juli 1975 en 30 juli 1976.

⁹⁶ Zie supra II, 4.

⁹⁷ Zie het reeds oude basisbesluit van 11 maart 1933 (B.S., 12 maart 1933) en A. VANDER STICHELE, blz. 27-36.

⁹⁸ Wet 7 juli 1970, art. 1, § 3. Voor al wat niet-universitair hoger onderwijs is heeft men een uitstekende gids aan de brochure van de Centrale voor Studie- en Beroepsoriëntering en Psycho-Medisch-Sociale Centra: *Studeren buiten de universiteit*, Brussel (Lemonnierlaan, 129, 1000 Brussel), 1976; deze brochure geeft voor iedere tak de studierichtingen, met telkens erbij: toegangsvoorwaarden, studieduur, studie-inhoud, beroepsbeschrijving, uitwegen, bestaande scholen.

van het lange type gerangschikt worden en dus van universitair niveau geacht worden⁹⁹. Deze laatste kwalificatie, die verre van duidelijk is, is in de wet van 7 juli 1970 ingevoegd — o.i. nogal ondoordacht — met het oog op een volwaardige erkenning van de technische ingenieurs in de komende Europese reglementering, en heeft o.m. bij de universitaire faculteiten een vrij sterk verzet opgeroepen. Men zal ook weten dat het huidige ontwerp een belangrijke rationalisatie van de scholen voor technisch ingenieurs inhoudt, maar toch altijd i.p.v. de vroegere 53, nog 23 inrichtingen overhoudt. Wat erg veel lijkt voor studies van «universitair niveau».

Het huidige hoger onderwijs van het lange type (handelsingenieurs en licentiaten handelswetenschappen; lic. bestuurswetenschappen, lic. vertalers en tolken) geniet sinds langer een bijzondere reputatie van «hoog peil zoals de universiteiten», zonder dat dit niveau ergens precies omschreven werd. De hier opgeleverde diploma's genieten net zoals de universitaire diploma's en trouwens ook reeds het diploma van technisch ingenieur, een bijzondere strafrechtelijke bescherming¹⁰⁰.

6. Het kunstonderwijs¹⁰¹

Het kunstonderwijs wordt georganiseerd als secundair (niveau 3) en als hoger onderwijs (niveau 4), zowel als onderwijs met volledig leerplan als voor sociale promotie. Het valt eveneens grotendeels onder toepassing van de schoolpactwetgeving, met uitzondering van een gedeelte van het muziekonderwijs (de zgn. muziekscholen), waarvoor een apart subsidiëringstelsel bestaat op basis van een K.B. van 26 maart 1954¹⁰².

7. Het normaalonderwijs¹⁰³

Het normaalonderwijs bereidt voor op een onderwijstaak in het voorschools (kleuteronderwijzeres), het lager (onderwijzer(es)) en het lager secundair onderwijs (regent(es)). Het is in de laatste 10 jaar sterk geëvolueerd en o.m. voor ieder niveau uitgegroeid tot een tweejarige cyclus, die sinds de wet van 7 juli 1970 hoger pedagogisch onderwijs van het korte type genoemd wordt¹⁰⁴. Daarnaast is in oorsprong aan iedere normalschool een oefenschool verbonden die, administratieve bijzonderheden daargela-

⁹⁹ Wet van 18 februari 1977 betreffende de inrichting van het hoger onderwijs en inzonderheid van het technisch hoger en het agrarisch onderwijs van het lange type, en de wet van 18 februari 1977 houdende organisatie van het architectuuronderwijs (B.S., 12 maart 1977).

¹⁰⁰ Zie de wet van 11 september 1933 op de bescherming van de titels van hoger onderwijs, art. 1 (gewijzigd en aangevuld door de wetten van 21 november 1938, 4 mei 1949, 27 juli 1955, 21 januari 1963, 9 april 1965, 30 juni 1966, 3 maart 1970, 2 april 1971, 28 mei 1971). Het diploma van architect geniet een gelijkwaardige bescherming in de bijzondere wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van architect (aangevuld bij K.B. van 20 augustus 1945 en gewijzigd bij de wetten van 27 juli 1955, 4 juni 1969 en 12 juni 1969).

¹⁰¹ Zie A. VANDER STICHELE, *Kunstonderwijs* (Administratief Lexicon), Brugge, 1969.

¹⁰² Zie A. VANDER STICHELE, *Kunstonderwijs*, blz. 23-43.

¹⁰³ Zie A. VANDER STICHELE, *Normaal onderwijs* (Administratief Lexicon), Brugge, 1969.

¹⁰⁴ Daar waar het kleuternormaal en het lager normaal voorheen onderwijs op hoger secundair niveau was; vandaar nog enkele scholen voor hoger secundair onderwijs die administratief ook onder het normaalonderwijs vallen.

ten, in wezen gewone kleuter-, lagere, middelbare of technische scholen zijn. Ook hier is van de bij K.B. van 3 april 1957 gecoördineerde wetgeving op het normaal onderwijs niet veel meer bewaard gebleven¹⁰⁵.

IV. Het universitair onderwijs¹⁰⁶

De eigen aard van het universitair onderwijs, die o.m. blijkt uit het feit dat de universitaire problematiek buiten het schoolpact gebleven is, wettigt een aparte behandeling. Achtereenvolgens wordt de organisatie van de studies toegelicht, een beeld getekend van de huidige instellingen en een overzicht gegeven van de financiering van het universitair onderwijs.

1. De graden

Voor een goed begrip van de wetteksten moet allereerst rekening gehouden worden met het oude en verouderde onderscheid tussen wettelijke en wetenschappelijke graden¹⁰⁷. De gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden en het programma van de universitaire examens¹⁰⁸ handelen alleen over de *wettelijke graden*, vereenvoudigend gezegd, de klassieke universitaire studien: wijsbegeerte en letteren, rechten, positieve wetenschappen, geneeskundige wetenschappen (geneesheer, tandarts, apotheker, dierenarts), ingenieursstudies en landbouwwetenschappen. De wetten op het toekennen van de academische graden leggen voor genoemde studien de graden en de programma's vast, regelen de toegangsvoorwaarden, duiden de instellingen aan die bevoegd zijn om examens af te nemen en diploma's te verlenen en voorzien tenslotte in een stelsel van bekrachtiging waardoor de verleende diploma's wettelijke waarde verkrijgen¹⁰⁹. De wettelijke graden kunnen ook behaald worden voor een examencommissie van de Staat, voorheen centrale examencommissie genoemd, thans georganiseerd bij iedere universiteit of uni-

versitaire instelling voor die diploma's die zij kunnen verlenen¹¹⁰.

Daarnaast worden door de universiteiten sinds lang zogenoemde *wetenschappelijke diploma's* verleend, o.a. voor economische wetenschappen, politieke en sociale wetenschappen, pedagogie en psychologie, die, hoe oud sommige ervan ondertussen ook mogen zijn, nooit in de wetten op de academische graden werden opgenomen¹¹¹. Wat niet belet heeft dat ze veelal toch door de overheid erkend worden, evengoed als de zogenaamde wettelijke graden, zo o.m. voor benoemingen in de administratie¹¹² en voor het verlenen van onderwijsbevoegdheid¹¹³.

Voor genoemde wetenschappelijke diploma's worden de programma's en de toegangsvoorwaarden door de universitaire instellingen zelf vastgelegd. De diploma's kunnen niet door een staatscommissie uitgereikt worden en de wettelijke bekrachtiging is onmogelijk. Dit betekent anderzijds niet dat alle universitaire instellingen onverschillig welke wetenschappelijke titels zouden kunnen verlenen. Alleen de volledige universiteiten van Brussel (U.L.B. en V.U.B.), Leuven (K.U.L. en U.C.L.), Gent en Luik hebben een onbeperkt mandaat, voor het verlenen van zowel wettelijke als wetenschappelijke diploma's. Alle andere universitaire instellingen verlenen alleen die titels waarvoor ze uitdrukkelijk door de wetgever gemandateerd werden, hetzij in de gecoördineerde wetten op het toekennen van de academische graden voor de wettelijke titels (art. 37), hetzij heel onrechtstreeks voor de wetenschappelijke titels in de wet van 11 september 1933 op de bescherming van de titels van hoger onderwijs, zoals die door de beide wetten op de universitaire expansie van 9 april 1964 en 28 mei 1971 gewijzigd werd¹¹⁴. Deze *wet op de bescherming van de titels van hoger onderwijs* verleent een strafrechtelijk gesanctioneerde bescherming voor alle wettelijke graden en voor alle wetenschappelijke diploma's uitgereikt door de traditionele universiteiten. Voor de andere universitaire instellingen worden de beschermde wetenschappelijke titels nominatim vermeld. Voorts krijgen ook niet-universitaire diploma's van o.a. vertalers en tolken, handelswetenschappen, bestuurswetenschappen, technisch ingenieur, een zelfde bescherming, wat ook voor hen in de richting van een bijzonder statuut wijst: «instellingen van universitair niveau, zonder daarom universitaire instellingen te zijn.»¹¹⁵.

¹¹⁰ Zie art. 40 van de gecoörd. wetten, vervangen door de wet van 5 mei 1970, (B.S., 30 mei 1970).

¹¹¹ Wie niet over de vereiste toelatingstitels beschikt voor het behalen van een *wettelijke* graad kan toch tot de studien toegelaten worden en bij wijze van wetenschappelijke titel de wettelijke graad verkrijgen. Men verwarre deze «wetenschappelijke graden» niet met de op initiatief van de universiteiten ingestelde wetenschappelijke diploma's, die in de wetgeving op de academische graden onbekend zijn.

¹¹² Zie het statuut van het rijkspersoneel, K.B. 2 oktober 1937, art. 26, § 1, 6, en vooral de bijlage, laatst vervangen door het K.B. van 9 maart 1973 (B.S., 15 maart 1973, errat, 20 april 1973).

¹¹³ Zie noot 107.

¹¹⁴ Een ontwerp van wet dat de goedkeuring van de Vaste Commissie van de Rectoren heeft gekregen wil het totaal achterhaalde onderscheid tussen wettelijke en wetenschappelijke graden afschaffen. Voortaan zouden alleen de algemene graden van kandidaat, licentiaat, doctor enz. in de wet opgenomen worden. De bijhorende benaming (bv. in de rechten, in de pedagogie) en het studieprogramma zouden door iedere universiteit zelf vastgesteld worden, onder toezicht van de Vaste Commissie van de Rectoren.

¹¹⁵ Zie III, 5.

¹⁰⁵ K.B. 30 april 1957 (B.S., 30 juni 1957), gewijzigd door de wetten van 29 mei 1959, 28 december 1960, K.B. van 29 augustus 1966 en de wet van 19 juli 1971.

¹⁰⁶ Een recente en handige uitgave van alle belangrijke wetten i.v.m. het universitair onderwijs werd verzorgd door het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur, Bestuur van het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek, R.A.C., Arcadengebouw, 1010 Brussel, onder de titel *Het Universitair onderwijs, Wetten en besluiten* (losbladig, bijgewerkt tot en met 31 maart 1976). Zie voor een analyse van de reeds iets oudere wetgeving A. VANDER STICHELE, *Universitair Onderwijs*, (Administratief Lexicon), Brugge, 1969.

¹⁰⁷ Zie onze bijdrage «Akademische graden en bekwaamheidsbewijzen», *Jura Falconis*, 1975-76, 171-176.

¹⁰⁸ Rgb. 31 december 1949 (B.S., 1 maart 1950).

¹⁰⁹ De belangrijkste onder de zeer talrijke wijzigingen van de gecoördineerde wetten zijn het werk van de wet van 21 maart 1964 (B.S., 2 april 1964) (oprichting van een Vaste Commissie der Rectoren, op wier advies de universitaire programma's voortaan door de Koning i.p.v. door de wetgever gewijzigd kunnen worden; vandaar ook een hele reeks wijzigende K.B.'s), van de wet van 8 juni 1964 (B.S., 2 juli 1964) (omnivalentie van de toelatingstitels), ondertussen ook grotendeels gewijzigd door de wet van 31 juli 1975 (Vern.Sec.Ond.), van de wet van 19 maart 1971 betreffende de gelijkwaardigheid van de buitenlandse diploma's en studiegetuigschriften (B.S., 12 juni 1971), een wet die evenwel totaal buiten de coördinatie is opgesteld (vervangt art. 56), en uiteraard ook de wetten op de universitaire expansie van 9 april 1964 en 28 mei 1971 (academisch mandaat van de diverse instellingen; art. 37).

2. De universitaire instellingen

De twee wetten op de universitaire expansie van 9 april 1965 en 28 mei 1971 hebben naast de vier traditionele volledige universiteiten een reeks nieuwe instellingen doen ontstaan, of het mandaat van bestaande kleinere instellingen uitgebreid en daarmee de universitaire kaart van België grondig gewijzigd.

De organisatie van het *universitair onderwijs van het Rijk* wordt beheerst door de wet van 28 april 1953 betreffende het universitair onderwijs van de Staat, dat gegeven wordt aan de traditionele universiteiten van Gent en Luik, en aan de sinds de expansiewetten nieuwgekomen rompuniversiteit van Bergen en het Rijksuniversitair Centrum te Antwerpen¹¹⁶.

De *vrije instellingen*, waarvan alleen de universiteiten van Brussel en Leuven bij wet rechtspersoonlijkheid verkregen hebben¹¹⁷, en de andere meestal de vorm van een V.Z.W. aannamen, kunnen hun interne organisatie volledig zelfstandig bepalen. In het kader van de expansiewetten werd het universitair mandaat van de kleinere instellingen vastgesteld of uitgebreid, met voornamelijk kandidatuuronderwijs te Antwerpen (Univ. Fac. St.-Ignatius en Rijksuniversitair Centrum), Brussel (Univ. Fac. St.-Aloysius en St.-Louis)¹¹⁸, Kortrijk (K.U.Leuven), Bergen (Fac. Univ. Catholique, Fac. Polytechnique, Univ. de L'Etat) en Namen (Fac. Notre-Dame)¹¹⁹.

Twee nieuwsoortige «vrije» instellingen, waarin gepoogd wordt aan de traditionele tegenstelling tussen rijks- en vrij universitair onderwijs met de daaraan gebonden levensbeschouwelijke tegenstellingen te ontkomen, werden opgericht: de Universitaire Instelling Antwerpen (U.I.A.) en het Limburgs Universitair Centrum (L.U.C.)¹²⁰.

¹¹⁶ B.S., 1 mei 1953. Naast de uitbreiding in Antwerpen en Bergen, doorgevoerd in de wetten op de universitaire expansie van 9 april 1965 en 28 mei 1971, is er vooral nog de wet van 24 maart 1971, die de bestuurs- en beheersorganen reorganiseerde en aan de rijksuniversiteiten en grotere autonomie gaf. De rijksuniversiteiten bezitten niet de rechtspersoonlijkheid, hun patrimonium daarentegen wel, dit sinds de wet van 5 juli 1920 tot toekenning van rechtspersoonlijkheid aan de Staatsuniversiteiten Gent en Luik (B.S., 24 juli 1920); zie hierover R. VERSTEGEN, «Vrije en rijksuniversiteiten, beide rechtspersoon en openbare dienst?», R.W., 1976-77, 724-729.

De wet van 1953 werd gewijzigd door de wetten van 11 februari 1957, 3 maart 1958, 1 augustus 1960, 14 december 1960, 4 maart 1963, 21 maart 1964, 6 juli 1964, 9 april 1965, 22 april 1965, 20 juni 1966, 9 juni 1969, 16 juli 1970, 24 maart 1971, 13 april 1971, 28 mei 1971, 27 juli 1971 en 30 juli 1973.

Zie nog het K.B. van 23 oktober 1967 houdende het algemeen reglement van de rijksuniversiteiten en de rijksuniversitaire centra (B.S., 27 januari 1968), gewijzigd door de K.B. van 4 augustus 1970, 14 september 1971, 14 december 1973 en 14 januari 1974.

¹¹⁷ Wet van 12 augustus 1911 tot toekenning van de rechtspersoonlijkheid aan de «Katholieke universiteit te Leuven — Université Catholique de Louvain», aan de «Vrije Universiteit Brussel», aan de «Université Libre de Bruxelles», en waarbij aan de «Katholieke Universiteit Leuven — Université Catholique de Louvain» machtiging wordt verleend een Franstalige en een Nederlandstalige universiteit op te richten (B.S., 21-22 augustus 1911), zoals gewijzigd door de wetten van 11 maart 1954, 9 april 1965 en 28 mei 1970.

¹¹⁸ Gesplitst sinds de wet van 17 januari 1974 (B.S., 14 augustus 1974).

¹¹⁹ Een recent wetsontwerp wil de verschillende instellingen te Bergen samenbundelen in één «Université du Hainaut», *Parl. Besch.*, *Senaat*, 1975-76, nr. 942/1.

¹²⁰ Wet van 7 april 1971 houdende oprichting en de werking

3. De financiering

De financiering van het universitair onderwijs van het Rijk gebeurt uiteraard helemaal op staatskosten. Voor de vrije instellingen is doorheen de jaren een stelsel van subsidiëring gegroeid dat vooral steunt op integrale financiering van de werkingskosten en goedkope leningen onder staatswaarborg voor de investeringsuitgaven¹²¹. Centraal staat nu, zowel voor vrije als voor rijksuniversiteiten de wet van 27 juli 1971 op de financiering en de controle van de universitaire instellingen¹²². Voor de *werkingskosten*¹²³, van alle universiteiten en universitaire instellingen wordt daarin een uniform stelsel van subsidiëring op basis van het aantal ingeschreven studenten vastgelegd¹²⁴. Daaraan zijn een aantal verplichtingen verbonden inzake inschrijvingsgelden, personeelsbeleid, aangaan van overeenkomsten, opstellen van de begroting en aanvaarden van toezicht¹²⁵.

Het is de bedoeling om ook voor de *investeringsuitgaven* een geobjectiverend en uniform financieringsmechanisme uit te werken. In afwachting daarvan wordt gewerkt met een stelsel van forfaitaire bedragen, toegekend op basis van bestaande wetgeving, eveneens aangepast in de financieringswet van 27 juli 1971 (artt. 1-26). Voor de instellingen van het rijk worden de dotaties vastgelegd in het kader van de wet van 22 april 1958¹²⁶. Aan de vrije instellingen

van de Universitaire Instelling Antwerpen (die samen met R.U.C.A. en U.F.S.I.A. de Universiteit Antwerpen uitmaakt) (B.S., 15 mei 1971), gewijzigd door de financieringswet van 27 juli 1971 en de wet van 9 juli 1976 (B.S., 2 oktober 1976); wet van 28 mei 1971 houdende de oprichting en de werking van het Universitair Centrum Limburg (B.S., 10 juli 1971), eveneens gewijzigd door de financieringswet van 27 juli 1971. Over het precieze juridische statuut van deze instellingen bestaat onzekerheid; daarover R. VERSTEGEN, *Het statuut van de vrije onderwijsinstellingen*, blz. 65-81; zie ook noot 119 i.v.m. de «Université du Hainaut».

¹²¹ Zie voor de voorgeschiedenis van de huidige subsidiewetten J.J. MASQUELIN, *Le droit aux subsides de l'enseignement libre*, blz. 97-107 en 148-152.

¹²² B.S., 17 september 1971; gewijzigd door de wetten van 30 juli 1973, 17 januari 1974, de programmawet van 5 januari 1976.

¹²³ Daarin zijn niet begrepen: de pensioens- en emeritaatslasten, de sociale voordelen aan de studenten, de investeringen, kosten van de academische ziekenhuizen buiten de uitgaven voor onderwijs en onderzoek (art. 26 van de financieringswet). Zie voor de emeritaatspensioenen de artt. 37-38 van de financieringswet en de wet van 30 juli 1879 betreffende het emeritaat voor de leraren van het hoger onderwijs, gewijzigd door de wetten van 26 februari 1923, 9 april 1965, 7 april 1971, 17 juni 1971, 28 mei 1971, 27 juli 1971; voor de sociale uitgaven ten voordele van de studenten, de wet van 3 augustus 1960 houdende toekenning van sociale voordelen aan de universiteiten en gelijkgestelde inrichtingen, gewijzigd door de wet van 9 april 1965; voor de investeringen onmiddellijk hierna; voor de ziekenhuizen o.a. de wet van 6 december 1951 en van 23 december 1963.

¹²⁴ Artt. 25-36; de inkomsten van het patrimonium, waarover heel wat te doen geweest is, worden in mindering gebracht; zie art. 34, zoals gewijzigd door de wet van 5 januari 1975, art. 91 en het langverwachte uitvoeringsbesluit van 8 april 1976 (B.S., 7 mei 1976). Zie ook de uitvoeringsbesluiten van 4 augustus 1972 i.v.m. de inschrijvingsgelden (B.S., 26 augustus 1972), 4 augustus 1972 voor het bepalen van het aantal studenten (B.S., 26 augustus 1972) en de jaarlijkse besluiten die de kostprijs per student moeten vaststellen, zo het K.B. 15 juni 1976 (voor 1975), 15 juni 1976 (voor 1976) en 8 juli 1976 (voor 1977), alle in het B.S. van 2 september 1976 verschenen.

¹²⁵ O.m. de artt. 39-45.

¹²⁶ Wet 22 april 1958 tot oprichting van een Fonds voor schoolgebouwen en gebouwen in schoolverband van het Rijk en houdende sommige maatregelen betreffende de onroerende installaties in de inrichtingen voor universitair onderwijs die geheel of gedeeltelijk gefinancierd worden op kosten van de Staat (B.S., 10

worden leningen met rentetoelage en staatswaarborg toegekend op basis van een wet van 2 augustus 1960¹²⁷ en ook bijzondere kredieten voor de overplanting van de U.C.L. naar Wallonië en de splitsing van de V.U.B.-U.L.B., krachtens de wet van 24 juli 1969¹²⁸.

Het *wetenschappelijk onderzoek* van de universiteiten moet in principe gefinancierd worden met de werkmiddelen, toegekend krachtens de wet van 27 juli 1971. Daarnaast bestaan evenwel nog enkele wetenschappelijke fondsen en diverse programma's ter ondersteuning van het wetenschappelijk onderzoek¹²⁹.

Raf Verstegen
Lector K.U.Leuven

mei 1958); met talrijke wijzigingen in de wetten van 29 mei 1959, 1 augustus 1960, 1 februari 1961, 9 april 1965, 24 juli 1969, 16 juli 1970, 7 juli 1971, 27 juli 1971, 30 juli 1973).

¹²⁷ Wet van 2 augustus 1960 betreffende de tussenkomst van de Staat in de financiering van de vrije universiteiten en van diverse inrichtingen voor hoger onderwijs en voor wetenschappelijk onderzoek (B.S., 23 augustus 1960) met talrijke wijzigingen in de wetten van 9 april 1965, 24 juli 1969, 28 mei 1970, 16 juli 1970, 27 juli 1971, 30 juli 1973 en 11 januari 1974.

¹²⁸ Wet van 24 juli 1969 betreffende de aankoop van terreinen door de Vrije Universiteit van Brussel en door de Katholieke Universiteit van Leuven (B.S., 23 september 1969, err. 31 oktober 1969).

¹²⁹ Zie G. GEENS, «Wetenschapsbeleid, Overzicht van de kredieten sinds 1969», *Intermediair*, 1974, nr. 18.

(b.v. : de zeer lange tekst over turfwinning in 1.3.2. ; enkele oude Nederlandse voorbeelden).

Om de aankoop prijs te drukken, werd bewust gekozen voor een goedkoop drukprocédé. Ook deze keuze is *in se* alle lof waardig, maar draagt op zijn beurt weer bij tot een voor een zelfstandig lezer minder prettig uitzicht.

Dit alles belet niet dat het boek in zijn alles bij elkaar nog bescheiden omvang - 531 p. - een schat van inlichtingen inhoudt, en het haast oeverloze terrein van het milieurecht binnen bevattelijke grenzen weet te schikken en voor te stellen.

Niet alleen zijn studenten, maar ook de «milieu-fans» in het algemeen zullen Lambers dankbaar zijn voor deze publicatie.

L.P. Suetens

Dietrich HOFMANN, *The German Co-Determination Act 1976 (Mitbestimmungsgesetz 1976)* Kluwer, Deventer, en A. Metzner, Frankfurt am Main, 1976, 96 p.

Dit boek bevat een voorstelling van de belangrijke Duitse wet op de arbeidersparticipatie, het Mitbestimmungsgesetz van 4 mei 1976, in werking getreden op 1 juli 1976, alsmede een volledige Engelse vertaling van de tekst van de wet.

Dit boek is interessant niet alleen als kennismaking met deze wet, maar tevens als aanduiding van de wijze waarop werknemers medezeggenschap kunnen verwerven in de vennootschapsstructuur.

S.

BOEKEN

Mr. C. LAMBERS, *Milieurecht*, Kluwer, 1976, 531 p.

Het milieurecht is nieuw. Zoals Lambers terecht onderstreept, behelst het milieurecht een «functionele doorsnede door de conventionele indeling van het recht vanuit de functie milieubeheer»; het biedt de mogelijkheid verschillende delen van het recht in hun onderling verband te bestuderen.

Het doorbreken van «de waterdichte compartimenten die in de Universiteit tussen de verschillende delen van het recht worden verondersteld» heeft tot gevolg dat handboeken van milieurecht nog schaars, zo niet onbestaand zijn.

Een eerste verdienste van het hier besproken boek is dan ook reeds het simpele feit dat nu hiermede een handboek van Nederlands milieurecht voorhanden is.

Het boek bestaat uit een menging van een zelf geschreven tekst, waarin overzichten van en commentaar op het geldende en komende recht worden gegeven, en velerlei ander materiaal (wetteksten, rechterlijke uitspraken, uitvoeringsregelen, kranteknipfels, enz.).

Het geheel doet zeer sympathiek aan; men proeft, doorheen dit bonte mengsel van teksten van velerlei allooi, het enthousiasme van de samensteller: zijn colleges in het milieurecht zijn ongetwijfeld bijzonder levendig en boeiend!

Hoewel het boek als cursusbegeleiding dan ook én origineel én waardevol is, toch moet worden erkend dat het voor een lezer, die het zelfstandig wenst te gebruiken, zonder bijbehorend college, minder aangepast is, en in sommige opzichten zelfs ietwat rommelig voorkomt; ook lijkt de keuze der teksten niet steeds streng verantwoord

BALIELEVEN

Plechtige Openingsvergadering van de Conferentie van de Jonge Balie te Leuven.

De gotische zaal van het Leuvense Stadhuis was op 24 september ll. andermaal getuige van een talrijke opkomst van genodigden, ter gelegenheid van de Plechtige Openingsvergadering van de Conferentie van de Jonge Balie.

Even na 15 uur begon de voorzitter met de verwelkoming van alle deelnemende personaliteiten, waarna hij de feestredenaar voorstelde en hem dadelijk het woord verleende.

Mr. Ghislain Londers, die als titel van zijn toespraak gekozen had: «Wie zegt men wat we zijn?», hield een goed gestoffeerde uiteenzetting over de scheefgroeiende toestanden ten nadele van de advocaat, de advocatuur en de balie.

Een ruim verspreide negatieve beoordeling over het beroep van advocaat stemt tot nadenken.

Zal deze aanhoudend morele aftakeling van het zó noodzakelijke vertrouwen in de advocaat, niet langzamerhand maar onafwendbaar leiden tot beperkingen aan het beroep? Is het ontstaan van de «wetswinkels» daarvan niet reeds een eerste uitingsvorm? Schuilt er, in het voortduren van deze toestand, geen gevaar voor sociale afzondering, als natuurlijke reactie op een te langdurend onbegrip bij de gemeenschap?

Als eerste en meest voor de hand liggende poging tot oplossing stelt spreker, dat de Raad van de Orde en de Nationale Orde der Advocaten, zonder verwijl, moeten

zorgen voor betere en meer objectieve informatie. De juiste taak van de advocaat, vooral zijn taak als raadsman, als medewerker van het Gerecht, als toevlucht voor de minderbedeelde, dank zij «pro deo»-tussenkomst, moet beter belicht worden. De gemeenschap moet beter ingelicht worden over de strenge beroepsregels waardoor de advocaat gebonden wordt en over de daarop als sanctie gestelde tuchtmaatregelen.

Spreekster suggereert het oprichten van een «public relations»-orgaan, op nationaal en op arrondissementeel niveau, met een dubbele opdracht: tijdig en gepast reageren op de onjuiste of tendencieuze berichten, informatie bezorgen en verspreiden. Hij pleit voor initiatieven en stelt tot voorbeeld de beslissing van de Conferentie om gratis lessen, voordrachten en voorlichting te gaan geven in de scholen van het arrondissement Leuven. Men overweegt een mogelijke decentralisatie van de «pro deo»-zittingen naar de kantonale hoofdplaatsen en er wordt gewerkt aan een nieuw systeem van voorlichting ten behoeve van de gedetineerden.

Andere projecten staan nog op de leest en wachten slechts op de goedkeuring van de Raad van de Orde. Voorts breekt mr. Londers een lans voor een aangepaste vorm van aanmoediging en subsidiëring voor de tak van het sociaal recht, waar nog toekomst weggelegd is voor jonge ondernemende krachten.

Tekort aan adequate en objectieve informatie is één oorzaak, maar niet de enige, van het vertekend beeld van de advocaat. De advocatuur is ook zelf in gebreke gebleven, door gemakzuchtig genoeg te nemen met de verworven stand van zaken. Zij moet ervoor zorgen dat het bestaande recht gelijke tred houdt met alle uitingen van het maatschappelijk leven. Zulks vergt gestadige bijscholing.

Inzake het beslechten van geschillen tussen cliënt en advocaat, door de tuchtrechtelijke overheid, moeten de principes van onpartijdigheid en gelijkberechtiging geëerbiedigd worden en spreker verklaart zich voorstander van strenger optreden t.a.v. de afwijkende elementen. Hij bepleit de noodzakelijkheid, de nodige publiciteit te geven aan elke tuchtsanctie welke betrekking heeft op de verhouding advocaat/cliënt, of op feiten die onder het gemene recht vallen en hij denkt aan een orgaan dat volledig los zou staan van de Balie, met een beroepsmagistraat en een vertegenwoordiger van de maatschappij.

Mr. Londers suggereert ook nog een meer preventief optreden, dat erop gericht zou zijn de oorzaken van de deontologische inbreuken in te perken en hij illustreert dit aan de hand van enkele concrete problemen: de stagiair zonder effectieve patroon; de verscherpte concurrentie, ten nadele van de jongeren; de bezoldiging van de stagiair; de vrijheid van keuze van advocaat; de rugduwtjes en de daaraan verbonden compromissen; de misbruiken inzake het berekenen van honoraria.

Tot slot spreekt hij de hoop uit, dat zijn betoog aanleiding zal zijn tot dialoog en discussie en aldus zal bijdragen tot een uiteindelijke herwaardering en vernieuwing van de advocatuur.

Stafhouder Vertessen is de mening toegedaan dat er geen reden is om pessimistisch te zijn; kritiek heeft altijd bestaan, maar de huidige gezagscrisis vindt haar oorsprong en oorzaak in de televisieprogramma's. Met betrekking tot de voorgestelde bijscholing, zegt hij met overtuiging, zijn leven lang en permanent aan bijscholing te hebben gedaan.

De jeugd is vooruitstrevend en houdt van verandering; de ouderen zijn conservatief en meer bezadigd uit ervaring. De regelen die thans nog van toepassing zijn in de balie zijn zeer oud; een identieke hiërarchie vinden we terug in alle ambachten: een Raad, een Deken, een Meester.

Deze regelen hebben de proef van degelijkheid geleverd, waarom ze dan willen veranderen? Het is zoals met de muziek: wat wij overgeërfd hebben is zó schoon omdat

alleen de parels van toen tot ons zijn kunnen komen. En de stafhouder besluit met: «Wij zijn blij met wat we hebben!».

D. Soetemans

Plechtige Openingszitting van de Conferentie van de Jonge Balie van Tongeren

De Conferentie van de Jonge Balie te Tongeren heeft voor haar jaarlijkse plechtige openingszitting, die plaats had op 14 oktober in de Assisenzaal van het gerechtshofgebouw te Tongeren, de gelukkige inspiratie gehad de heer H. Vandenberghe, professor aan de Rechtsfaculteit van de K.U.L., als gastspreker uit te nodigen.

Een uitzonderlijk talrijke groep magistraten en advocaten uit heel het rechtsgebied van het Hof van Beroep te Antwerpen heeft vermeden verstek te laten gaan op deze avond waarop het thema van de «abortus» aan de orde werd gesteld.

De voorzitter van de Conferentie, mr. Jules Wirix, stelde in zijn inleiding aan de conferencier o.m. de prangende vraag of «onze maatschappij het recht heeft het zwijgen op te leggen aan iemand die nog niet praten kan».

Prof. Vandenberghe heeft deze vraag in vele van haar dimensies opgevangen.

Hij schetste ruim doch synthetisch de waaier van filosofische achtergronden en van sociologische strekkingen die rechtstreeks of onrechtstreeks een invloed hebben uitgeoefend op de hedendaagse abortusproblematiek. Indringend was o.m. en bijvoorbeeld de uitgelegde techniek van de «bezetting der begrippen» zoals de notie van de «emancipatie van de vrouw», in de loop van de laatste jaren «bezet» en dus gemanipuleerd om een ruime vrijheid t.a.v. de abortus sociaal door te drukken.

Hij omschreef de grote krachtlijnen van het rapport van de «ethische commissie van 25», waarvan hij actief lid was. Hierbij analyseerde hij sereen en objectief de diverse aspecten van, de mogelijk in te nemen houdingen tegenover en de gesuggereerde oplossingen voor de abortuskwestie: liberaliseren, medicaliseren, termijnbepalingen...

Het is mogelijk noch verantwoord de lawine van ideeën en wenken die de spreker op de aandachtige toehoorders liet afkomen te resumeren. Hopelijk komt hij ertoe ons zo spoedig mogelijk de neerslag van zijn gedachtenarsenaal nog eens te laten terugvinden in een artikel dat later in dit tijdschrift gepubliceerd kan worden.

Nog enkel dit: de conferencier wees op de vrij recente wettelijke hervormingen in de ons omringende landen inzake de abortus en hij onderstreepte dat België geen eiland is en dan ook niet kan ontkomen aan een wijziging van de bestaande wetgeving. Op een uiterst genuanceerde wijze — kenmerk van heel zijn toespraak — nodigde hij de wetgever uit niet uit het oog te verliezen dat bij een eventuele wijziging van een aantal rechtsnormen ter zake de te hantieren criteria drie kwaliteiten niet mogen missen: ze zullen ondubbelzinnig, objectiveerbaar en educatief moeten zijn. Moge de wetgever deze uitnodiging horen.

De stafhouder van de Orde der Advocaten bij de Balie te Tongeren, mr. D. Ruyters, dankte professor Vandenberghe voor zijn bijdrage bij het zoeken naar oplossingen voor het actueel-gestelde abortusprobleem. Zeer wijs en in minzame termen wees hij erop dat deze kwestie te delicaat is en te veel gevoeligheden wakker kan maken om het voorwerp te vormen van een traditioneel — al dan niet polemisch — antwoord van de stafhouder.

Een aangename en vriendelijke receptie — in de lijn van de Limburgse gastvrijheid — besloot deze verrijkende avond.

L. Janssens

RECHTERLIJK LEVEN

Een nieuwe eerste voorzitter en voorzitter van het Hof van Cassatie.

Op 29 september 1977 werd de heer Alfred Wauters als eerste voorzitter van het Hof van Cassatie plechtig geïnstalleerd.

Na de ceremoniële binnenleiding van de nieuwe eerste voorzitter, namen de deken der raadsheren, baron Richard, de procureur-generaal in het Hof van Cassatie, de heer R. Delange, en de stafhouder van de Orde van Advocaten, mr. G. Van Hecke het woord. Zij schetsten in hun redevoeringen de levensloop en de verdiensten van de nieuwe eerste voorzitter.

De heer Wauters volgt ridder Joseph Rutsaert op aan het hoofd van 's lands opperste rechtscollege. Hij werd geboren te Antwerpen in 1912. Na vanaf 1936 werkzaam te zijn geweest in het parket te Antwerpen, begaf hij zich in 1943 op verzoek van de Regering naar Londen. Hij bekleedde tot 1947 functies in het militair gerecht, maar zou van 1947 tot 1955 België met ere vertegenwoordigen, eerst in de gemengde internationale rechtbank te Tanger en daarna als raadsheer in en president van het Hof van Beroep van het internationaal gerecht aldaar.

In 1958 trad hij in het Hof van Cassatie, en in juni 1977 werd hij verkozen tot voorzitter van dit Hof.

In zijn antwoord herdacht de heer Wauters de voorzitters Van Beirs en Delahaye, allebei te vroeg verdwenen. Vervolgens ontwikkelde hij een aantal interessante beschouwingen i.v.m. de rechtsbedeling.

's Anderendaags werd met hetzelfde ceremonieel baron Richard als voorzitter geïnstalleerd. Hij werd toegesproken door de eerste voorzitter Wauters, waarna de procureur-generaal en de stafhouder andermaal aan het woord kwamen.

Baron Richard is geboren te Elsene in 1911. Zijn grootvader en een oom waren reeds lid van het Hof. Hij trad in het parket te Brussel in 1939, en werd na zijn terugkeer uit de Duitse concentratiekampen, in 1945 in het parket-generaal bij het Hof van Beroep te Brussel benoemd. In juni 1959 kwam hij als raadsheer in het Hof van Cassatie.

In zijn dankwoord sprak ook voorzitter Richard met ontroering over de voorzitters Van Beirs en Delahaye. Hij herinnerde in doorvoelde bewoordingen aan de grote magistraten die zijn loopbaan hebben geleid, voornamelijk Hayoit de Termicourt en Ganshof van der Meersch. Tenslotte wees hij met klem op de noodzaak dat, ook in dit tijdsgewricht van ingrijpende hervormingen, onze nationale gemeenschappen zich bewust blijven van hun verbondenheid in veelvormigheid, en dat, in ons land, de in de Grondwet neergelegde vrijheden als wezenlijke bestanddelen van de gelijkheid die in een rechtsstaat moeten heersen, in ere worden gehouden.

Talrijke korpschefs en magistraten, emeriti en actieve, advocaten, familieleden en andere genodigden en belangstellenden woonden beide plechtige zittingen bij.

MEDEDELINGEN

Eeuwfeest van het Antwerpse paleis van justitie

Een tentoonstelling over juristen en rechtsleven uit de tijd van Rubens en een toespraak door minister van Justitie

Op 15 oktober 1877 werd het Antwerpse gerechtsgebouw aan de Britselei in gebruik genomen. Velen meenden dat deze gebeurtenis niet onopgemerkt mocht voorbijgaan en een gelegenheid gaf om in het Rubensjaar een tentoonstelling te wijden aan de juristen en het rechtsleven uit de tijd van de beroemde kunstenaar.

Onder de impuls van de voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg, de heer Cyriel Van Camp, kwam aldus een indrukwekkende tentoonstelling tot stand, die op 15 oktober 1977 in de wandelzaal van het gerechtsgebouw, plechtig werd geopend. De catalogus ervan telt meer dan 300 bladzijden met 519 nummers en verschillende reproducties. Naast een verantwoording voor het vieren van dit eeuwfeest en een dankwoord aan alle medewerkers door voorzitter Van Camp bevat de catalogus een studie van prof. dr. L. Th. Maes (U.I.A. Antwerpen) over «Juristen en rechtsleven ten tijde van Rubens» (blz. 15-63), een schets door hoofdgriffier Ch. Laenens betreffende de Antwerpse privileges en costuimen, de poorters en ingezetenen, de burgemeester en schepenen, de griffiers en stadssecretarissen met vele gegevens over Jan Rubens en zijn familie, over Hendrik de Moy en de familie Brant (blz. 81-177), en een «Tijdsbeeld en historische herinneringen uit de periode van de oprichting van het Justitiepaleis» door griffier Leo Leemans (blz. 178-212).

De opening van de tentoonstelling door Minister van Justitie Van Elslande werd voorafgegaan door een academische zitting in de assisenzaal van het gerechtsgebouw.

Na een hooggestemde openingsrede door voorzitter van Camp sprak prof. Maes over «Rubens in het kader van de Europese en de Antwerpse rechtsgeschiedenis». De tekst van deze voordracht is in dit nummer opgenomen.

De academische zitting werd besloten met een toespraak van de Minister van Justitie, waarin hij zijn beleid nader toelichtte.

Ook voor de Minister van Justitie — aldus de heer R. Van Elslande — stellen zich de problemen in Europees verband.

De tijd dat hij zijn beleid bijna uitsluitend kon opbouwen op de aan zijn land eigen sociologische factoren is voorbij. De rechtszekerheid wordt voortdurend geconfronteerd met nieuwe problemen en behoeften.

Inderdaad de evolutie in de maatschappelijke waarden dwingt tot een bestendige aanpassing van het recht. Deze wordt alleen op termijn vertolkt door een wetgeving zodat op de rechtsvinding en rechtsverwijfing de delicate doch verheffende taak berust op velerlei gebieden eerst oplossingen aan te brengen.

Denken wij ook even aan de uitwerking van de nieuwe juridische structuren die het communautaire pact moeten bezegelen.

De internationalisatie van het recht die het gevolg is van de internationalisering van ons leven op politiek, economisch, cultureel en sociaal gebied, is een probleem van Europese en zelfs van werelddimensie geworden. Een dimensie die zeker Rubens niet zou hebben versmaad.

Is het nodig te herinneren aan de Europese Gemeenschappen en de uitgebreide rechtscheppende activiteit van deze instellingen? Aan de Raad van Europa en de talrijke conventies die in de schoot van deze organisatie werden gesloten?

De Belgische Grondwet werd trouwens aan deze nieuwe situatie aangepast. Artikel 25bis bepaalt inderdaad dat de uitoefening van bepaalde machten door een verdrag of een wet kan worden toevertrouwd aan internationale publiekrechtelijke instellingen.

Onze interne wetgeving werd of staat op het punt gewijzigd te worden. Ook hierop dient de nadruk gelegd. Wat zal er nog van het Burgerlijk Wetboek van Napoleon overblijven wanneer het Parlement, dat reeds belangrijke

hoofdstukken ervan heeft gewijzigd zoals de wederzijdse rechten en plichten van de echtgenoten, de echtscheiding, de adoptie, het huwelijksgoederenrecht, de ouderlijke macht en zekere aspecten van de burgerlijke verantwoordelijkheid, zich ook nog zal uitgesproken hebben over de afstamming en het erfrecht van de langstlevende echtgenoot?

Het sociaal recht, juridische uitdrukking van de welzijnspolitiek van ons land, evolueert zo snel dat de juristen die het moeten toepassen er meer dan eens mee verveeld zitten.

Het economische recht beweegt zich in een wereldcontext en is bijgevolg onderworpen aan de veranderlijkheid van zijn politieke en economische imperatieven.

Terecht kan men met Savatier gewagen van «l'inflation législative et l'indigestion du corps social».

Ik ben mij bewust van de gegrondheid van die opmerking. De burger moet inderdaad geholpen worden door de wetten en er niet door in dwaling gebracht.

Ten overstaan van de vele problemen die zich voor de deur van de Minister van Justitie verdringen moet hij, naar mijn gevoelen, kunnen weerstaan aan de bekoring om alles tegelijkertijd te willen oplossen. Hij mag zich evenwel niet laten verleiden tot steriele aarzelingen. De projecten die thans op hun verwezenlijking wachten zijn reeds talrijk.

Zoals U weet heb ik bij de regering een ontwerp ingediend dat de belangrijke materie van de afstamming op nieuwe beginselen stoelt. De kentering in de zeden en de evolutie van de gedachten ten opzichte van de ongehuwde moeder en het buiten huwelijk geboren kind vergen een volledige hervorming van ons recht op het stuk van de afstamming.

Het vraagstuk van de ondernemingen die in moeilijkheden verkeren, is een sociaal-economische aangelegenheid, die een nieuwe wetgeving vergt.

Aan deze ondernemingen moet de nodige bijstand op korte termijn worden verleend, zodat zij op adem kunnen komen en andere uitkomsten zoeken. De middelen die de wetgeving inzake het gerechtelijk akkoord en het faillissement voorziet, kunnen een dergelijke hulp niet verstrekken. Ik hecht dan ook het grootste belang aan dit wetsontwerp. In samenwerking met andere departementen worden amendementen voorbereid op het reeds door de Kamer goedgekeurd wetsontwerp, en ik hoop dat het Parlement zo vlug mogelijk deze aangelegenheid zal kunnen behandelen.

In samenwerking met mijn Collega van Economische Zaken, overweeg ik, bij het Parlement, onverwijld beschikkingen in te dienen die van aard zouden zijn overdreven verhogingen van de huurprijzen te vermijden. Bovendien wordt door mijn departement een volledige herziening van het Wetboek op het stuk van huurovereenkomsten voorbereid, met het oog op hun aanpassing aan de sociale noodwendigheden van onze tijd en het tot stand komen van een beter evenwicht tussen de verschillende verbintenissen van de partijen.

De toenemende complexiteit van de maatschappelijke organisatie roept voor steeds meer burgers de vraag op naar een toegankelijke en efficiënte rechtshulp. Dit probleem is ingewikkeld. In een eerste fase wordt werk gemaakt van het instellen van een vergoeding voor de jonge advocaten die belast zijn met de bijstand aan minvermogenden. In de ontwerpbegroting voor 1978 is daarvoor een principieel krediet voorzien.

De aanwending van nieuwe wetenschappelijke en medische technieken dwingt al evenzeer tot het scheppen van een aangepaste wetgeving. Deze bemerking slaat in het bijzonder op de transplantaties en het overenten van substanties van menselijke oorsprong, die de geneeskunde en de rechtswetenschap confronteren met het bepalen van het tijdstip van de dood en de toestemming van de «donor».

In het raam van de Regeringsverklaring situeert zich het beleid op gebied van jeugdbescherming tegen de achtergrond van de overgang van de preventieve jeugdbescherming naar de Gemeenschapsraden. Dit zal mij niet beletten bepaalde wijzigingen te overwegen betreffende zekere aspecten van de gerechtelijke jeugdbescherming, zoals de beperking in de tijd van de voorlopige maatregelen en de uitbreiding van het recht op bijstand voor de minderjarigen.

De angstwekkende aangroei van het geweld en de toenemende onveiligheid in onze steden vereisen een aanpak waarbij verschillende departementen moeten worden betrokken. De recente studie die onder impuls van mijn Franse ambtgenoot A. Peyrefitte werd verwezenlijkt heeft de veelzijdigheid van dit probleem duidelijk in het licht gesteld.

Onder het oogpunt van de uitoefening van de gerechtelijke politie is het volstrekt noodzakelijk dat elke rivaliteit tussen de politieke korpsen wordt uitgeschakeld. Het belang van hun taak eist dat allen zich in een geest van samenwerking ter beschikking stellen van de instanties aan wie de wet de leiding van de gerechtelijke politie opdraagt.

Ik hecht het grootste belang aan de werkzaamheden van de Commissie die door mijn achtbare voorganger, de heer Vanderpoorten, werd ingesteld voor de herziening van het Strafwetboek. Zeer binnenkort zal ik de leden ervan ontmoeten.

Het volstaat evenwel niet dat de burgers over een aangepaste wetgeving beschikken. Het moet voor de hoven en rechtbanken materieel mogelijk zijn voor de toepassing ervan te waken. Onlangs nog gaf het Congres van het Verbond van de Belgische Advocaten mij te Mons de gelegenheid de zorgwekkende achterstand bij het behandelen van de zaken, te bespreken. Afgezien nog van wijzigingen met betrekking tot bevoegdheid en gerechtelijke inrichting, die ik aldaar heb gesuggereerd, wens ik andermaal te benadrukken dat ik er mij van bewust ben dat zonder aanvulling van het gerechtelijk kader het probleem niet volledig kan worden opgelost. Dat anderen zich ook over deze problemen bekommeren en naar oplossingen zoeken, is voor mij een kostbare hulp. Ik verwijs naar de steun die mij door de korpschefs in de magistratuur werd toegezegd, de werkzaamheden van de Nationale Commissie voor de magistratuur, en die van recente congressen.

Ook uit de soms bittere kritiek van actiegroepen valt te leren. Zij kan bijdragen om de ontmoeting van de burger met de justitie te vergemakkelijken.

Over de samenstelling en werkzaamheden van het Hof van Cassatie van België.

In de eerste aflevering van 1977 (deel XLV) van het Belgisch-Nederlandse *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* — uitgegeven met financiële steun van de Ministeries van Nationale Opvoeding en Cultuur van België, de Universitaire Stichting van België en de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek (Z.W.O.), onder de dagelijkse redactie van R. Feenstra, Ph. Godding, P. Gerbenzon, R.C. Van Caenegem, J. Gilissen, F.B.J. Wubbe — is een bijdrage opgenomen van Robert Janssens, hoogleraar te Antwerpen en raadsheer in het Hof van Cassatie over «Het Hof van Cassatie van België. Enkele hoofdmomenten van zijn ontwikkeling» (blz. 95-116).

Aan deze bijdrage, waarvan de lectuur in haar geheel wordt aanbevolen, ontlent wij enkele passages:

«Thans telt de zetel van het Hof 26 leden en het parket-generaal 11 leden.

Telkens als een plaats van raadsheer vacant is, duidt het

Hof van Cassatie twee kandidaten aan ; de Senaat draagt er op zijn beurt een tweetal voor. De Koning benoemt een van deze twee, drie of vier kandidaten.

De wetgever heeft steeds een zeer groot belang gehecht aan de wijze waarop de cassatieraden worden benoemd.

Robespierre stelde: «aux législateurs le pouvoir de veiller au maintien des lois» en besloot daaruit dat de Tribunal de Cassation geen eigenlijke rechtbank was, maar in het wetgevende corps thuishoorde.

De Assemblée Constituante deelde zijn vrees voor beïnvloeding door de uitvoerende macht en liet de cassatieraden om de vier jaar gewoon door de bevolking kiezen.

Onze Grondwet heeft de drie staatsmachten er bij betrokken : het Hof, de Senaat en de Koning. De Grondwet regelt dat in artikel 99.

De balie, een gerechtelijk ambt, een ambt bij de Raad van State, onderwijs aan een universiteit kunnen theoretisch tot een benoeming tot raadshere in het Hof van Cassatie leiden. In feite worden doorgaans raadsheren of advocaten-generaal van het Hof van Beroep bevorderd tot raadshere in het Hof van Cassatie ; de plaatsen gaan vrij constant naar het Hof van Beroep waaruit de raadshere kwam die moet vervangen worden.

Van de 26 komen 7 raadsheren uit het Gentse, 7 uit het Luikse en elf uit het Brusselse Hof ; één lid was voordien te Tanger. Nu de Hoven van Beroep te Antwerpen en Mons geïnstalleerd zijn, zal een verder uitsplitsen zich opdringen.

De Koning benoemt de leden van het parket-generaal. Voor het ogenblik wordt het parket-generaal bijna uitsluitend te Brussel gerecruteerd : in werkelijkheid komen vier leden uit het parket-generaal van het Hof van Beroep te Brussel, twee leden waren procureur des Konings te Brussel, twee komen uit het auditoraat van de Raad van State, één lid was vroeger advocaat-generaal te Luik en twee waren het te Gent.

De promoties binnen het Hof of het parket-generaal geven geen aanleiding tot moeilijkheden ; de zetel kiest de oudst-benoemde tot eerste-voorzitter, respectievelijk voorzitter, de Koning benoemt de oudst-benoemde tot procureur-generaal, onderscheidenlijk eerste advocaat-generaal.

De taalproblemen komen onvermijdelijk aan bod in een tweetalige, nationale en te Brussel gevestigde instelling. De wet van 15 juni 1935 (art. 28) op het taalgebruik in gerechtszaken verplichtte het Hof alle arresten in het Frans en in het Nederlands te vellen.

De wet van 10 oktober 1967 (art. 3-171) heeft deze omslachtige werkwijze versoepeld ; voortaan wordt het arrest geveld in de proceduretaal, m.a.w. in de taal van de bestreden beslissing, maar een bijzondere administratieve dienst stelt een vertaling op die nagezien wordt door een raadshere en met zijn handtekening op de griffie wordt opgenomen. In feite zijn dus omzeggens alle arresten in de twee talen voorhanden.

De magistraten van deze hoogste instantie zijn uiteraard reeds ouder, zodat de meesten hun diploma behaald hebben in de Franse taal. De laatste jaren kon daarin kentering komen. In werkelijkheid zijn enkele houders van een Franstalig diploma toch als Nederlandstaligen te beschouwen.

De lijsten doen zich als volgt voor : voor de zetel 13 Nederlandstaligen en 13 Franstaligen ; voor het parket-generaal 6 Franstaligen en 5 Nederlandstaligen.

Heel wat Franstaligen hebben minstens een passieve kennis van het Nederlands ; Nederlandstaligen die Frans passief en zelfs actief kennen zijn evident geen zeldzaamheid. Langzaam maar zeker verwerft het Nederlands de plaats waarop het recht heeft.

De helft van de advocaten bij het Hof van Cassatie

moesten het bewijs leveren van hun kennis van de Nederlandse taal (Art. 45 van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken, vervangen bij artikel 179 van artikel 3 van de wet van 10 oktober 1967.) In feite werd getracht taalrollen samen te stellen. Het wekt wel verwondering sommige Franstalige advocaten op de zgn. Nederlandse taalrol aan te treffen (Cass, 13 juni 1969, Pas. 1969, I, 933 e.v., zeventien arresten). Voor deze moeilijkheid werd middelerwijl een pragmatische oplossing gevonden.

De stijl van de arresten is bijzonder stroef en wordt terecht gekritiseerd. Nochtans zijn de meest aangevallen gedeeltes van de arresten niet opgesteld door het Hof. Inderdaad, wanneer de middelen tot cassatie opgesteld zijn door een advocaat bij het Hof van Cassatie, neemt het deze tekst letterlijk over, na hier en daar toch iets verduidelijkt te hebben of een opvallende taalfout te hebben verbeterd. Het Hof wil niet het verwijt ophopen het middel van de eiser te hebben gewijzigd ; tevens is het van oordeel dat de specialisten, die de advocaten bij het Hof toch zijn, zelf best kunnen oordelen hoe zij hun argumenten moeten formuleren. Mogelijk is het Hof hier te scrupuleus ; hoe dan ook ware het mogelijk door een bovenschrijft en aanhalingstekens of door een andere drukletter te gebruiken bij de publicatie, duidelijk aan te tonen wat door anderen werd opgesteld.

De kritiek is overigens niet enkel tegen de middelen van de partijen gericht ; de motivering van het Hof wordt zeer dikwijls geformuleerd in al te ingewikkelde zinnen, die doen terugdenken aan de meest onontwarbare latijnse periodenbouw. De inhoud zelf is dikwijls zo genuanceerd, elliptisch en sibyllijns, dat de beste juristen zich nopens de juiste draagwijdte ervan vergissen. Het ware wel mogelijk de redenen van het arrest ietwat uitvoeriger en duidelijker uiteen te zetten.

Een rechtskwestie kan vrij nieuw zijn, onvoldoende benaderd door rechtspraak en rechtsleer. Het is dan best te begrijpen dat het Hof er zich toe beperkt daarover het hoogst nodige te beslissen en het probleem zo mogelijk nog wat laat rijpen. Maar in andere omstandigheden zou het Hof misschien gretiger de kans moeten te baat nemen om een rechtskwestie op te lossen, zelfs indien het proceduraal en ook zuiver logisch mogelijk ware ze te ontlopen.

Het zou voor een filoloog wel de moeite lonen na te gaan of de stijl van de arresten evolueert.

Voor het Nederlands is dit ongetwijfeld het geval. Toch blijft het waar dat de teksten van oudere arresten weleens worden overgenomen in nieuwere uitspraken uit vrees de schijn te verwekken dat de rechtspraak van het Hof van Cassatie is gewijzigd of althans zelf is gaan evolueren.

Het *verloop van een zaak* die hangend is bij het Hof van Cassatie is zomaar niet in enkele woorden te schetsen ; bijvoorbeeld kan in bepaalde zaken, o.m. in strafzaken, de eiser zelf de voorziening verzorgen, terwijl in civiele zaken een advocaat bij het Hof van Cassatie moet optreden ; verklaringen ter griffie, conclusies en betekeningen zijn dikwijls vereist.

Het moge volstaan enkele gegevens te vermelden.

Het Hof werkt in drie kamers die telkens twee afdelingen, een Nederlandstalige en een Franstalige bevatten ; de secties van de eerste kamer behandelen hoofdzakelijk civiele zaken en handelszaken ; terwijl de secties van de tweede en derde kamer onderscheidenlijk strafzaken en sociale zaken beoordelen.

Het Hof van Cassatie bestond slechts uit twee kamers tot het Gerechtelijk Wetboek, ingevoerd bij de wet van 10 oktober 1967, dit getal op drie kamers bracht. Aldus werd het belang aangestreept van de sociale zaken. In het nieuw Gerechtelijk Wetboek werden de arbeidsrechtbanken en

-hoven uitgebouwd, zodat het wenselijk was, ook aan de top, de belangstelling voor deze tak van het recht aanwijsbaar te maken.

Een raadsheer wordt als verslaggever aangesteld; het openbaar ministerie concludeert op de zitting; vijf raadsheren en de advocaat-generaal beraadslagen samen over de zaak zonder dat de laatstgenoemde stemrecht heeft.

Deze zes personen werken samen aan het opstellen van het arrest, taak die nog bijzonder door de verslaggever wordt voorbereid.

Bij toepassing van het Europese verdrag van 4 november 1950 tot de bescherming van de Rechten van de Mens en van de fundamentele vrijheden onderzochten de Europese Commissie en het Europees Hof van Straatsburg of de aanwezigheid van de procureur-generaal of advocaat-generaal bij de beraadslaging niet strijdig is met het recht op een billijk proces. De meerderheid van de Commissie en het unanieme Hof dachten dat zulks niet het geval was (Zaak Delcourt, req. 2689/65, arrest 17 januari 1970; J. De Meyer, *De rechtspraak van het Hof van Straatsburg over de in het Europees verdrag tot bescherming van de mens gewaarborgde rechten*, in: *Recht in beweging*, Antwerpen 1973, blz. 328.)

De eerste voorzitter kan beslissen dat een zaak in voltallige zitting van de kamer moet behandeld worden; de kamer vergadert dan met negen leden van de zetel.

In bepaalde gevallen moet het Hof zelfs met verenigde kamers vergaderen; het houdt dan zitting met ten minste zeventien leden.

Het besluit van de Directoire Exécutif van 28 vendémiaire jaar V (19 oktober 1796) besliste dat een Bulletin des jugements du Tribunal de Cassation, later *Bulletin des Arrêts de la Cour de Cassation*, zou worden uitgegeven.

In België werd de traditie voortgezet en vanaf 1937 werd een Nederlandstalige beperkter uitgave verzorgd onder de naam van *Arresten van het Hof van Verbreking*: voor de periode 1961 tot september 1966 is de reeks nochtans niet voorhanden; vanaf september 1966 is de uitgave nu perfect. Niet alle arresten worden gepubliceerd. Wanneer bijvoorbeeld wordt vastgesteld dat in een strafzaak «de substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven rechtsnormen in acht genomen zijn en de beslissing overeenkomstig de wet is», of dat de burgerlijke of de civielrechtelijke aansprakelijke partij hun voorziening niet hebben betekend aan de tegenpartij, dan is een zoveelste publicatie van hetzelfde motief echt nutteloos.

De keuze van trefwoorden, de samenvatting en de voetnoten worden verzorgd door het parket-generaal. De inspanningen die door de procureur-generaal en de advocaten-generaal worden geleverd op dit punt zijn enorm: zonder dit werk zouden de arresten niet ter kennis komen van een ruim juristenpubliek en zou een rechtspraak over een bepaald probleem moeilijk of niet terug te vinden zijn.

Deze publikaties vormen tevens het eerste deel van de *Pasicrisie*, verzameling van rechtspraak.

Hoe belangrijk de uitspraken van het Hof van Cassatie zijn kan misschien ook blijken uit enkele cijfers.

Voor het gerechtelijk jaar 1972-1973 werden 610 arresten opgenomen in de *Pasicrisie* 1974 of Bulletin des Arrêts de la Cour de Cassation 1974. Deze beslissingen werden samengevat in 1500 notities.

Dit wijst er dus op dat evenveel rechtskwestie van enig belang werden behandeld, dat de zienswijze van het Hof alle rechtscolleges en andere juristen bekend is, en dat deze uitspraken door allen kunnen gelezen worden.

In cijfers uitgedrukt, bedroeg de activiteit van het Hof in het gerechtelijk jaar 1973-74: 1 arrest in algemene vergadering of verenigde kamers, 236 arresten, hoofdzakelijk privaatrecht, in de eerste kamer, 1259 arresten, hoofdzakelijk strafrecht, in de tweede kamer, en 132, hoofdzakelijk

sociaal en fiscaal recht, in de derde kamer, hetzij samen 1628 arresten. Voor het jaar 1974-75 bedroegen de cijfers onderscheidenlijk 1, 343, 1196 en 175 arresten, hetzij dus samen 1715; dit totaal werd ook in 1975-1976 bereikt.

Om deze recente activiteiten te vergelijken met de vroegere, moge het volstaan enkele aanduidingen te geven.

Het aantal civiele zaken is vrij stabiel gebleven van 1833 tot 1920; zelden werden meer dan zeventig zaken behandeld. De cijfers zijn zeer zwaar voor 1923, 1924, 1926 en 1927, maar vanaf 1928 tot 1953 werden nooit meer dan 200 arresten uitgesproken. In 1961 wordt het getal 262 bereikt en thans wordt de 300 ruim overschreden.

In de andere materies is de stijging nog duidelijker. Na een aanvankelijk gemiddelde van 120 per jaar, werd de 500 overschreden vanaf 1898 en 886 bereikt in 1965; sedert 1953 worden regelmatig meer dan 1200 arresten andere dan civiele geveld.

Het Hof van Justitie en de rechten van de mens

Op uitnodiging van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen brachten het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en een delegatie van de Europese commissie voor de Rechten van de Mens op 29 en 30 september 1977 een bezoek aan Luxemburg.

Onder voorzitterschap van prof. dr. H. Kutscher, president van het Hof van Justitie, prof. dr. G. Ballardore Pallieri, president van het Hof voor de Rechten van de Mens en J.E.S. Fawcett, voorzitter van de commissie voor de Rechten van de Mens, werden twee werkvergaderingen gehouden.

M. Sørensen, rechter in het Hof van Justitie, W.J. Ganshof van der Meersch, rechter in het Hof voor de Rechten van de Mens, en J.E.S. Fawcett, belichtten in hun inleidingen talrijke punten van wederzijds belang voor de werking en de rechtspraak van hun instellingen.

Er ontspoon zich een uitvoerige discussie over een aantal fundamentele punten, onder meer het verschil in doelstelling tussen de Europese Verdragen en de Conventie voor de Rechten van de Mens, de interpretatiemethoden, de toepassing van algemene rechtsbeginselen en inzonderheid de grondrechten, het non-discriminatiebeginsel in de Conventie en de Europese Verdragen.

Eerdere ontmoetingen tussen deze instellingen hebben in 1971 te Luxemburg en in 1973 te Straatsburg plaatsgevonden. Zij zijn van groot nut omdat zowel het Hof van Justitie als de instellingen te Straatsburg — zij het in het kader van verschillende rechtsorden — fundamentele rechten dienen te handhaven; teneinde dit gemeenschappelijke doel beter te kunnen verwezenlijken, dienen zij hun opvattingen en werkwijzen op elkaar af te stemmen.

TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift van de vrederechters—jg. 86.
nr. 6-7, Juin-Juillet 1977.
Rechtspraak.

Tijdschrift voor gemeenterecht—jg. 29.
6e-7e aflevering. 1977.
Rechtspraak.

Case Summary—15 sept. 1977.
Rechtspraak.